

FONTYS HOGESCHOLEN

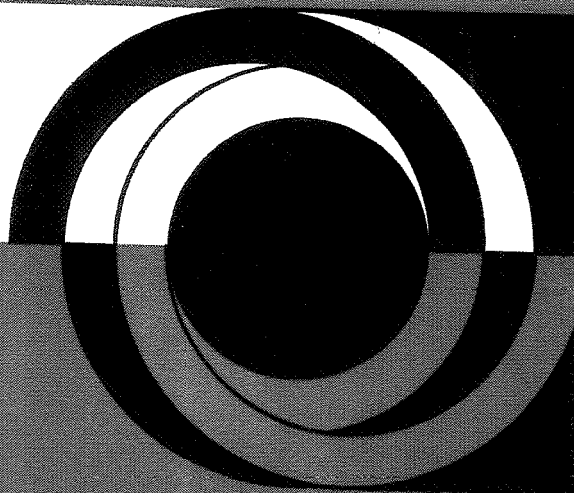

86 0000 0194518 4

Stigma

gedachten over leven met een
geschonden identiteit

Erving Goffman

Sociale bibliotheek · Van Loghum Slaterus

----- Text continues after this page -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- Tekst gaat verder na deze pagina -----

Sociale bibliotheek

Erving Goffman

Stigma

gedachten over leven met een
geschonden identiteit

onder redactie van

M. Kamphuis

H. G. Ras

dr. A. J. M. van Tienen

 Fontys

collectie MED

status LIB

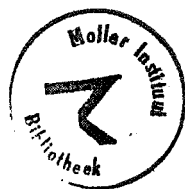
305.9 GOFF

Van Loghum Slaterus

Deventer 1971

Oorspronkelijke titel:
Stigma. Notes on the management of spoiled identity

Vertaald door:
Agaath van Ree

ISBN 90 6001 198 8

© 1963 by Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J.

© 1971 Nederlandse editie Van Loghum Slaterus' Uitgeversmaatschappij N.V., Deventer

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgeefster.

No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Inhoud

VOORWOORD	7
I. STIGMA EN SOCIALE IDENTITEIT	9
Inleidende beschouwingen	9
De 'in-group' en de ingewijden	25
Geestelijke ontwikkeling	36
2. HET ONDER CONTROLE HOUDEN VAN INFORMATIE EN DE PERSOONLIJKE IDENTITEIT	45
De onaanvaardbaren en de potentieel onaanvaardbaren	45
Sociale informatie	46
Zichtbaarheid	50
Persoonlijke identiteit	52
Biografie	62
Biografie door derden	65
Aanvaardbaarheid	71
Technieken van informatiecontrole	88
Vermomming	97
3. GROEPSRICHTLIJNEN EN EGO-IDENTITEIT	100
Ambivalentie	101
Beroepsmatige presentatie	102
Richtlijnen ten opzichte van de 'in-group'	105
Richtlijnen ten opzichte van de 'out-group'	107
Tactieken rond de identiteit	115
4. HET ZELF EN ZIJN TEGENHANGER	117
Deviaties en normen	117
Deviërende normalen	120
Stigma en werkelijkheid	125
5. DEVIATIE EN DEVIANTIE	129
AAANTEKENINGEN	135

Voorwoord

Gedurende meer dan tien jaar is er in de sociaal-psychologische literatuur goed werk verricht inzake het stigma: de situatie van de mens wie volledige aanvaarding door de maatschappij wordt ontzegd. Aan dit werk zijn van tijd tot tijd klinische studies toegevoegd en het apparaat van begrippen werd op steeds nieuwe categorieën van personen toegepast.

In dit essay wil ik materiaal over het stigma, en in het bijzonder populair materiaal, onder de loep nemen om na te gaan welk nut dit heeft voor de sociologie. Er zal een poging worden gedaan, het stigma duidelijk te onderscheiden van aanverwante feiten, het economisch binnen één enkel begrippenschema te beschrijven en de verhouding van het stigma tot de deviatie (afwijking) in het algemeen te verhelderen.

Deze taak zal het mij mogelijk maken een geheel van specifieke begrippen op te stellen en toe te passen, gebaseerd op 'social information', de inlichtingen die het individu rechtstreeks omtrent zichzelf prijsgeeft.

Geachte mevrouw 'Brievenbus',

Ik ben op dit ogenblik zestien jaar en ik weet niet wat ik moet beginnen. Ik zou dankbaar zijn als u me kon zeggen wat ik moet doen. Toen ik klein was, had ik het nog niet zo slecht omdat ik er aan gewend raakte dat de kinderen in onze straat me voor de gek hielden, maar nu zou ik toch zo graag vriendjes willen hebben net als de andere meisjes, en uitgaan op zaterdagavond, maar geeneen jongen neemt mij mee uit. En toch kan ik goed dansen en heb ik een aardig figuur en koopt mijn vader mooie kleren voor me.

Ik zit de hele dag naar mezelf te kijken en te huilen. Ik heb in het midden van mijn gezicht een groot gat, dat andere mensen bang maakt en mijzelf ook, zodat ik het de jongens niet kwalijk kan nemen, dat ze mij niet mee uit willen nemen. Mijn moeder houdt van me, maar als ze mij aankijkt huilt ze vreselijk.

Wat heb ik gedaan om zo'n verschrikkelijk lot te verdienen? Zelfs als ik een paar slechte dingen heb gedaan, dan toch zeker niet vóór mijn eerste jaar, en ik was al zó bij mijn geboorte. Ik heb het papa gevraagd en hij zegt dat hij het niet weet, maar dat ik misschien iets heb misdaan in de andere wereld voordat ik geboren was, of misschien wordt gestraft voor zijn zonden. Dat geloof ik niet, want hij is een goede man.

Zou ik me van kant moeten maken?

Hoogachtend,
'Wanhopige'.

1. Stigma en sociale identiteit

De Grieken, die blijkbaar sterk waren in visuele hulpmiddelen, schiepen de term *stigma* om lichamelijke tekens aan te duiden, die waren aangebracht om iets ongewoons en ongunstigs omtrent de morele status van de getekende bekend te maken. Deze merken werden in het lichaam gesneden of gebrand, en verkondigden dat de drager een slaaf was of een misdadiger of een verrader — een geschandvlekte, ritueel verontreinigde, die, vooral in het openbaar, vermeden moest worden. Later, in christelijke tijden, werden er twee lagen van beeldspraak over de term geschoven: de eerste duidde op fysieke bliken van goddelijke genade die zich voordeden als plotselinge doorbloedingen van de huid, de tweede, een medische zinspeling op de religieuze, verwees naar de lichamelijke kenmerken van een fysieke kwaal. Thans wordt de term algemeen in de oorspronkelijke, nagenoeg letterlijke betekenis gebruikt, maar ze wordt gaandeweg meer toegepast op de diskwalificatie zelf dan op de lichamelijke bewijzen daarvoor. Voorts hebben zich in de aard van de diskwalificatie verschuivingen voorgedaan, die tot nadenken stemmen. De geleerden hebben echter weinig ondernomen om de structurele voorwaarden van het stigma te beschrijven, noch om ook maar tot een definitie van het begrip te komen. Het lijkt ons dan ook noodzakelijk, allereerst te trachten enkele zeer algemene hypotheses en definities op te stellen.

INLEIDENDE BESCHOUWINGEN

De maatschappij stelt de middelen vast om mensen onder te brengen in categorieën, alsook het geheel van kenmerken die voor de leden van elke dier categorieën als normaal en vanzelfsprekend worden beschouwd. Maatschappelijke milieus bepalen welke categorieën van personen men daar kan verwachten. De sleur van het sociaal verkeer in gevestigde milieus veroorlooft ons met de daar te verwachten personen om te gaan zonder speciale oplettendheid of bijgedachten. Als we met een onbekende te doen krijgen maakt de

eerste indruk het ons meestal mogelijk ons een voorstelling van zijn categorie en zijn eigenschappen te vormen, dus van zijn 'sociale identiteit', om een term te gebruiken die beter is dan sociale 'status', daar deze ook persoonlijke eigenschappen omvat, zoals 'eerlijkheid', en structurele, zoals 'beroep'.

Wij verlaten ons op die door ons gekoesterde vermoedens en zetten ze om in normatieve verwachtingen; in als gerechtvaardigd gevoelde eisen.

Het is typerend dat we ons het stellen van deze eisen niet bewust zijn, noch wat ze inhouden, tot op het ogenblik dat we ons plotse-ling afvragen of er al dan niet aan zal worden voldaan. Dan pas bestaat de kans dat we ons realiseren voortdurend veronderstel-lingen te hebben gekoesterd omtrent hetgeen de man daar vóór ons behoorde te zijn. De eisen die we stellen kunnen daarom beter 'toegeschreven' eisen worden genoemd, een karakterisering, een *virtuele sociale identiteit*. De categorie waartoe hij dan blijkt te behoren en de kenmerken die hij zal blijken te bezitten zullen we zijn *actuele sociale identiteit* noemen.

Als de onbekende voor ons staat kan het blijken, dat hij een kenmerk draagt waardoor hij anders is dan de overigen in de categorie bij wie hij in feite thuis hoort, en wel een kenmerk van minder ge-wenste aard; in het uiterste geval vinden we hem door en door slecht of gevaarlijk of hulpeloos. Zo wordt hij in ons gevoel van een gaaf en nuttig mens gedegradeerd tot een minderwaardige, iemand met een schandvlek. Zulk een kenmerk nu is een stigma, vooral wanneer het aanstootgevend effect bijzonder sterk is; het wordt ook gebrek, tekortkoming, handicap genoemd. Het stigma brengt een bij-zondere discrepantie teweeg tussen virtuele en actuele sociale identi-teit. Men moet wel bedenken, dat er nog andere discrepanties be-staan tussen de ene en de andere identiteit, die ons bijvoorbeeld aanleiding kunnen geven de persoon van de ene categorie over te brengen naar een andere maar eveneens verwachte sociale catego-rie. Ook kan deze discrepantie er ons toe brengen onze waardering van het individu hoger te stellen. Voorts moge men bedenken dat niet alle kenmerken in het geding zijn, maar alleen die welke onver-nigbaar blijken met onze stereotiepen van wat een gegeven indivi-du behoort te zijn.

De term stigma zal dus worden gebezigd om een kenmerk aan te duiden dat in hoge mate degraderend is, maar het moet wel duidel-ijk zijn dat hier een taalgebruik omtrent relaties, niet omtrent ken-

merken, nodig is. Immers, een kenmerk dat het ene type drager stigmatiseert, kan de bruikbaarheid van een ander individu juist ver-sterken; een kenmerk is derhalve nooit op zichzelf degraderend of niet-degraderend. Zo zijn er bijvoorbeeld beroepen in Amerika, waarbij het voor iemand zonder universitaire opleiding verstandig is, dit feit te verbloemen; andere betrekkingen daarentegen kunnen voor de weinigen met een hogere opleiding die ze bekleden, reden zijn dit geheim te houden om niet als mislukkelingen en outsiders te worden beschouwd. Eveneens zal een jongen uit een gegoed mi-lieu er geen bezwaar tegen hebben dat men hem een bibliotheek ziet binnengaan; een beroepsmisdadiger echter schrijft:

Ik kan me herinneren dat ik bij meer dan één gelegenheid, als ik een openbare bibliotheek binnenging, verschillende keren over mijn schouder keek, of er geen jongens uit mijn straat in de buurt waren, die me dat zagen doen.¹

Zo kan een man, die er prijs op stelt voor zijn vaderland te vechten, er toe komen een lichaamsgebrek te verbergen, opdat de fysieke status die hij voorgeeft te bezitten niet in gevaar komt; later echter zal dezelfde man misschien verbitterd trachten het leger te verlaten en in het veldhospitaal te worden opgenomen, waar het juist tot zijn discredit zou strekken als bleek dat er niets aan hem mankeerde.² Een stigma is dus in wezen een bijzondere relatie tussen kenmerk en stereotiep, ofschoon ik dit niet voortdurend zal handhaven, ten dele omdat er belangrijke kenmerken bestaan, die overal in onze maatschappij tot degradatie leiden.

De term stigma en zijn synoniemen dekken een dubbel perspec-tief: neemt de gestigmatiseerde aan, dat zijn anderszijn reeds bekend of onmiddellijk merkbaar is, dan wel veronderstelt hij, dat het noch aan het gezelschap bekend noch rechtstreeks door hen te constate-teren is? In het eerste geval hebben we te maken met de conditie van een reeds onaanvaardbare, in het tweede met een potentieel on-aanvaardbare. Dit is een belangrijk verschil, al zal iemand met een bepaald stigma wel beide situaties hebben meegemaakt. Ik zal be-ginnen met de situatie van de onaanvaardbare en vervolgens die van de potentieel onaanvaardbare, hoewel het onderscheid niet steeds gehandhaafd zal blijven.

In grote lijnen kunnen we drie sterk uiteenlopende types van stig-ma noemen. Ten eerste de misvormingen van het lichaam, de vele

fysieke gebreken. Voorts tekortkomingen van individuele aard die zich aan ons voordoen als wilswakke, heftige of tegennatuurlijke hartstochten, afwijkende en rigoureuze overtuigingen, oneerlijkheid, die we concluderen uit de evidentie van bijvoorbeeld geestesge-stoordheid, gevangenisstraf, verslaafdheid, alcoholisme, homofilie, werkloosheid, zelfmoordpogingen, radicaal politiek gedrag. Tenslotte zijn er de stam-stigmata van ras, volk en godsdienst, die van generatie op generatie overgaan en alle leden van een familie besmetten.³ Maar in al die verschillende vormen, met inbegrip van die welke de Grieken voor ogen stonden, vinden we dezelfde sociologische grondtrek: een individu, dat zonder bezwaar kon worden opge-nomen in het gewone maatschappelijke verkeer, bezit een eigen-schap, die de aandacht trekt waardoor men zich van hem afkeert en hij de aanspraken te niet doet die hij krachtens zijn overige eigen-schappen kan doen gelden. Hij draagt een stigma, een ongewenste afwijking van wat wij hadden verwacht.

Degenen, die niet in negatieve zin afwijken van bepaalde ver-wachtingen, zal ik de *normalen* noemen.

De houding die wij normalen aannemen jegens mensen met een stigma en wat wij die mensen aandoen is welbekend, want het zijn juist onze reacties waarop goedwillende maatschappelijke activiteiten zich richten om ze te verbeteren. Per definitie nemen we uiteraard aan, dat de gestigmatiseerde geen volwaardig mens is. Op deze veronderstelling baseren we alle vormen van discriminatie, waar-door wij met succes, zij het vaak onopzettelijk, zijn kansen in het leven verminderen. We construeren een stigma-theorie, een ideo-logie om zijn inferioriteit duidelijk te maken en leggen rekenschap af voor het gevaar dat hij vertegenwoordigt, waarbij somtijds een vijandigheid wordt gerationaliseerd die op heel andere verschillen is gegrond, zoals klasse-verschillen.⁴ In onze dagelijkse taal gebruiken we stigma-terminen als 'kruk', 'idiot' zonder (en dat is typerend) ons om de oorspronkelijke betekenis te bekommeren.⁵ We hebben de neiging hem een hele reeks tekortkomingen toe te schrijven op basis van de oorspronkelijke⁶ en hem tegelijkertijd enige benijdens-waardige maar ook weer niet wenselijke gaven toe te kennen, dik-wijls van bovennatuurlijke aard, zoals een 'zesde zintuig' of 'in-zicht'.⁷

Bij sommigen schijnt een aarzeling te bestaan blinden aan te raken of te geleiden, terwijl anderen het gebrek dat ze kunnen

waarnemen onderbrengen in een 'gestalt' van invaliditeit, zodat men tegen de blinde gaat schreeuwen als was hij doof, of probeert hem op te tillen als was hij verlamd. Wie met blinden te maken hebben gaan waarschijnlijk uit van een heel gamma van meningen, die van stereotypische oorsprong zijn. Zij denken bijvoorbeeld dat blinden over buitengewoon begrip beschikken, in de veronderstelling dat er speciale bronnen van kennis voor hen openstaan die voor anderen ontoegankelijk zijn.⁸

Men is voorts geneigd, de defensieve reactie van de gestigmatiseerde op zijn situatie uit te leggen als een rechtstreekse uitdrukking van zijn gebrek, en dan zowel gebrek als reactie te zien als een gerechte straf voor iets dat hij of zijn ouders of zijn stam hebben gedaan, en derhalve als een rechtvaardiging voor de behandeling die wij hem aandoen.⁹

Laten we ons nu van de normalen wenden tot de persoon jegens wie hij zich als normaal voordoet. Het schijnt in het algemeen zo te zijn, dat leden van een bepaalde categorie met vuur een maatstaf aanhangen waarvan zij en ook anderen vinden dat deze niet van toepassing is op henzelf. Zo kan een zakenman vrouwelijk gedrag eisen van vrouwen en ascetisch gedrag van monniken, maar zichzelf niet beschouwen als iemand voor wie een van die beide gedragsnormen geldt. Hier zien we het onderscheid tussen het in praktijk brengen van een norm en het alleen maar helpen in stand houden daarvan. De kwestie van het stigma doet zich hier niet voor, maar slechts daar waar alle partijen het er over eens zijn, dat de leden van een bepaalde categorie een norm niet alleen moeten belijden, maar ook in praktijk brengen.

Nu is het ook mogelijk dat een individu te kort schiet in wat wij feitelijk van hem eisen en toch betrekkelijk onaangetast blijft door zijn falen; geïsoleerd door zijn apartheid, beschermd door een identiteitsgeloof omtrent zichzelf, houdt hij zich voor een volwaardig mens en ons voor degenen die niet volwaardig zijn. Hij heeft een stigma, maar schijnt er niet van onder de indruk of erdoor bezaard te zijn.

Tegenwoordig echter schijnen afzonderlijke ercodes in Amerika in verval te raken. De gestigmatiseerde heeft de neiging dezelfde opvattingen omtrent identiteit aan te hangen als wij; dit is een centraal feit. In zijn diepste wezen zal hij zich een 'normaal mens'

voelen, iemand als alle anderen en dus iemand wie een eerlijke kans toekomt.¹⁰ (Om precies te zijn grondt hij zijn aanspraken niet op wat hij denkt dat *iedereen* toekomt, maar alleen alle leden van een speciale maatschappelijke categorie, waarin hij zonder enige twijfel thuisheert, bijvoorbeeld alle personen van zijn leeftijd, sexe en beroep). Niettemin is het denkbaar dat hij, gewoonlijk terecht, constateert dat niet iedereen die dat beweert hem ook werkelijk aanvaardt en men niet bereid is hem op 'gelijke voet' tegemoet te treden.¹¹ Verder stellen de normen van de maatschappij in ruimere zin, die hij in zich heeft opgenomen, hem in staat scherp en diep te voelen wat de anderen als zijn tekortkoming beschouwen, hetgeen hem, zij het incidenteel, onvermijdelijk noopt toe te geven, dat hij niet is zoals hij moest zijn. Schaamte wordt een centrale trek, voortkomend uit zijn besef dat een van zijn eigenschappen iets onderends betekent, zodat hij zich graag zal wijsmaken deze niet te bezitten.

De onmiddellijke aanwezigheid van normalen zal er toe bijdragen, de kloof tussen de eisen aan zijn Zelf en dat Zelf te verbreden, maar in feite kunnen zelfhaat en zelfvernedering ook optreden als alleen hij en de spiegel aanwezig zijn:

Toen ik eindelijk opstond en weer had leren lopen, nam ik op een dag een handspiegel en ging voor de grote spiegel staan om mezelf te bekijken, en ik deed het alleen. Ik wilde er niemand bij hebben . . . die zou weten hoe het mij te moede was toen ik mijzelf voor het eerst zag. Maar er volgde geen geluid, geen schreeuw, ik wilde niet van schrik toen ik mij aanschouwde. Ik stond eenvoudig verstomd. Dat wezen in de spiegel kon niet *ik* zijn. Ik voelde me in mijn hart een gewoon, gelukkig mens, nee, niet als die daar in de spiegel! Maar toch . . . als ik mijn gezicht weer omwendde naar het glas, waren daar mijn eigen ogen die mij aanzagen, brandend van schaamte . . . en omdat ik niet huilde of enig geluid maakte, werd het me onmogelijk er met iemand over te spreken; de verwarring en paniek over mijn ontdekking sloot ik op datzelfde moment in mijn binnenste op en voor lange, lange tijd moest ik het voortaan alleen verwerken.¹² Telkens weer vergat ik wat ik in de spiegel had gezien. Het kon niet binnendringen in mijn bewustzijn en een geïntegreerd deel van mij worden. Het was me of het niet met mij te maken had; het was niet meer dan een vermomming. Maar niet het soort vermomming dat de drager vrijwillig aanneemt met de bedoeling anderen

aangaande zijn identiteit om de tuin te leiden. De mijne was op me geworpen zonder mijn toestemming of medewerking, zoals het in sprookjes gebeurt, en ikzelf was het die er door werd misleid omtrent mijn eigen identiteit. Ik keek in de spiegel en was verslagen van ontzetting, want ik herkende mij niet. Op de plek waar ik stond, met in mij die hardnekkige romantische monterheid alsof ik een voorspoedige geluksvogel was voor wie alle mogelijkheden openstonden, zag ik een vreemde, een klein, deerniswekkend, monsterlijk schepseltje en een gezicht dat, terwijl ik het aanzag, pijnlijk betrok en bloosde van schaamte. Het was een vermomming, maar die was over mij gekomen, en voor mijn hele leven. Het was er, het was er, en het was werkelijkheid. Elke van die confrontaties was als een klap op mijn hoofd. Ze lieten me telkens weer verdoofd en sprakeloos achter, totdat langzamerhand mijn koppige, ferme, hardnekkige illusie van gezondheid en schoonheid me weer in bezit nam en ik de werkelijkheid vergat, zodat ik opnieuw onvoorbereid en kwetsbaar werd.¹³

De centrale trek in de levenssituatie van de gestigmatiseerde kan nu worden vastgesteld. Het is wat dikwijls vagelijk wordt aangeduid als 'aanvaarding'. Zij die met hem te maken hebben geven hem niet de eerbied en *égards* die de gezonde aspecten van zijn maatschappelijke identiteit hem deden verwachten, en zijn reactie op deze bejegening is, dat hij gaat beamen dat enkele van zijn eigenschappen dit rechtvaardigen.

Hoe gedraagt de gestigmatiseerde zich in deze situatie? In sommige gevallen zal het hem mogelijk zijn, een correctie aan te brengen in wat hij als de objectieve grond van zijn mislukking ziet; zo zal een fysiek misvormde zich wenden tot plastische chirurgie, een blinde tot oogbehandeling, een analfabeet tot onderwijs voor volwassenen, een homofiel tot psychotherapie. Waar zulke correcties mogelijk zijn, is het resultaat veelal niet het bereiken van de volledig normale status, maar de overgang van die van iemand met een bepaald gebrek naar die van iemand die bekend staat als degeen die een bepaald gebrek gecorrigeerd heeft. Hier moeten we er op wijzen, hoe licht de gestigmatiseerde wordt gedupeerd; hij is steeds blootgesteld aan bedrieglijke helpers die spraakverbetering, opblanken van een donkere huid, rekking van het lichaam, eeuwige jeugd (bijv. verjonging door behandelingen met bevruchte eierdooier!), gebedsgenezing en spreekvaardigheid aan de man brengen. Of er nu sprake is

van doeltreffende technieken dan wel van fraude, het, dikwijls heimelijk, nastreven ervan geeft ons een bijzondere aanwijzing, hoe ver de gestigmatiseerde bereid is te gaan, en vandaar hoe pijnlijk de situaties moeten zijn die hem tot zulke uitersten drijven. Wij citeren een voorbeeld:

Miss Peck (een New Yorkse maatschappelijk werkster, pionier in de zorg voor gehoorgestoorden) zegt, dat de Liga (voor gehoorgestoorden) in de begintijd als een vrij jachtterrein werd beschouwd door allerlei kwakzalvers en genezers die snel rijk wilden worden; een ideaal gebied voor het aan de man brengen van magnetische oorkapjes, wonderdoende vibreermachines, kunstmatige trommelvliezen, blaaspijpen, inhaleerinstrumenten, massages, magische oliën en zalven en andere gegarandeerde, ijzersterke, positieve, permanente wonderen van genezing voor ongeneeslijk doven. Advertenties voor dat soort hokus pokus hebben (tot de jaren twintig, toen de American Medical Association er een stokje voor stak door een uitgebreid onderzoek) de gehoorgestoorden bestookt op de pagina's van alle dagbladen, tijdschriften van naam inclusief.¹⁴

De gestigmatiseerde kan ook trachten zijn toestand indirect te verbeteren door zich ten koste van veel persoonlijke inspanning toe te leggen op activiteiten die in het algemeen op incidentele en fysieke gronden als onmogelijk worden beschouwd voor iemand met zijn bepaald gebrek. Dit wordt geïllustreerd door de invalide die leert zwemmen, of het opnieuw leert, of ook paardrijden, tennissen, een vliegtuig besturen, evenals de blinde die een expert wordt in het skiën of bergbeklimmen.¹⁵ Martelende training gaat uiteraard vooraf aan het even martelend in praktijk brengen van het geleerde. Men denke aan de man, die hoewel aangewezen op een rolstoel, kans ziet zich met een meisje op de dansvloer voort te bewegen in de nabootsing van een dans.¹⁶ Tenslotte kan de mens die een beschamende afwijking heeft de werkelijkheid doorbreken in een hardnekkige poging een ongebruikelijke interpretatie te vinden voor de aard van zijn maatschappelijke identiteit.

De gestigmatiseerde komt er ook wel toe, zijn stigma aan te wenden als een 'secondair gewin', als een excuus voor de tegenwoord die hij om heel andere redenen ondervindt:

Jarenlang wordt het litteken, de hazelip, de misvormde neus ge-

voeld als een handicap, en hun betekenis bij de sociale en emotionele aanpassing als alles overheersend geacht. Het is de kapstok waar de patiënt al zijn tekortkomingen, alle onbevredigdheid, elke belemmering en alle onaangename maatschappelijke plichten aan ophangt; hij is er afhankelijk van geworden, niet alleen als een redelijk excuus om zich aan elke mededinging te onttrekken, maar als bescherming tegen maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Als deze factor, bijv. door chirurgische ingreep, is weggenomen, raakt de patiënt de vaste grond kwijt van de meer of minder aanvaardbare emotionele bescherming die deze hem bood en al spoedig wordt het hem duidelijk, dat ook voor de mensen met ongeschonden, 'gewone', gezichten niet alles rozegeur en maneschijn is. Hij is er niet op voorbereid deze situatie zonder de steun van een 'handicap' het hoofd te bieden en zal zijn toevlucht nemen tot de minder eenvoudige, maar soortgelijke gedragspatronen als neurasthenie, hysterische 'beking', hypochondrie of toestanden van acute angst.¹⁷

Eveneens is het denkbaar dat hij de beproevingen die hij moest doorstaan ziet als 'blessing in disguise' (een verholde zegen), vooral omdat hij voelt, dat lijden ons iets leert over het leven en de mensheid:

Maar nu, met de hospitaalervaring ver achter me, kan ik het geleerde naar waarde schatten. (Dit schrijft een moeder die door polio verlamd werd.) Immers, het was niet alleen lijden, maar ook leren door het lijden. Ik weet dat mijn begrip van de mensen beter en dieper is geworden, dat zij die mij na staan zich altijd tot mij kunnen wenden, omdat ik mij met heel mijn hart en verstand aan hun problemen zal wijden. Dat had ik allemaal niet geleerd door over een tennisbaan te hollen.¹⁸

Overeenkomstig kan hij ook de beperkingen van de normalen in een nieuw licht zien, zoals een lijder aan multiple sclerose schrijft:

Zowel een gezonde geest als een gezond lichaam kan invalide worden. Het feit dat 'normale' mensen kunnen lopen, zien, horen, houdt niet in dat zij ook horen en zien. Zij kunnen blind zijn zelfs voor de dingen die hun geluk in de weg staan, doof

voor de smeebeden van anderen om genegenheid; als ik aan hen denk, voel ik mij niet gebrekiger of ongelukkiger dan zij. Misschien kan ik op mijn bescheiden wijze het middel zijn om hun de ogen te openen voor het schone om ons heen: dingen als een warme handdruk, een stem die ons wil opvrolijken, een lentebriesje, muziek om naar te luisteren, een vriendelijk knikje. Deze mensen zijn belangrijk voor mij en ik voel dat ik hen kan helpen.¹⁹

Zo ook een blinde:

Dit brengt ons rechtstreeks tot het denkbeeld, dat er veel kan gebeuren waardoor het levensgeluk ernstiger wordt aangetast dan door blindheid en dat is een zeer gezond gezichtspunt. In dit licht bemerken we bijvoorbeeld dat het onvermogen liefde te ontvangen, waardoor het levensgeluk bijna tot het nulpunt wordt teruggebracht, een veel grotere tragedie is dan blindheid. Maar gewoonlijk is degene die aan zo'n kwaal lijdt, niet in staat te weten dat hij eraan lijdt en zelfbeklag is dus onmogelijk voor hem.²⁰

En een verlamde schrijft:

Toen het leven verder ging kwam ik tot de ontdekking, dat er heel veel soorten van handicap bestaan behalve de fysieke, en ik begon te beseffen, dat de woorden van het meisje in het voorafgaande uittreksel (woorden van verbittering) evengoed afkomstig konden zijn van jonge vrouwen die nooit krukken nodig hadden, vrouwen die zich inferieur voelen, anders dan anderen door lelijkheid, onvruchtbaarheid, onbeholpenheid in het leggen van contacten en allerlei andere oorzaken.²¹

De reacties van normalen en gestigmatiseerden, waarmee we ons tot nu toe hebben bezig gehouden, hebben alle betrekking op langere periodes en staan los van gangbare contacten tussen normalen en gestigmatiseerden.²² Dit boek behandelt echter in het bijzonder het thema der 'gemengde contacten'; de ogenblikken waarop normalen en gestigmatiseerden zich in dezelfde maatschappelijke situatie bevinden, d.w.z. in elkaars onmiddellijke fysieke nabijheid, hetzij als ontmoeting in gezelschap, hetzij als toevallig bijeenzijn in een onopzettelijk samentreffen.

Juist de verwachting van zulke contacten kan uiteraard, zowel voor normalen als gestigmatiseerden, aanleiding zijn hun leven zo in te richten dat ze worden vermeden. Vermoedelijk zal dit voor de gestigmatiseerde meer consequenties meebrengen, omdat er van zijn kant meer maatregelen mee gemoeid zijn:

Vóór haar misvorming (amputatie van de uitwendige delen van de neus) was mevrouw Dover, die bij een van haar beide getrouwde dochters inwoonde, een zelfstandige, warme, vriendelijke vrouw, die van reizen en winkelen hield en graag haar talrijke familieleden bezocht. De mismaaktheid van haar gezicht had echter een definitieve ommekeer in haar leefwijze tot gevolg. De eerste twee of drie jaar verliet zij maar zelden het huis van haar dochter, ze gaf er de voorkeur aan, in de tuin aan de achterzijde te zitten. 'Ik was volkomen moedeloos,' zei ze, 'van mijn leven was de deur afgesloten.'²³

Door het ontbreken van de gezonde wisselwerking van een dagelijkse omgang met anderen wordt degene die zichzelf isoleert, licht achterdochtig, gedeprimeerd, afwijzend, angstig en verward. Wij willen de opvatting van Sullivan citeren:

Het minderwaardigheidsbesef houdt in, dat men niet bij machte is het voortdurend formuleren van een gevoel van hevige onzekerheid uit zijn bewustzijn te bannen, en dit betekent dat men lijdt onder angst en misschien zelfs erger, als jaloezie inderdaad erger is dan angst. De vrees dat anderen iemand kunnen verachten op grond van iets dat zichtbaar aan hem is, houdt in dat hij altijd onzeker is in zijn contact met anderen, en deze onzekerheid komt niet voort uit geheimzinnige of verborgen bronnen, zoals met veel van onze angsten het geval is, maar uit een oorzaak, die hij weet niet te kunnen wegnemen. Dit nu veroorzaakt een bijna fatale insufficiëntie van het Zelf, daar het hem onmogelijk is de onwrikbare formule 'Ik ben minderwaardig, dus zullen de mensen mij verachten en ben ik bij hen niet veilig' te verzachten of te niet te doen.²⁴

Als normalen en gestigmatiseerden inderdaad in elkanders onmiddellijke nabijheid komen, vooral wanneer zij hun best doen een conversatietoon vol te houden, zal er een van de primaire sociologische

situaties optreden; immers, dit zijn de momenten waarop van beide zijden de oorzaken en gevolgen van het stigma direct aan het licht treden.

De gestigmatiseerde zal ervaren dat hij er niet zeker van is hoe de normalen hem identificeren en ontvangen.²⁵ Wij citeren een onderzoeker naar de lichamelijke invaliditeit:

Onzekerheid aangaande de status van de gehandicapte mens strekt zich uit over een breed terrein van maatschappelijke interacties, waaraan men nog die van het beroepsleven moet toevoegen. De blinden, zieken, doven, verlamden kunnen er nooit zeker van zijn hoe de houding van een nieuwe kennis zal uitvallen, niet of hij aanvaard dan wel afgewezen zal worden, totdat het contact tot stand is gekomen. Dit is precies dezelfde positie als die van de puber, de lichtgekleurde neger, de immigrantenzoon, de man die zich uit een lagere klasse heeft opgewerkt en de vrouw die een beroep kiest dat overwegend door mannen wordt beoefend.²⁶

Deze onzekerheid komt hieruit voort, dat de gestigmatiseerde in twijfel verkeert bij welke categorie men hem zal onderbrengen, maar ook, als die classificatie gunstig voor hem uitvalt, uit zijn besef dat de anderen hem in hun hart zullen beoordelen in de term van zijn stigma:

En ik voel altijd als ik onder gewone mensen ben, dat ze mij, hoe vriendelijk en aardig ze ook tegen me zijn, ondanks die schijn aldoor beschouwen als een misdadiger en niets anders. Het is voor mij te laat om een nieuw leven te beginnen, maar ik voel nog steeds scherp, dat dit hun enige benadering is en dat het hun totaal onmogelijk is mij op andere manier te aanvaarden.²⁷

In de gestigmatiseerde bestaat dus de twijfel wat de aanwezigen 'in werkelijkheid' van hem denken.

Verder komt de gestigmatiseerde bij gemengde contacten vaak tot het besef, dat hij 'op de planken staat'²⁸, daar hij gespannen is en zich voortdurend afvraagt welke indruk hij maakt, in zo hoge mate als naar hij aanneemt, bij de anderen in soortgelijke omstandigheden nooit het geval is.

Ook meent hij vaak dat het gebruikelijke schema voor de inter-

pretatie van alledaagse dingen omver is gegooid. Het simpelste wat hij doet kan, zo denkt hij, worden geïnterpreteerd als een bijzondere en opmerkelijke prestatie in zijn conditie. Hierover zegt een beroepsmisdadiger:

'Zeg, het is werkelijk ongelooflijk dat jij zulke boeken leest. Ik sta waarachtig paf. Ik had gedacht dat jij pocketboekjes vol sensatie las, in schrille omslagen, zulk soort boeken. Maar daar zit je Cockburn en Hugh Klare en Simone de Beauvoir en Lawrence Durrell te lezen!' Nu moet U weten, dat hij dit helemaal niet als een beledigende opmerking beschouwde; ik geloof inderdaad dat hij me eerlijk wilde vertellen hoezeer hij zich had vergist. Maar dit is nu precies de beschermende houding die de nette mensen aannemen als je een misdadiger bent. 'Kijk eens aan!', zeggen ze, 'in sommige dingen ben je net een gewoon mens!' Ik maak geen gekheid, ik zou ze dan wel naar de keel kunnen springen.²⁹

Een blinde geeft het volgende voorbeeld:

De gewoonste dingen die hij doet, achteloos langs de straat lopen, de erwtes op zijn bord opsporen, een sigaret opsteken, dat is allemaal niet langer gewoon. Hij is een apart mens geworden. Als hij de dingen nauwkeurig en met zekerheid volbrengt, verwekt hij dezelfde verbazing als een goochelaar die konijnen uit een hoed tovert.³⁰

Tegelijkertijd worden kleine tekortkomingen of onwelvoegelijkheden licht toegeschreven aan zijn gestigmatiseerd anderszijn. Gewezen psychiatrische patiënten bijvoorbeeld zijn dikwijls bang om het tot een scherpe woordenwisseling met hun huwelijkspartner of werkgever te laten komen, om de associaties die een blijk van emotie hunnerzijds oproept. Zwakzinnigen zijn aan dezelfde risico's blootgesteld:

Het gebeurt ook, dat bij iemand met lage intellectuele capaciteiten elke moeilijkheid, waarin hij geraakt, min of meer werktuigelijk op rekening van zijn 'achterlijkheid' wordt geschreven, maar als iemand van 'normale intelligentie' in soortgelijke moeilijkheden komt, wordt dit niet beschouwd als symptomatisch voor wat dan ook.³¹

Een meisje met maar één been beschrijft haar ervaringen op sportgebied aldus:

Telkens als ik viel zwermden de vrouwen in drommen om mij heen, kakelend als een troep kloeken. Het was vriendelijk van hen en achteraf waardeer ik hun bezorgdheid, maar op het ogenblik zelf stonden hun bemoeiingen mij tegen en vond ik die erg gênant. Het kwam niet in ze op, dat er ook toeval in het spel kon zijn; ik viel omdat ik een arme hulpeloze stumper was, dat stond van tevoren vast.³²

Er was er geeneen die verontwaardigd uitriep: 'Maar die gevaarlijke wildebras heeft haar omvergegooid!', wat hij, godbetert, letterlijk deed. Het was als een afschuwelijke spookachtige herhaling van mijn vroegere rolschaatsentijd. Al die brave mensen jammerden in koor: 'Het arme, arme kind, nu is ze gevallen!'³³

Als het tekortschieten van de gestigmatiseerde opvallend is geworden doordat wij, typerend en visueel, de aandacht op hem vestigen, kortom, wanneer hij van een moeilijk te aanvaarden individu een onaanvaardbare is geworden, zal hij het gevoel hebben, dat zijn enkele aanwezigheid tussen normalen hem letterlijk blootstelt aan inbreuk op zijn privacy,³⁴ hetgeen misschien het scherpst wordt uitgedrukt door het aangapen van de zijde van kinderen.³⁵ Het onbehagen van dit blootgesteld-zijn kan worden verergerd door de gesprekken die vreemden zomaar met hem beginnen en waarin wat hij als ziekelijke nieuwsgierigheid naar zijn toestand beschouwt, tot uitdrukking komt, of waarin zij hem hulp opdringen die hij niet wenst of niet nodig heeft.³⁶ Daarnaast bestaan er nog speciale openingsformules voor dit soort conversatie, zo van: 'Maar kind, hoe ben je daar aan gekomen? Mijn oma had dat ook, dus ik weet hoe lastig het is' en 'Hoe doe je dat nu als je in 't bad gaat?' Zulke avances duiden aan, dat de gestigmatiseerde iemand is die door onbekenden naar hun goeddunken kan worden benaderd, zolang ze maar sympathie tonen met het lot van mensen zoals hij.

Gezien wat de gestigmatiseerde terecht kan verwachten bij zijn entree in een gemengde sociale situatie, kan hij bij voorbaat reageren door defensief in zijn schulp te kruipen. Dit wordt geïllustreerd door een vroege studie omtrent Duitse werklozen in de crisisjaren; hier is een 43-jarige metselaar aan het woord:

Wat is het hard en vernederend de naam van werkloze te dragen! Als ik uitga sla ik mijn ogen neer, omdat ik mij totaal minderwaardig voel. Op straat is het me alsof iedereen me met de vinger nawijst. Instinctief vermijd ik ontmoetingen. Vroegere kennissen en vrienden uit betere dagen zijn zo hartelijk niet meer. Zij groeten me achteloos als we elkaar tegenkomen. Ze bieden me geen sigaret meer aan en het is alsof hun ogen zeggen: 'Jij bent het niet waard, je werkt niet.'³⁷

Een gebrekkig meisje geeft als voorbeeld deze analyse:

Toen ik alleen op straat begon te lopen in onze stad merkte ik dat ze, als ik toevallig alleen was en ik drie of vier kinderen op het trottoir moest passeren, tegen me begonnen te joelen... Soms renden ze zelfs achter me aan, schreeuwend en scheldend. Dit was iets dat ik totaal niet aankon, het was me alsof ik het niet kon dragen. Een tijdlang vervulden deze ontmoetingen op straat me met een dodelijke vrees voor alle vreemde kinderen. Op een dag drong het plotseling tot me door, dat ik zo gespannen was geworden en zo bang voor onbekende kinderen, dat ze, net als dieren, wisten dat ik bang was en dat zelfs de zachtzinnigste en vriendelijkste onder hen door mijn eigen angst en schuwheid werden geprikkeld om mij te gaan uitjouwen.³⁸

Inplaats van in zijn schulp te kruipen kan de gestigmatiseerde gemengd contact ook met een agressieve houding tegemoet treden, maar dit kan weer een vervelende wisselwerking met de anderen teweegbrengen. Soms wordt de gestigmatiseerde heen en weer geslingerd tussen in de schulp kruipen en branievertoon, van het ene uiterste in het andere vervallend en demonstreert hij aldus hoe een gewone face-to-face interactie totaal uit de hand kan lopen.

Ik zou nu willen stellen, dat het gestigmatiseerde individu – althans de zichtbaar gestigmatiseerde – bijzondere redenen heeft voor het gevoel, dat gemengde sociale situaties een uit de hand lopende interactie bevorderen. Maar als dit zo is mogen we aannemen, dat wij normalen deze situaties eveneens griezelig vinden. Wij zullen van mening zijn dat de gestigmatiseerde ofwel te agressief ofwel te bedeesd is en zijn er in beide gevallen toe geneigd in ons optreden bepaalde bedoelingen te leggen. Wijzelf voelen dat we te ver gaan als we ons rechtstreeks bij zijn toestand betrokken

tonen, maar als we werkelijk vergeten dat hij een gebrek heeft stellen we wellicht onmogelijke eisen aan hem of veronachtzamen we onopzettelijk zijn lotgenoten. Al wat een potentiële bron van onbehagen voor hem is tijdens zo'n contact, kan zó worden dat hij opmerkt dat wij het opmerken en hij zich dan ook dat weer bewust wordt, en zo begint het spel van eindeloze verwickelingen van wederzijds ontzien, waarvan de sociaal-psychologen uit de school van Mead ons wel uiteenzetten hoe ze beginnen, maar niet hoe wij ze tot een goed eind moeten brengen.

Gegeven de inbreng van de gestigmatiseerde zowel als van de normalen bij gemengde sociale situaties, ligt het voor de hand, dat niet alles helemaal glad zal verlopen. We zullen ons best doen, ons te gedragen alsof hij geheel en al de persoon is die wij verwacht hadden in die bepaalde situatie, maar dat wil zeggen, dat wij hem ofwel als beter behandelen dan we hem vinden, ofwel als erger dan hij misschien is. Wanneer we het niet over deze boeg kunnen gooien, is het denkbaar, dat we zullen trachten hem te negeren, hem als niet aanwezig te beschouwen; als een voor wie de rituele omgang niet geldt. Hij op zijn beurt speelt wellicht deze strategie mee, tenminste in het begin.

Maar door dit alles is de aandacht voor korte tijd afgeleid van het doel der bijeenkomst en zullen verlegenheid en 'letten op de ander' hun intree doen. Deze worden uitgedrukt in de pathologie van de interactie: het onbehagen.³⁹ In de gevallen van fysieke handicaps wordt dit aldus beschreven:

Of nu, bij een duidelijk zichtbare handicap, hierop tactloos als zodanig wordt gereageerd dan wel, zoals vaker voorkomt, geen openlijke toespelingen op de handicap worden gemaakt, heeft de dieper liggende sfeer van verhoogde en vernauwde belangstelling toch tot gevolg dat de interactie uitsluitend in de termen van die belangstelling verloopt. Dit gaat, zoals mijn zegslieden verzekeren, gepaard met een of meer tekenen van onbehagen en de bekende stroefheid: de omzichtige toespelingen, het opeens taboe worden van gewone woorden, het strak een andere kant opkijken, het gedwongen lollig doen, de krampachtige spraakzaamheid, de penibele stijfheid . . .⁴⁰

We zijn dus geneigd in contacten met iemand van wie we weten of kunnen waarnemen dat hij een stigma draagt, maatstaven aan te

leggen die niet kloppen, zodat hij en wij aan onbehagen blootgesteld zullen zijn. Natuurlijk komen er vaak significante afwijkingen van dit uitgangspunt voor, en daar de gestigmatiseerde geacht mag worden meer ervaring met zulke situaties te hebben dan wij, mogen we veronderstellen, dat hij er ook beter tegen is opgewassen.

DE 'IN-GROUP' EN DE INGEWIJDEN

Hierboven is gesteld, dat er een discrepantie mogelijk is tussen de virtuele en de actuele identiteit van een individu. Deze discrepantie, wanneer ze bekend wordt of duidelijk waarneembaar is, betekent een schending van zijn maatschappelijke identiteit; het heeft het effect hem te isoleren van de maatschappij en van zichzelf, zodat hij daar staat als een onaanvaarde tegenover een niet-aanvaardende maatschappij.

In sommige gevallen, zoals de zonder neus geborene, kan hij verder leven in de overtuiging dat hij de enige van zijn soort is en dat de hele wereld zich tegen hem heeft gekeerd. In de meeste gevallen echter zal hem blijken, dat er meelevende derden bestaan, die bereid zijn zich in zijn standpunt te verplaatsen en zijn gevoel delen, dat hij menselijk en 'in wezen' normaal is, niettegenstaande de uiterlijke schijn en zijn eigen twijfel. Twee van zulke categorieën zullen wij nader bezien.

De eerste groep van meevoelende derden wordt uiteraard gevormd door degenen die hetzelfde stigma dragen. Zij weten uit eigen ervaring wat het is om met dit bepaalde stigma behept te zijn; sommigen van hen kunnen de gestigmatiseerde aanwijzingen verschaffen omtrent de 'strategie' in hun 'branche' en ook een kring vormen waartoe hij zich kan wenden om zijn hart uit te storten, waar hij morele steun vindt en waar hij zich thuis voelt, op zijn gemak, geaccepteerd als iemand die inderdaad gelijk is aan ieder normaal mens. We halen een voorbeeld aan uit een studie van analfabeten:

Het bestaan van een afwijkend waardestelsel onder deze mensen treedt aan de dag als de analfabeten onder elkaar zijn. Niet alleen zijn ze niet langer gesloten, verwarde individuen zoals ze zich veelal in de grote maatschappij voordoen en worden ze in hun eigen groep mensen die zowel tot zelfexpressie als tot begrip

in staat zijn, maar ook blijken ze zich uit te drukken in groeps- termen. Onder elkaar hebben zij een wereld van weerklank. Zij scheppen en onderkennen eigen symbolen van prestige en dis- kwalificatie, waarden relevante situaties in de termen van hun eigen normen en in hun eigen idioom; in hun onderlinge relaties laten ze het masker van onderdanige aanpassing vallen.⁴¹

En hier een illustratie uit de wereld der gehoorgestoorden:

Ik herinner me wat een opluchting het was om op de Nitchie- school onder mensen te zijn die hardhorendheid als vanzelfspre- kend beschouwden. Wat een rustig gevoel, dat ik de knop voor de geluidssterkte van mijn apparaat kon regelen zonder me af te vragen of iemand het zag. Eens niet meer te hoeven piekeren of het koordje in mijn nek te zien kwam! Wat een weelde om hard- op tegen iemand te kunnen zeggen: 'Lieve help, mijn batterij is leeg!'⁴²

Tussen zijn lotgenoten kan de gestigmatiseerde zijn handicap als basis gebruiken voor de organisatie van zijn leven, maar dan moet hij er in berusten tot een half-wereld te behoren. Hier kan hij zijn droef relaas over zijn stigma uit den treure uitspinnen. De verkla- ringen, die geestesgestoorden geven om duidelijk te maken, waarom ze in een inrichting terecht zijn gekomen, geven hiervan een voor- beeld:

Ik raakte in een bende verzeild. Op een nacht waren we bezig een benzinstation te beroven en de smerissen kregen me te pak- ken. Maar hier hoor ik niet.⁴²

Ik hoor hier helemaal niet, moet je weten. Ik ben epilepticus. Bij deze mensen hoor ik niet thuis.

Ze zeggen dat ik gek ben, maar ik ben niet gek. Mijn ouders haten me, zij hebben me hier weggestopt. Maar al was ik wel gek, dan hoor ik nog niet bij deze idioten.⁴³

Aan de andere kant kan hij merken dat de verhalen van zijn lot- genoten hem beginnen te vervelen en dat het zich steeds maar blindstaren op gruwelrelazen, groepssuperioriteit en slimmigheid, kortom op 'het' probleem, tot de zwaarste beproevingen van het stigma behoort. Achter dit blindstaren op het probleem ligt natuur-

lijk een zienswijze die niet zoveel verschilt van die der normalen, voorzover deze zich op één punt concentreert.

We zijn er klaarblijkelijk toe geneigd mensen te identificeren naar die kenmerken welke voor ons van belang zijn of die we van alge- meen belang achten. Als men iemand vraagt wie wijlen Franklin D. Roosevelt was, zal hij waarschijnlijk antwoorden: de 32e president van de Verenigde Staten, maar niet dat hij een lijder aan polio was. Velen zullen uiteraard de polio noemen als bijkomstige factor, om- dat ze het merkwaardig vinden, dat hij carrière wist te maken, tot het Witte Huis toe, ondanks die handicap. Maar als een verlamde die naam hoort, zal hij waarschijnlijk allereerst aan Roosevelt's polio denken.⁴⁴

Bij de sociologische studie van gestigmatiseerden concentreert men zich gewoonlijk op enig groepsverband – zo dat al bestaat – waarin de leden van een bepaalde categorie elkaar vinden. Daar ziet men ongetwijfeld een vrij volledige catalogus van groepsvormen en groepsfuncties. Er zijn lijders aan spraakgebreken wier handicap elke soort groepsvorming schijnt te belemmeren.⁴⁵ Aan de marge van degenen, die wel bereid zijn zich te verenigen, staan de ge- wezen psychiatrische patiënten, maar toch vindt men slechts een klein aantal van hen in de z.g. 'mental-health clubs', niettegensta- de sommige eufemistische verenigingsnamen, waardoor de leden on- der een soort dekmantel bijeen kunnen komen.⁴⁶ Dan kent men de knusse clubjes van onderlinge hulp, gevormd door gescheidenen, bejaarden, zwaarlijvigen, lichamelijk gehandicapten⁴⁷, de patiënten met ileostomie en colostomie.⁴⁸ Inrichtingen werden opgericht voor ex-alcoholisten en aan drugs verslaafden, waar een variërende mate van vrijwilligheid bestaat. Men kent organisaties van nationale om- vang, zoals de AA, die een volledige levensleer en bijna een 'way of life' biedt voor haar leden. Zulke organisaties zijn dikwijls de be- kroning van de gezamenlijke inspanning van zeer uiteenlopende per- sonen en groepen, zelf een opmerkelijke bron voor de studie van maatschappelijke bewegingen.⁴⁹ Gewezen gedetineerden uit eenzelf- de gevangenis of opvoedingsinrichting hebben hele netwerken ge- vormd voor onderlinge belangenbehartiging, een voorbeeld ervan is het geheime genootschap in Zuid-Amerika van Franse vluchtelingen uit de strafkampen in Frans-Guyana.⁵⁰ In de meer traditionele sfeer herinneren we aan de landelijk-verbrede organisaties van el- kaar kennende personen (die veelal een tijdlang uit de maatschappij verwijderd waren), waartoe misdadigers en soms ook homofielen

schijnen te behoren. Er zijn voorts stedelijke centra, die een heel pakket van dienstverleningen te bieden hebben en een soort hoofdkwartier vormen van prostituees, aan drugs verslaafden, alcoholisten en anderen die met de vinger worden nagewezen; deze instellingen worden soms bezocht door paria's van allerlei aard, soms ook niet. Tenslotte bestaan er in de grote steden volledige gemeenschappen op basis van nationaliteit, ras of godsdienst, met een hoog percentage van 'stam-gestigmatiseerden', waarbij niet het individu, maar de familie de eenheid van de organisatie uitmaakt.

Nu geraken wij verstrikt in een bekende misvatting. De term 'categorie' is geheel abstract en kan op elk aggregaat worden toegepast, in dit geval op individuen met een bepaald stigma. Een aanzienlijk deel van hen, die binnen een bepaalde stigma-categorie vallen, zullen het gehele ledenbestand aanduiden met de term 'groep' of een equivalent daarvan, zoals 'wij' of 'onze mensen'.

Ook buitenstaanders kunnen de leden in groepstermen aanduiden. Toch blijkt dikwijls in dergelijke gevallen, dat niet het hele ledenbestand in één enkele groep is onder te brengen; niet allen hebben de capaciteit voor gezamenlijke actie, noch ook de stabiliteit voor een alomvattend patroon van onderlinge samenwerking. In de realiteit blijkt, dat de leden van een bepaalde stigma-categorie de neiging vertonen zich in kleine groepjes te verenigen, waar wel iedereen tot de categorie behoort, maar waar men in meer of mindere mate aan de overkoepelende organisatie is onderworpen. Het is gebleken dat, als een lid van een bepaalde categorie in contact komt met een ander lid, beiden geneigd zijn hun houding ten opzichte van elkaar te veranderen als ze bemerken dat ze tot dezelfde 'groep' behoren. Door deel uit te maken van een categorie heeft de persoon een grotere waarschijnlijkheid in contact te komen met ieder van de andere leden en daardoor met hem in nauwere relatie te treden. Een categorie, kunnen we dus stellen, kan de functie hebben bij haar leden groepsformatie en nauwe betrekkingen te bevorderen, maar daarom vormt het totale ledensbestand nog geen 'groep' . . . een fijn begripsschakerinkje, dat we in het volgende niet altijd in acht zullen nemen.

Of degenen met een bepaald stigma al dan niet de basis van recruteringsvormen voor gemeenschappen, die zich hoe dan ook ecologisch hebben geconsolideerd, zeker mag men wel aannemen dat zij personen of lichamen steunen, die hen kunnen vertegenwoordigen. (Het is merkwaardig, dat wij geen woord hebben om de kie-

zers, volgelingen, fans of aanhangers van die vertegenwoordigers aan te duiden.) De leden kunnen bijvoorbeeld over een bureau beschikken om hun zaak bij pers of regering te behartigen, met dit onderscheid, dat sommigen iemand uit het eigen kamp hebben, zoals gehoorgestoorden, blinden, alcoholisten, joden, terwijl anderen, waaronder ex-gedetineerden en geestelijk gestoorden, aangewezen zijn op iemand 'van buitenaf'.⁵¹ (Actiegroepen die de zaak van gestigmatiseerden binnen één categorie dienen, opponeren wel eens tegen elkaar en geven daardoor blijk van het verschil in zaakbehartiging door eigen mensen of door buitenstaanders.) Karakteristiek voor de taak van deze vertegenwoordigers is het overreden van het publiek een mildere houding aan te nemen ten aanzien van de categorie in kwestie:

Bezield door deze overtuiging, kwam het bestuur van de Liga (d.i. de New Yorkse Liga van Gehoorgestoorden) tot het besluit alleen termen als hardhorig, gehoorgestoord en gehoorverlies te bezigen en het woord *doof* te schrappen uit hun spraakgebruik, correspondentie en verdere geschriften, hun onderricht en het spreken in het openbaar. Het had succes. New York begon langzamerhand de nieuwe vocabulaire algemeen toe te passen. De weg was open voor zindelijker denken.⁵²

Een andere taak van de 'zaakgelastigden' is het optreden als spreker voor een publiek gehoor, dat zowel gestigmatiseerden als normalen omvat; zij vertegenwoordigen het belang der gestigmatiseerden en als zij zelf één van hen zijn, dienen ze als levend voorbeeld van volledige geslaagdheid, 'helden van aanpassing', die in de termen vallen voor openbare beloningen wegens het leveren van het bewijs dat iemand 'als hij' een prominente persoonlijkheid kan zijn.

Dikwijls maken mensen met een bepaald stigma publikaties mogelijk waarin de gezamenlijke gevoelens tot uiting worden gebracht en die in de lezer het saamhorigheidsbesef met 'zijn' groep versterken. In deze geschriften wordt de ideologie van de leden neergelegd en worden hun klachten, hun aspiraties en de te volgen politiek geformuleerd. De namen van notoire vrienden en vijanden van de groep worden bekend gemaakt, vergezeld van opmerkingen omtrent de goedheid of slechtheid van deze mensen. Men publiceert verslagen over successen, de geschiedenis van de 'helden van assimilatie' die nieuwe gebieden van aanvaarding door de normalen

wisten te ontsluiten. Gruwelverhalen worden afgedrukt, recente zowel als historische, waarin vijandige bejegening door normalen tot uiting komt. Er verschijnen moraliserende stukken, in biografische en autobiografische vorm, die een gewenste gedragscode voor de betrokken gestigmatiseerden aan de hand doen. De publikaties dienen ook als forum waarin tegengestelde meningen aan het woord komen hoe de situatie van de gestigmatiseerde het best ter hand kan worden genomen. Mocht een bepaald gebrek speciale hulpmiddelen nodig maken, dan worden die hier geadverteerd en besproken. Tevens vormt de lezerskring van deze publikaties een markt voor boeken en brochures, die een adequate lijn volgen.

Het moet met klem worden gezegd dat, althans in Amerika, een categorie van bepaalde gestigmatiseerden zo klein of zo arm niet kan zijn, of het standpunt der leden wordt wel ergens publiekelijk vertegenwoordigd. We mogen dus vaststellen, dat Amerikanen die een stigma dragen, in een wereld van geschreven expressie leven, hoe ongeletterd ze zelf misschien zijn. Als ze geen boeken lezen over mensen als zijzelf, dan tenminste weekbladen; ook zien ze films, en is er van dat alles geen sprake, dan luisteren ze toch naar plaatselijke lotgenoten, die hun mondeling mededelingen doen. Een intellectueel gestyleerde versie van hun standpunt is derhalve toegankelijk voor nagenoeg iedere gestigmatiseerde.

Enig commentaar moet nog worden gegeven over de man die door een categorie van gestigmatiseerden als representant is aangewezen. Beginnend als een die 'n beetje beter ter tale is dan de anderen, of van meer aanzien, of over betere relaties beschikkend dan zijn lotgenoten, merkt deze gestigmatiseerde veelal, dat de 'beweging' al zijn tijd in beslag is gaan nemen en dat het zijn beroep begint te worden. Dit uiterste geval wordt geïllustreerd door een gehoorgestoorde:

In 1942 bracht ik bijna elke dag in de Liga door. Op maandag deed ik mee met het naaiwerk van de Rode Kruisgroep. Op dinsdag zat ik op het kantoor te typen en de documentatie bij te werken. Op de woensdagmiddagen assisteerde ik de dokter in de Kliniek tot Voorkoming van Doofheid, die eigendom van de Liga is en in het Instituut voor Oog- en Oorheelkunde van Manhattan is ondergebracht, een job waar ik erg veel plezier in had. Ik stelde rapporten op over de kinderen die, neusverkoudheid, lopende oren, infecties en de potentieel tot doofheid leidende complicaties

van kinderziekten ten spijt, nimmer tot de gehoorgestoorden zullen behoren dankzij de zegeningen der nieuwverworven kennis. Op de donderdagmiddagen woonde ik de cursussen in lip-lezen bij, die de Liga voor volwassenen organiseert en die altijd werden gevolgd door gezellig samenzijn met thee en kaartspel. Op vrijdag werkte ik voor het *Bulletin*, zaterdag maakte ik eierslaatjes en chocolademelk. Eens per maand bezocht ik de vergadering van het Vrouwen-Hulpcomité, een groep vrijwilligers die in 1921 werd opgericht door mevrouw Wendell Philips en andere belangstellende echtgenotes van oorzaken, met het doel geld bijeen te brengen, leden te werven en de Liga maatschappelijk te vertegenwoordigen. Op Halloween maakte ik pakjes voor kinderen van zes en op Thanksgiving-Day hielp ik bij het serveren van het diner voor de ouderen. Ik schreef met Kerstmis de oproepen om bijdragen, hielp bij het adresseren van de enveloppen en het postzegelplakken. Ik hing nieuwe gordijnen op, repareerde de oude ping-pongtafel, hield toezicht op de 'Valentine'-dansavond van de jongeren en stond in een stand op de Paasbazaar.⁵³

Als iemand met een bepaald stigma eenmaal een hoge positie heeft bereikt, hetzij in zijn beroep, hetzij in de politiek of financieel – hoe hoog hangt af van de stigmagroep waartoe hij behoort – is het heel waarschijnlijk, dat hem een nieuwe carrière wordt opgedrongen, nl. het vertegenwoordigen van zijn categorie. Hij blijkt zo in aanzien te zijn dat het voor hem onvermijdelijk wordt zijn lotgenoten als model te dienen. (De zwakheid van een stigma kan derhalve worden gemeten naar de status die een lid van de categorie bereikt en zijn vermogen de druk van deze categorie nochtans te weerstaan.)

Twee aspecten komen naar voren bij de boven beschreven professionalisering. Ten eerste: door van het stigma hun beroep te maken zien de leidende figuren van een categorie zich verplicht tot omgang met vertegenwoordigers van andere categorieën en blijken ze zich allengs los te maken uit de nauwe kring van hun lotgenoten. Zij leunen niet langer op hun krukken, maar spelen er golf mee en zijn dus, in termen van sociale participatie, niet langer vertegenwoordigers van de mensen die zij vertegenwoordigen.⁵⁴ Ten tweede: bij hen die beroepsmatig het standpunt van een categorie vertegenwoordigen, kunnen door dit optreden stelselmatig vooroordelen binnensluipen, enkel en alleen omdat ze onvoldoende bij het

probleem zijn betrokken om erover te schrijven. Hoewel we van iedere afzonderlijke stigma-categorie mogen verwachten, dat ze over beroepsmensen beschikken die in uiteenlopende richtingen denken, zodat er verschillende programma's worden gesteund, is men het er toch stilzwijgend over eens, dat de situatie van het individu met dat bepaalde stigma de aandacht waard is. Of een schrijver een stigma hoogst ernstig opvat dan wel er luchthartig over denkt, hij moet het toch definiëren als iets, dat belangrijk genoeg is om er over te schrijven. Deze minimale gedragscode, zelfs al zou die de enige zijn, bevordert toch al het geloof in het stigma als een basis voor zelfbesef. Hier zijn de representanten wederom niet representatief, want de representatie kan moeilijk uitgaan van degenen, die hun stigma niet ernstig nemen of te ongeletterd zijn om de zaak te behartigen.

Nu is het niet mijn bedoeling, hier de indruk te wekken dat de professionals de enige informatiebronnen omtrent hun levenssituatie zouden zijn, er bestaan ook andere wegwijzers. Telkenmale als iemand met een bepaald stigma in de publiciteit komt door een wets-overtreding, het winnen van een prijs, of door de eerste te worden in zijn soort, zal in een plaatselijke gemeenschap dat nieuwtje de ronde doen, zelfs kunnen zulke feiten als nieuws de massamedia in ruimere zin halen. In ieder geval worden de stigma-genoten van de in de schijnwerpers getreden persoon eensklaps belangrijker voor de normalen in hun onmiddellijke omgeving en ondergaan ze zelf een lichte stijging of daling op de waardeladder. Hun situatie verbindt hen dus, eerder dan die van anderen, met een wereld van veelbesproken helden alsook boosdoeners uit hun eigen kring, daar hun relatie tot hen sterk wordt bepaald door wat kennissen, normalen en niet-normalen, hun vertellen over hetgeen een van hen is overkomen.

Ik heb mij tot nu toe bezig gehouden met een type van personen bij wie de gestigmatiseerden enige steun mogen verwachten: zij die hetzelfde stigma dragen en als zodanig worden geïdentificeerd en zichzelf identificeren. Er zijn nl. nog anderen, nl. de 'wise' zoals de Amerikaanse homofielen hen noemen, (zij die 'van wanten weten', of 'ingewijden' vert.) Zij zijn normaal, maar hebben door hun speciale situatie toegang tot het intieme leven der gestigmatiseerden en sympathiseren met hen, zodat hun van de zijde van de 'clan' een zekere aanvaarding, een soort erelidmaatschap wordt toegekend. Zulke ingewijden zijn in dit geval randfiguren, in wier tegenwoordigheid het getekende individu zich niet schaamt noch geweld aan-

doet, daar hij weet dat de ingewijde hem ondanks zijn 'tekort' als een gewoon medemens beschouwt. Hier volgt een voorbeeld uit de wereld van de prostitutie:

Hoewel zij veelal afgeeft op het fatsoen, is de prostituee, vooral de 'call-girl' overgevoelig in beschaafd gezelschap en zoekt ze in haar vrije tijd haar toevlucht bij bohémiens, schilders, schrijvers, toneelschrijvers en would-be intellectuelen. Hier kan ze worden aanvaard als een onconventionele persoonlijkheid, zonder toch een curiositeit te zijn.⁵⁵

Voordat hij het standpunt van mensen met een speciaal stigma kan delen, moet de normale die tot ingewijde wordt, dikwijls eerst door een schokkende ervaring heen. Hierover is zeer veel geschreven.⁵⁶ En voordat de normale sympathisant zich aanvaardbaar heeft gemaakt bij de gestigmatiseerden, moet hij vaak afwachten hoe zij over hem denken als 'erelid'. De persoon moet zich niet alleen beschikbaar stellen, maar ook worden geaccepteerd. Soms schijnt de beslissende stap uit te gaan van de normale, zoals het volgende illustreert:

Ik weet niet of ik het wel behoor te doen, maar laat me U eens iets vertellen wat mij overkwam. Ik was eens opgenomen in een groep negerjongens van zowat mijn eigen leeftijd, met wie ik vaak ging vissen. Toen ik pas met hen omging, pasten ze er erg voor op, het woord 'neger' in mijn bijzijn te gebruiken, maar toen we meer en meer samen uit vissen gingen, begonnen ze elkaar voor de gek te houden en 'nikker' te noemen. De echte verandering zat in hun gebruik van dat woord 'nikker' als ze gekheid maakten, terwijl ze eerst helemaal niet in staat waren zo iets te zeggen. Op een dag waren we aan het zwemmen en opeens gaf een van de jongens mij voor de grap een harde duw en toen zei ik: 'hou nou op met dat nikkergedoe.'

Hij antwoordde met een brede grijns: 'schooier die je bent!'

Van dat ogenblik af gebruikten we allemaal het woord 'nikker', maar de oude normen telden helemaal niet meer. Nooit zal ik vergeten wat een raar gevoel ik in mijn maag kreeg, toen ik zonder meer 'nikker' tegen hen zei.⁵⁷

Tot de ingewijden behoort degene, die werkzaam is bij een instelling, welke in de behoeften van bepaalde gestigmatiseerden voldoet of van de maatschappij uit voor belangen van gestigmatiseerden werkt. Zo kunnen fysische therapeuten en verplegenden ingewijden zijn; dit kan zo ver gaan, dat zij meer weten omtrent zekere hulpmiddelen dan de patiënt, die nog moet leren er mee om te gaan ten einde zijn gebrek te verzachten. Niet-joodse werknemers in een 'delicatessens' (Amerikaans voor buitenlandse, veelal joodse, levensmiddelenwinkels, vert.) zijn ingewijden; zo ook heteroseksuele barkeppers in cafés voor homofielen, en de kamermeisjes van dure prostituees.⁵⁸ Ook de politie kan, door haar voortdurend contact met misdadigers, als ingewijd worden beschouwd, men denke aan de uitspraak van een politiemans: 'afgezien van andere misdadigers zijn de politiemensen de enigen die jullie aanvaarden zoals jullie zijn.'⁵⁹

Een tweede type van ingewijde is hij die door een maatschappelijke structuur met een gestigmatiseerde verbonden is, een relatie die de maatschappij er toe brengt, beide personen in bepaalde opzichten als gelijk te behandelen. Zo zijn de toegewijde echtgenoot of echtgenote van een geestelijk gestoorde, de dochter van een ex-gedetineerde, de ouders van de invalide, de vriend van de blinde, het gezin van de beul⁶⁰ in zekere mate gedwongen het brandmerk van degeen tot wie zij in relatie staan te delen. Een oplossing is het op zich nemen van het lot der gestigmatiseerden en diens wereld als de zijne te aanvaarden. Hierbij kan dus worden aangetekend, dat zij die een stigma dragen dit voor een deel overbrengen op degenen met wie zij in nauw contact staan, zodat die de 'ziekte' uit de tweede hand krijgen. De problemen waarvoor de gestigmatiseerden zich gesteld zien verbreiden zich in golven, waarbij echter de intensiteit afneemt. Een rubriek in een dagblad geeft hiervan een voorbeeld.

Beste Ann Landers. Ik ben een meisje van twaalf jaar en ik word van alle gezelligheid buitengesloten omdat mijn vader een gewezen gevangene is. Ik probeer voor iedereen aardig en vriendelijk te zijn, maar het helpt niets. De meisjes op school zeggen, dat hun moeders niet willen dat ze met mij omgaan, anders zouden ze een slechte naam krijgen. Er is in de kranten veel kwaad geschreven over mijn vader, maar al heeft hij zijn straf uitgezeten, wil niemand het vergeten. Kan ik er iets aan doen? Ik voel me erg eenzaam, want het is niet leuk om altijd alleen te zijn. Mijn moeder probeert wel met me uit te gaan, maar ik wil liever bij

jongelui van mijn leeftijd zijn. Geeft U mij toch alstublieft raad! Een verworpene.'⁶¹

In het algemeen leidt de tendens van het stigma, zich aan de naaste omgeving mee te delen, er toe, dat men de gestigmatiseerde individuen zal vermijden of de reeds bestaande relatie verbreken.

Mensen met een stigma uit de tweede hand kunnen dienen als model van 'normalisering'⁶² door aan te tonen, hoever de normalen kunnen gaan in het behandelen van gestigmatiseerden alsof zij géén stigma hadden. (Normalisering moet worden onderscheiden van 'normificatie', de poging van de zijde der gestigmatiseerden zich voor te doen als normaal, zonder per se een geheim te maken van het kenmerk.) Voorts kan er een cultus van gestigmatiseerden ontstaan zodra de stigmafobische houding der normalen wordt geconfronteerd met de stigmafiele van de ingewijden. Hij die een stigma uit de tweede hand draagt kan het in feite zowel de gestigmatiseerden als de normalen moeilijk maken; ze staan altijd klaar om een juk te dragen dat in werkelijkheid niet het hunne is en treden tegenover de normalen als zedeprekers op; door het stigma voor te stellen als iets normaals, iets dat men voetstoots heeft te aanvaarden, leveren zij zichzelf en de gestigmatiseerden uit aan onbegrip bij de normalen, die zo'n houding als agressief uitleggen.⁶³

De relatie tussen de gestigmatiseerde en zijn plaatsbekleder is somtijds stroef. De eerste kan het gevoel hebben, dat bij de ander ieder ogenblik een terugkeer naar de 'normale' houding kan optreden en dat juist op een tijdstip, dat het verweer verzwakt en de kwetsbaarheid vergroot is. Zo zegt een prostituee:

Nu, ik zal wel eens zien hoe het uitpakt. Als we getrouwd zijn en ruzie hebben, zo zei ik tegen hem, zal hij het mij wel voor de voeten gooien. Hij zei van niet, maar je weet hoe de mannen zijn.⁶⁴

Aan de andere kant zal de man met het stigma 'uit de tweede hand' wellicht merken, dat hij aan veel van de gebruikelijke beperkingen blootstaat die de stigmagroep zijn opgelegd, zonder daarbij de voldoening te kennen van de zelfverheffing, die een bekende verdedigingsvorm tegen zo'n behandeling is.⁶⁵ Verder treedt ook bij hem, evenals bij de stigmagroep, vaak twijfel op, of hij door deze uiteindelijk echt wordt aanvaard.

Mensen die hetzelfde stigma dragen, geven veelal een overeenkomst te zien in de wijze waarop ze allengs leren met hun lot te leven, en vertonen ook dezelfde veranderingen in hun conceptie van hun Zelf: er is dus sprake van een parallel lopende geestelijke ontwikkeling, die zowel oorzaak is als gevolg van eenzelfde reeks van persoonlijke aanpassingsvormen. (De 'natuurlijk historie' van een categorie personen met een stigma moet duidelijk worden gescheiden van die van het stigma zelf: de geschiedenis nl. van de oorsprongen, verbreiding en afzwakking van het stigmatiserend effect van een bepaalde eigenschap in een bepaalde samenleving, men denke aan het verschijnsel echtscheiding bij de hogere kringen in Amerika.)

Een fase van dit proces van socialisatie is die waarin de gestigmatiseerde het standpunt van de normalen leert kennen en het zich eigen maakt. In de loop hiervan leert hij de identiteitsopvattingen van de grote maatschappij aan en krijgt hij een algemeen idee van wat het wil zeggen dat bepaalde stigma te dragen. De tweede fase houdt zijn ervaring met het onderhavige stigma in en dit keer ziet hij tot in bijzonderheden wat de consequenties ervan zijn. Het tijdstip en de wisselwerking van deze initiatie-fases in de geestelijke ontwikkeling zijn patronen van grote betekenis en leggen de grondslag voor de verdere ontwikkeling; ze geven de betrokkene de mogelijkheid een keuze te doen uit de levenshoudingen, die voor de gestigmatiseerden openstaan.

Vier van zulke patronen zullen wij nader beschouwen.

Een ervan betreft de mensen met een aangeboren stigma, die zich bij hun ongunstige situatie aanpassen gedurende de leerfase zelf, en zich de normen eigen maken al voldoen ze daar niet aan.⁶⁶ Zo kan een wees tot de ontdekking komen dat kinderen normaliter ouders hebben, tegelijk met de ervaring wat het wil zeggen géén ouders te hebben. Toch kan hij, na de eerste zestien jaar van zijn leven in een weeshuis te hebben doorgebracht, later toch het gevoel hebben dat hij weet wat het is, voor zijn zoon een vader te zijn.

Een tweede patroon vindt zijn oorsprong in het vermogen van het gezin en, zij het in veel mindere mate, van de buurt, een beschermende cocon voor zijn jonge leden te vormen. Deze cocon biedt de mogelijkheid, dat een van zijn geboorte gestigmatiseerd

kind door middel van welgekozen voorlichting zorgvuldig wordt gesteund. Voor de kleinering van zijn Zelf wordt hij binnen deze tovercirkel behoed, terwijl in grote mate gehoor wordt gegeven aan milde opvattingen uit de maatschappij, waardoor het aldus beschermde kind zichzelf gaat zien als een geheel volwaardig mens, met normale kenmerken voor zijn leeftijd en geslacht.

Het tijdstip in het leven van het beschermde individu, waarop de huiselijke kring hem die bescherming niet langer kan bieden, verschilt al naar maatschappelijke klasse, woonplaats en de aard van zijn stigma, maar in elk van die gevallen zal het aanbreken van dat tijdstip een psychologische belevenis zijn. Zo wordt de eerste schooldag dikwijls genoemd als het eerste moment van stigma-besef; reeds deze ervaring kan gepaard gaan met smaad, plagerij, ostracisme en vechtpartijen.⁶⁷ Hoe zwaarder de handicap, des te groter is de kans dat hij naar een bijzondere school voor afwijkingen als de zijne zal worden gestuurd en des te abrupter zijn confrontatie met de opvatting, die het grote publiek jegens hem koestert. Men zal hem zeggen dat hij het makkelijker zal krijgen tussen 'mensen zoals hij', zodat het hem eensklaps duidelijk begint te worden dat degenen die hij tevoren als 'mensen zoals hij' beschouwde, dit in werkelijkheid niet zijn, maar dat het deze kleinere groep is, waartoe hij in feite behoort. Toch moet worden opgemerkt, dat de zeer jong gestigmatiseerde zich weliswaar door zijn eerste schooljaren kan heenslaan met behoud van enkele illusies, maar dat het ware moment van ontgoocheling pas aanbreekt met de tijd van afspraakjes en het zoeken van een betrekking. Er zijn ook gevallen waarbij alleen sprake is van een verhoogde kans op een toevallige onthulling:

Ik geloof dat het eerste besef van mijn situatie en het eerste verdriet dat daaruit voortvloeyde, heel toevallig kwam op een keer toen wij, een groep jonge tieners, een dagje naar het strand gingen. Ik lag in het zand en ik neem aan dat de jongens en meisjes dachten dat ik sliep. Een van de lui zei: 'Ik mag Domenica erg graag, maar ik zou nooit uitgaan met een blind meisje.' Ik kan me geen vooroordeel indenken dat iemand zo volkomen verwerpt.⁶⁸

In andere gevallen is er veeleer iets van een stelselmatig blootgesteld-zijn, zoals een spasticus beschrijft:

Op één bijzonder pijnlijke uitzondering na waren, zolang ik binnen de beschutting van het gezinsleven en het collegerooster bleef, dus zonder mijn rechten als volwassen burger te doen gelden, de krachten van de maatschappij jegens mij welwillend en soepel. Maar na de middelbare school en de handelshogeschool, en nadat ik ontelbare stages als volontair bij gemeenteprojecten had gelopen, werd ik dikwijls neergetrapt door middeleeuwse vooroordelen en bijgelovigheid in de zakenwereld. Solliciteren was gelijk met staan voor een executiepeloton. Het schokte de werkgevers, dat ik de moed had, naar een betrekking te solliciteren.⁶⁹

Het derde socialisatie-patroon vindt men bij degene, die eerst in het latere leven gestigmatiseerd werd, of pas later in zijn leven tot de ontdekking komt dat hij altijd als verwerpelijk heeft gegolden. Het eerste geval brengt geen ommekeer te weeg in zijn kijk op het verleden, het tweede wel. Iemand als hij is reeds door en door bekend met normalen én gestigmatiseerden voordat hij gedwongen wordt, zichzelf als afwijkend te beschouwen. Stellig zal hij een bijzonder probleem hebben met zijn zelfidentificatie, evenals een bijzondere neiging tot zelfverwerping:

Als ik vroeger, voordat ik zelf colostomie had, in trolleybus of metro een nare lucht rook, hinderde mij dat altijd heel erg. Ik vond die mensen afschuwelijk en vroeg me af, waarom ze niet in het bad of naar de w.c. gingen voordat ze het huis verlieten. Ik meende ook, dat ze zo naar roken, door iets dat ze gegeten hadden. Het stond mij altijd vreselijk tegen, ik vond ze vies en smerig. Natuurlijk veranderde ik dan zo gauw mogelijk van plaats, en, als dat niet kon, voelde ik een heftige tegenzin. Uiteraard neem ik aan, dat jonge mensen nu hetzelfde voelen als ze mijn reuk bespeuren.⁷⁰

Ofschoon er stellig gevallen zijn van mensen, die eerst op volwassen leeftijd tot de ontdekking komen tot een stamgroep met een stigma te behoren, of ouders te hebben met een 'besmettelijk', het moreel aantastend kenmerk, komt het toch vaker voor, dat een lichamelijke handicap op latere leeftijd toeslaat.

Maar op een ochtend kwam ik na het ontwaken tot de ontdek-

king dat ik niet kon staan. Ik had polio, niet meer en niet minder. Ik werd als een heel klein kind, dat in een groot zwart gat valt, en het enige waarvan ik zeker kon zijn, was, dat ik niet overeind kon als niemand me hielp. De opvoeding, de wijze lessen en ouderlijke raadgevingen die ik vierentwintig jaar lang had ontvangen, bleken opeens niet een mens van mij te hebben gemaakt, die deze situatie aankon. Ik was toch iemand als alle anderen, normaal, heftig, vrolijk, vol plannen . . . en eensklaps gebeurt er iets. Er gebeurde iets en ik werd een vreemde. Ik was voor mezelf vreemder dan voor wie ook. Zelfs mijn dromen kenden mij niet. Zij wisten niet wat ze met mij aan moesten. Als ik in een droom naar dansavonden of feestjes ging, gebeurde er altijd iets geks, een obstakel dat niet met name genoemd werd, maar dat er evengoed was. Ik had plotseling het verwarrende emotionele conflict van een dame die een dubbel leven leidt. Het was onwezenlijk, het verbijsterde me en het liet me nooit los.⁷¹

Hier schijnt wel een taak voor de medische stand te liggen, met name het voorlichten van de patiënt over wat hij voortaan zal zijn.

Een vierde patroon vinden we bij degenen die oorspronkelijk gesocialiseerd waren in een vreemde gemeenschap, hetzij binnen de geografische grenzen van de 'normale' maatschappij, hetzij daarbuiten, en die een way of life moeten aanleren, die door de omgeving als de enig ware en geldende wordt beschouwd.

Bij iemand die in zijn later leven tot de ontdekking komt dat hij een gestigmatiseerde is, blijkt vaak dat zijn tegenzin ten opzichte van nieuwe kennissen plaats maakt voor onbehagen jegens de vroegere. De 'poststigma'-kennissen zien hem wellicht eenvoudig als iemand met een tekort; de prestigma-kennissen, bij wie de voorstelling van wat hij eenmaal was nog leeft, kunnen verzuimen hem met formele tact, evenzeer als met de vroegere volledige aanvaarding, te behandelen.

Mijn taak (als blinde schrijver in gesprekken met eventuele afnemers van literaire produkten) bestond daarin, allereerst de mensen die ik bezocht op hun gemak te stellen; in feite dus het tegenovergestelde van de gebruikelijke situatie. Merkwaardigerwijs vond ik het 't gemakkelijkst met mensen om te gaan die ik nooit eerder had ontmoet. Dit kwam misschien omdat er met vreemden niet eerst een pakket herinnering moest worden weggewerkt vóór-

dat we aan het zakelijk gedeelte konden beginnen, en er dus geen onaangenaam contrast met het heden ontstond.⁷²

Ongeacht langs welk algemeen patroon de geestelijke ontwikkeling van de gestigmatiseerde zich voltrekt, zal de fase waarin hij het stigma ontdekt ongetwijfeld de belangrijkste ervaringen opleveren, want in deze periode wordt hij veelal gedwongen tot het aangaan van relaties met lotgenoten.

In sommige gevallen is het enige contact dat de gestigmatiseerde met zijn lotgenoten heeft van oppervlakkige aard, maar ook dan volstaat het om hem te doen inzien dat er méér zijn zoals hij:

Toen Tommy voor het eerst in de kliniek kwam, waren daar twee andere kleine jongens die, net als hij, maar één oor hadden. Zodra Tommy hen zag, ging zijn rechterhand naar zijn eigen gebrekkig oor, hij keek zijn vader met grote ogen aan en zei: 'daar staat een andere jongen met net zo'n oor als ik heb.'⁷³

In het geval van iemand die eerst kort geleden fysiek gehandicapt werd, zullen lotgenoten, verder dan hij gevorderd in het leven met het gebrek, hem enige malen opzoeken om hem te verwelkomen in hun kring en hem aanwijzingen te geven, hoe hij er zich lichamelijk en psychisch kan doorslaan:

Zowat mijn eerste ontdekking dat er middelen bestaan om je aan te passen, kreeg ik door me te vergelijken met twee patiënten in de kliniek voor Oog- en Oorlijders. Zij kwamen me dikwijls opzoeken toen ik nog in bed lag en ik leerde hen tamelijk goed kennen. Beiden waren al zeven jaar blind. Zij waren van dezelfde leeftijd als ik – iets over de dertig – en beiden hadden gestudeerd.⁷⁴

In de vele gevallen waarbij het stigma aanleiding geeft de persoon in een gesloten inrichting: de gevangenis, een sanatorium of een weeshuis op te nemen, wordt veel van wat hij omtrent dit stigma opsteekt, hem bijgebracht door langdurig intiem contact met degenen wier lotgenoot hij aan het worden is.

Zoals we al aanduiden voelt het individu, als hij pas gaat zien wie hij voortaan als gelijken heeft te beschouwen, op zijn minst enige aarzeling. Immers, die anderen zijn niet alleen gestigmatiseerd en

dus niet zoals het normale wezen waarvoor hij zichzelf tot voor kort hield, maar kunnen bovendien andere kenmerken bezitten waarmee hij zich ongaarne associëert. Wat eindigt als een zekere vrijmetserij kan beginnen met tegenzin. Een sinds kort blind geworden meisje schrijft, toen ze terstond na het verlaten van het ziekenhuis een blindeninstituut bezocht, als volgt:

Mijn verzoek om een geleidehond werd beleefd terzijde geschoven. Een ziende maatschappelijk-werkster nam mij mee om me alles te tonen. We bezochten de braille-bibliotheek, de leslokalen, de clubzalen waar de blinde leden van de muziek- en toneelgroep samenkwamen, de recreatiezaal waar bij feestelijke gelegenheden blinden met blinden dansen, de kegelbanen voor blinden, de cafetaria waar alle blinden bijeenkomen voor de maaltijden, de enorme werkplaatsen waar de blinden hun brood verdienen door het maken van luiwagens en bezems, het weven van tapijten, het matten van stoelen. Terwijl we van zaal tot zaal gingen, hoorde ik het geschuifel van de voeten, de gedempte stemmen, het getik-tik-tik van de stokken op de vloer. Hier was de veilige, afgezonderde wereld van de niet-zienden, een wereld, die zoals de maatschappelijk werkster me verzekerde, heel anders was dan die welke ik had verlaten.

Er werd verwacht dat ik deze wereld zou binnengaan. Mijn beroep op te geven, mijn kost te verdienen met het maken van bezems. O, het blindeninstituut zou mij gaarne onderwijzen in het bezemvlechten. Voor de rest van mijn leven bezems maken met andere blinden, eten met andere blinden, dansen met andere blinden! Ik rilde van afgrijzen toen dit beeld vorm kreeg in mijn geest. Nooit had ik een zo volslagen afgesloten wereld meegeemaakt, een zo destructieve afzondering.⁷⁵

Gezien de ambivalentie, inherent aan de binding van het individu met zijn stigma-categorie, is het begrijpelijk, dat zich schommelingen voordoen in zijn steun aan en identificatie en participatie met zijn lotgenoten. Hij zal cycli van aansluiting kennen, waar hij doorheen moet bij de speciale activiteiten van de in-group, die hij afwijst nadat hij er eerst aan heeft deelgenomen.⁷⁶ Soortgelijke schommelingen treden ook op in zijn overtuiging omtrent het wezen van deze groep en dat van de normalen.⁷⁷ De latere fases van de geestelijke ontwikkeling der gestigmatiseerden liggen besloten in deze

schommelingen tussen aanvaarden en afstoten.

De verhouding van de gestigmatiseerde tot de informele gemeenschap van zijn lotgenoten en hun formele organisaties is dus een kritiek punt. Deze verhouding ligt heel anders bij hen wier stigma hun door groepsvorming weinig voordelen oplevert dan bij mensen die als leden van een minderheid bemerken, dat ze deel uitmaken van een goed georganiseerde gemeenschap, met oude tradities, een gemeenschap die appelleert op saamhorigheid en financiële steun en die het medelid beschouwt als iemand die trots behoort te zijn op zijn stigma en die geen poging zal doen om er zich van te bevrijden. Maar of de stigma-groep georganiseerd is of niet, het blijft toch zijn verhouding tot de eigen categorie waardoor we de 'natuurlijke historie' en de geestelijke ontwikkeling van het gestigmatiseerde individu kunnen bestuderen.

Bij het overzien van zijn levensloop zal de gestigmatiseerde er op zichzelf staande ervaringen uit selecteren, die hij aanwijst als de oorzaken van zijn gewoonten en van de opvattingen die hij thans heeft over zijn lotgenoten en de normalen. Een gebeurtenis in zijn leven kan dus van tweeërlei betekenis zijn voor zijn geestelijke ontwikkeling: ten eerste als directe objectieve aanleiding voor een keerpunt, ten tweede, in een later stadium, als verklaring van het standpunt dat hij thans inneemt. Een thema dat met het oog op dit laatste dikwijls wordt gekozen is de ontdekking van het sinds kort gestigmatiseerde individu, dat de tot zijn nieuwe groep behorende mensen toch ook 'net gewone mensen' zijn.

Toen ik (aldus een jong meisje dat sinds kort 'in het leven was' en voor het eerst haar 'directrice' zou ontmoeten) de Fourth Street insloeg, ontzonk me de moed en ik wilde er al vandoor gaan, toen ik Mamie uit een restaurant zag komen, die me tegemoet liep. De portier die ons opendeed, zei dat Miss Laura in haar kamer was, en toen werden we binnengelaten. Ik zag een knappe vrouw van middelbare leeftijd, die in niets leek op het afschuwelijke schepsel dat ik me had voorgesteld. Ze verwelkomde mij met zachte, beschaafde stem en ze verried in alles duidelijk een zo moederlijke aanleg, dat ik werktuigelijk zocht naar kinderen die om haar rokken speelden.⁷⁸

Een ander voorbeeld geeft ons een homofiel in verband met zijn 'inwijding':

Ik ontmoette een man met wie ik op school had gezeten. Hij was natuurlijk zelf 'zo' en nam als vanzelfsprekend aan, dat ik het ook was. Ik voelde me verrast en tamelijk geïmponeerd. Hij leek totaal niet op het populaire beeld van de homo, hij was flink gebouwd, manlijk en correct gekleed. Dit was iets nieuws voor me. Hoewel ik volkomen bereid was toe te geven dat er liefde tussen mannen kan bestaan werd ik toch altijd lichtelijk afgestoten door de opvallende homo's die ik had ontmoet, met hun ijdelheid, hun geaffecteerde manieren en hun onophoudelijk gekwebbel. Maar die, zo bleek mij nu, vormen maar een deel van de homowereld, al lopen ze wel het meest in het oog.⁷⁹

Een verlamde geeft een soortgelijke verklaring:

Als ik zou moeten kiezen uit de ervaringen die mij het duidelijkst de ernst van dit probleem (nl. van het eigen imago) lieten zien, waren het de incidenten waarbij ik innerlijk voelde dat invaliden nog wel naar andere kenmerken kunnen worden geïdentificeerd dan naar hun handicap. Ik leerde beseffen, dat ze ook knap, aantrekkelijk, lelijk, mooi, dom, hoogst intelligent konden zijn, precies als andere mensen, en ik kwam tot de ontdekking, dat je een verlamde kunt liefhebben of haten, helemaal afgezien van zijn handicap.⁸⁰

Er moet in dit verband op worden gewezen, dat het een gestigmatiseerde, bij het terugblikken op de gelegenheid toen hij ontdekte, dat mensen met zijn stigma menselijke wezens zijn zoals ieder ander, tevens duidelijk kan worden, dat zijn pre-stigmavrienden destijds minderwaardigheid toeschreven aan diegenen die hij als volwaardigen heeft leren zien, zoals hijzelf. Zo vertelt een meisje, bij de herinnering aan haar werk bij een circus, dat ze daar had begrepen, daar haar collega's geen griezels waren en ook dat haar vrienden van vóór de circustijd zich zorgen hadden gemaakt, omdat ze met de andere leden van de troep in de bus moest reizen.⁸¹

Een ander keerpunt – in retrospectie gezien misschien niet het werkelijk initiatie-punt – vormt de inactiviteit en het isolement van het ziekenhuis, een periode die later wordt gezien als de tijd toen men over zijn probleem kon nadenken, zijn situatie onder het oog kon zien en kon komen tot een nieuw begrijpen van wat werkelijk in het leven belangrijk en het nastreven waard is.

Er zij op gewezen, dat niet alleen in retrospectie doorleefde eigen ervaringen als keerpunten worden gedefinieerd, maar dat ook ervaringen uit de tweede hand als zodanig worden gezien. Zo kan het kennismaken van literatuur de groep betreffende op zichzelf een ervaring betekenen die als keerpunt wordt genoemd:

Ik geloof niet dat ik teveel zeg, als ik verklaar dat 'De Negerhut van Oom Tom' een eerlijk en geloofwaardig panorama van de slavernij biedt; in elk geval opende het mij de ogen, ik wist wie en wat ik was en hoe mijn land over mij dacht, kortom, het wees mij op mijn betekenis.⁸²

2. Het onder controle houden van informatie en de persoonlijke identiteit

DE ONAANVAARDBAREN EN DE POTENTIEEL ONAANVAARDBAREN

Als er enige discrepantie bestaat tussen de actuele en virtuele identiteit van een individu kan dit ons normalen bekend zijn geweest voordat we met hem in contact kwamen, of ook onmiddellijk in het oog springen zodra hij in onze nabijheid is. Hij is een onaanvaadbare en zij zijn het met wie ik mij tot nu toe heb bezig gehouden. Er is al op gewezen, dat wij vermoedelijk zijn onaanvaadbare kenmerken niet openlijk zullen signaleren, maar terwijl dit spel van behoedzaam over-het-hoofd-zien gaande is kan de situatie gespannen, onzeker en ondoorzichtig worden voor alle betrokkenen, maar in de eerste plaats voor de gestigmatiseerde.

Het samenspel van de gestigmatiseerde met de normalen, nl. óók doen alsof zijn afwijking irrelevant is en beter onopgemerkt kan blijven, is een van zijn belangrijkste levensmogelijkheden. Maar als dat anderszijn niet onmiddellijk in het oog springt of niet vooraf bekend was (althans, als hij niet weet of het de normalen bekend was), wanneer hij dus in feite een potentieel onaanvaadbare, maar nog geen onaanvaadbare is, zal de tweede grote mogelijkheid in zijn leven moeten worden gevonden. Het gaat dan niet meer om het opvangen van spanningen bij sociale contacten, maar om het onder controle houden van informatie over zijn stigma. Al of niet ten toon spreiden, al of niet meedelen, liegen of de waarheid zeggen en, in elk van die gevallen, tegen wie en hoe en wanneer en waar. Zolang bijvoorbeeld een psychiatrische patiënt in de inrichting verblijft, ervaart hij dat hij in gezelschap van volwassen familieleden tactvol als een normaal mens wordt behandeld, terwijl daaraan toch twijfel bestaat, ook al kent hij zelf die twijfel niet, ófwel hij wordt behandeld als een geestelijk gehandicapte, terwijl hij zichzelf als normaal beschouwt. Maar na zijn ontslag uit de inrichting ligt het probleem heel anders; het is dan niet meer zo dat hij voorbereid moet zijn op vooroordelen zijn persoon aangaande, maar op het in onwetendheid aanvaard worden door mensen, die wel dege-

lijk vooroordelen hebben jegens degenen, tot wie hij, mocht hij ontmaskerd worden, blijkt te behoren. Waar hij gaat roept zijn houding bij de anderen de overtuiging op, dat ze in gezelschap zijn van iemand die aan hun eisen voldoet, terwijl het risico bestaat, dat zij hun vergissing ontdekken. Opzettelijk, althans in feite, houdt de ontslagen psychiatrische patiënt informatie achter omtrent zijn ware identiteit en valt hem de behandeling ten deel van een aanvaarde, gegrond op valse veronderstellingen omtrent zijn persoon.

Het is dit tweede onderwerp: het al of niet achterhouden van diskwalificerende informatie over het Zelf, waaraan de nu volgende beschouwingen zijn gewijd. Het achterhouden van tot eer strekkende factoren komt natuurlijk ook voor, maar is hier niet relevant.¹

SOCIALE INFORMATIE

De meest relevante informatie bij de studie van het stigma heeft zekere eigenschappen. Het is informatie over een mens. Het gaat over zijn meer of minder blijvende kenmerken, dit in tegenstellingen tot stemmingen, gevoelens of bedoelingen die hij op een bepaald moment kan koesteren.² De informatie zowel als het teken, dat ons die informatie verstrekt, is reflexief en belichaamd, d.w.z. ze wordt verstrekt door de persoon zelf, op wie ze is betrokken, en belichaamd door de onmiddellijke aanwezigheid van degenen die de informatie ontvangen. De informatie die al deze eigenschappen bezit zal hier 'sociaal' worden genoemd. Sommige tekens, die sociale informatie verstrekken, kunnen veelvuldig of altijd beschikbaar zijn en in de dagelijkse gang van zaken worden gezocht en gevonden; deze tekens zullen *symbolen* worden genoemd.

De sociale informatie, door een bepaald symbool verstrekt, vormt soms slechts een bevestiging van wat we reeds door andere tekens wisten en is dus een overvloedige en ondubbelzinnige aanvulling van ons beeld omtrent de persoon. Sommige insignes die club-lidmaatschap aanduiden zijn daarvan voorbeelden, zo ook door mannen gedragen trouwringen in bepaalde omstandigheden. De sociale informatie, verstrekt door een symbool, kan evenwel een bijzondere aanspraak op prestige, eer of het bereiken van een hogere maatschappelijke rang beogen, een aanspraak die niet op andere wijze tot uitdrukking wordt gebracht of, indien wel op andere wijze gepresenteerd, niet automatisch gehonoreerd zou worden. Zulk een

teken is populair bekend als 'status-symbool' hoewel de term 'prestige-symbool' nauwkeuriger zou zijn, daar de eerste term veeleer van toepassing is wanneer naar een reeds gevestigde maatschappelijke positie wordt verwezen. Prestige-symbolen kunnen we stellen tegenover *stigma-symbolen* d.w.z. tekens die er bijzonder toe bijdragen de aandacht te vestigen op een tot oneer strekkende identiteits-discrepantie, zodat een tevoren gaaf beeld wordt aangetast, met als gevolg een daling in onze waardering van het individu. Het kaalgeschoren hoofd van vrouwelijke collaborateurs gedurende de Tweede Wereldoorlog is zo'n voorbeeld, evenals het steeds weerkerende solecisme van iemand die door manieren en kleding voor een persoon uit hogere kringen wil doorgaan, maar bij herhaling woorden verkeerd uitspreekt of verkeerd gebruikt.

Behalve prestige- en stigma-symbolen is er nog een derde mogelijkheid, nl. een teken dat feitelijk of alleen in de verwachting van de betrokkene een overigens sluitend beeld wijzigt, maar nu in positieve zin, overeenkomstig de behoefte van de betrokkene, niet zozeer om nieuwe aanspraken te doen gelden, als wel ernstige twijfel op te wekken omtrent de juistheid van de reeds bestaande. Deze zal ik 'dis-identificerend' noemen. Een voorbeeld is het 'goede Engels' van een ontwikkelde neger uit het noorden (van de VS, vert.) die op bezoek komt in het zuiden³, een tweede de tulband en de snor waarmee negers uit lagere kringen zich graag tooien.⁴ Aan een studie over ongeletterden wordt het volgende ontleend:

Daarom zal de ongeletterde, als zijn doelgerichtheid bijzonder sterk en dwingend is, en duidelijk blijkt dat zijn als ongeletterde gedefinieerd worden een belemmering is op de weg naar dat doel, alles doen om voor geletterd door te gaan. Erg populair waren in de testgroep de brillen van vensterglas met zwaar hoornen montuur, om de indruk van een zakenman, leraar of jonge intellectueel te wekken en vooral van de jazz-musicus met hoge status.⁵

Een New Yorkse specialist in de knepen van de landloperij geeft nog een ander voorbeeld:

Als je 's avonds na half acht in het Grand Central of het Penn Station een boek wilt zitten lezen, moet je òf een zware hoornen bril op zetten òf er heel erg welvarend uitzien. Ieder kan ver-

wachten, dat hij geïnspecteerd wordt. Krantenlezers daarentegen schijnen nooit de aandacht te trekken en zelfs de sjofelste landloper kan de hele nacht in het Grand Central blijven zitten zonder dat iemand hem een strobreed in de weg legt, zolang hij maar in de krant blijft zitten turen.⁶

In het voorafgaande werden prestige-symbolen, stigma-symbolen en dis-identificerende tekens besproken, die bij de gewone gang van zaken sociale informatie verstrekken. Men moet ze echter onderscheiden van voorbijgaande tekens, die niet als informatie-verstrekkingen geïstitutionaliseerd zijn. Wanneer dergelijke tekens dienen als prestige-aanspraken, zouden we ze *winstpunten* kunnen noemen, als ze afbreuk doen aan stilzwijgende aanspraken, kunnen ze *blunders* worden genoemd.

Sommige tekens die sociale informatie verstrekken, maar in de eerste plaats op andere gronden aanwezig zijn, hebben slechts een geringe informatieve functie. Er zijn stigma-symbolen zoals littekens aan de pols, die verraden dat de betrokkene een zelfmoordpoging heeft gedaan; prikken in de arm wijzen op druggebruik, zo zijn er ook de handboeien, die een gevangene bij overbrenging draagt⁷ en het 'blauwe oog' waarmee bepaalde vrouwen in het openbaar verschijnen. Over het laatste schrijft een prostituee:

Buiten (de gevangenis waar ze op dit moment verblijft) zou ik lelijk in de puree zitten met dat ding. Je weet hoe het gaat: een smeris ziet een griet met 'n blauw oog en meteen denkt hij: daar staat wat te gebeuren. Daar zullen wel zware jongens achter zitten. En dan, boem pats, hebben ze je te pakken.⁸

Andere tekens zijn inderdaad uitsluitend aangebracht om sociale informatie te verstrekken, zoals de rangtekens van militairen. Maar men moet wel bedenken, dat zulke tekens in de loop van de tijd kracht kunnen inboeten; in het uiterste geval blijven ze slechts achter als versiering van de kleding. Dit komt ook voor als de prestige-betekenis constant blijft of zelfs toeneemt. Voort zijn er tekens die volstrekt geen informatieve bedoelingen hadden, maar die later met boos opzet worden aangebracht, zoals de opzettelijk toegebrachte littekens van een duel.

Tekens die sociale informatie verstrekken, variëren door het al dan niet aangeboren zijn, en, in het laatste geval, of zij al dan niet

een blijvend kenmerk van de persoon in kwestie zijn geworden. (Huidskleur is aangeboren, een brandmerk is opzettelijk aangebracht en blijvend, maar niet aangeboren, het kaalgeschoren hoofd van gedetineerden is noch aangeboren, noch blijvend.) Van meer belang is het, dat niet-blijvende tekens wellicht zijn toegebracht buiten de wil van de betrokkene; zijn ze dat, dan behoren ze veeleer tot de stigma-symbolen.⁹ Later zullen we nog moeten wijzen op stigma-symbolen, die opzettelijk te baat worden genomen.

Het is denkbaar, dat symbolen voor de ene groep een heel andere betekenis hebben dan voor de andere, de opzet is wel hetzelfde, maar de definitie verschilt. Zo hebben de schouderlapjes, die sommige gevangenenbewaarders de gedetineerden laten dragen van wie ze vluchtelingen duchten,¹⁰ voor die ambtenaren een bepaald negatieve betekenis, terwijl ze de betrokkenen bij hun medegevangenen juist tot eer strekken. De officiersuniform kan de trots uitmaken van de een, en hij zal het bij alle gelegenheden aantrekken, de ander verheugt zich op het weekeind als de periode waarin hij in burger kan lopen. Zo is de verplichting om een schoolpet ook op straat te dragen voor de ene jongen een voorrecht, terwijl andere schooljongens er een middel in zien, om hen ook buiten de muren onder tucht en controle te houden.¹¹ Ook betekende in de achttiende eeuw in Californië een Chinees die geen staart (queue) droeg, dat hij zich had aangepast, althans voor westerlingen, maar voor zijn mede-Chinezen deed het afbreuk aan zijn reputatie: men vroeg zich af, of hij in de gevangenis had gezeten, waar het afknippen van de staart verplicht was. Tegen het afschaffen van de staart rees destijds veel verzet.¹²

Tekens die sociale informatie verstrekken verschillen uiteraard onderling in betrouwbaarheid. Verwijde haarvaten van neus en wang (de 'drankneus') worden veelal uitgelegd als symptomen van drankmisbruik. Nochtans kunnen geheelonthouders hetzelfde beeld vertonen, maar dan uit heel andere fysiologische oorzaken. Zij roepen hierdoor verdenkingen op, die in het geheel niet gerechtvaardigd zijn, maar waar ze toch onder te lijden hebben.

Tenslotte een laatste opmerking aangaande sociale informatie: de omgangsfactor in onze maatschappij. Met iemand 'omgaan' betekent vooral: met hem samen in gezelschap verschijnen, met hem op straat lopen, gast zijn op zijn feestjes, in restaurants, etc. Het punt is, dat onder bepaalde omstandigheden de sociale identiteit van de gene, met wie we omgaan, kan worden gebruikt als informatiebron

over onze eigen identiteit, uitgaande van het bekende: 'zeg mij wie Uw vrienden zijn en ik zeg U wie gij zijt'. Het sterkst is deze situatie misschien wel in misdadigersmilieus: een door de justitie gezochte kan juridisch gesproken iedereen besmetten met wie hij wordt gezien en ook deze personen zijn vaak aan arrestatie blootgesteld. Van een persoon tegen wie een arrestatiebevel is uitgegaan zegt dit milieu dan ook, dat hij 'de pokken heeft', zijn criminele kwaal is dus besmettelijk.¹³ In elk geval moet men bij het analyseren van het al dan niet verstrekken van informatie over het Zelf letten op de houding van de betrokkene in zijn omgang met derden.

ZICHTBAARHEID

Begrijpelijkerwijs komt nu de kwestie naar voren van de zichtbaarheid van het stigma, d.w.z. in welke mate het stigma in staat is de drager te verraden. Een voorbeeld: gewezen psychiatrische patiënten en aanstaande ongehuwde vaders komen daarin overeen, dat hun 'lijden' niet zichtbaar is, blindheid daarentegen wordt prompt opgemerkt. Zichtbaarheid is dus een beslissende factor, een factor die geconstateerd kan worden op elk uur van de dag, overal en door iedereen met wie de betrokkene te maken heeft, en die dus van het grootste gewicht voor hem zal zijn. De consequenties ervan zijn misschien groot in zijn gedwongen contacten met het grote publiek en gering in de persoonlijke omgang, maar bij elk contact zijn er consequenties die, bijeengevoegd, zeer groot zijn. Voorts vormt de regelmatig beschikbare informatie omtrent hemzelf de basis, van waaruit hij zal moeten beslissen, welke tactiek te volgen in verband met zijn stigma, wat het ook mag zijn. Om deze redenen kan iedere wijziging in het optreden van de gestigmatiseerde noodlottig voor hem worden, en dit is het misschien, waardoor de Grieken in de eerste plaats op het idee van het stigma kwamen.

Daar het stigma van anderen ons het veelvuldigst duidelijk wordt door het gezichtszintuig, is de term 'zichtbaarheid' zeker niet onjuist. In feite zou de algemenere term 'constateerbaarheid' nauwkeuriger zijn, en 'evidentie' nóg nauwkeuriger. Stotteren bijvoorbeeld is te constateren door het gehoor en is niet zichtbaar. Maar voordat we, zelfs onder dit voorbehoud, het begrip 'zichtbaarheid' veilig kunnen hanteren, moeten we het nog onderscheiden van drie andere begrippen, waarmee het kan worden verward.

Om te beginnen moeten we de zichtbaarheid van het stigma onderscheiden van het 'bekendstaan'. Wanneer het stigma bijzonder zichtbaar is, kan alleen het contact met enkelen voldoende zijn om de drager van dit stigma algemeen bekend te maken. Maar het op de hoogte zijn van anderen omtrent een stigma hangt nog van een tweede factor af, nl. of men er wel of niet eerder kennis van had. Dit kan gebaseerd zijn op roddelpraat of op een vroeger contact met hem, toen het stigma reeds zichtbaar was.

Ten tweede moet men de zichtbaarheid onderscheiden van wat er, onder meer, de oorzaak van is: de opvallendheid. Als een stigma onmiddellijk zichtbaar is blijft nog de vraag in hoeverre het een belemmering vormt voor het verdere verloop van de interactie. Een voorbeeld: op een vergadering van zakenlieden wordt een deelnemer in een rolstoel uiteraard gezien als een man in een rolstoel, maar als hij eenmaal aan de conferentietafel zit, onttrekt zijn gebrek zich gemakkelijk aan de aandacht. Een deelnemer met een spraakgebrek daarentegen, al is hij minder zwaar gehandicapt dan de man in de rolstoel, kan nauwelijks zijn mond opendoen zonder een eventueel welwillend negeren van zijn gebrek te niet te doen, en zo dikwijls hij daarna het woord neemt, zal hij onbehagen teweeg brengen. Het raderwerk der mondelinge contacten legt zelf steeds weer de nadruk op het spraakgebrek, omdat het snelle en duidelijke mededelingen vereist, die nu elke keer weer 'gedecodeerd' moeten worden. Men bedenke bovendien, dat hetzelfde gebrek velerlei uitwerking kan hebben, met steeds een andere graad van opvallendheid. Een blinde met een witte stok geeft duidelijk aan dat hij blind is, maar dit stigma-symbool kan over het hoofd worden gezien nadat het eenmaal is opgemerkt, tegelijk met datgene waarnaar het verwijst. Maar als een blinde steeds verzuimt zijn gelaat te wenden naar de ogen van zijn gesprekspartner is dit een voortdurend zondigen tegen de etikette van de communicatie en wordt het verloop van de mondelinge interactie telkenmale verstoord.

Ten derde: de zichtbaarheid van een stigma zowel als opvallendheid, moet niet worden verward met mogelijkheden die we het 'waarneembare brandpunt' kunnen noemen. Wij normalen vormen ons opvattingen, objectief gesproken al dan niet gegrond, omtrent de activiteiten waarvoor iemand met een bepaald stigma a priori niet in aanmerking komt. Lelijkheid heeft zijn rechtstreeks en primair effect in sociale situaties; het genoege dat we anders in het gezelschap van de betrokkene zouden beleven, wordt erdoor be-

dreigd. Maar toch zijn we er van overtuigd, dat deze eigenschap geen invloed zal hebben op zijn geschiktheid voor een individuele taak. Lelijkheid is dus een stigma dat speciaal optreedt in de sociale situatie, andere daarentegen, zoals diabetes¹⁴, worden niet beschouwd als een discriminerende factor bij de face-to-face omgang, zij worden dat eerst bij sollicitaties door de betrokkene. De sociale interactie kan er alleen door worden aangetast, als de gestigmatiseerde pogingen aanwendt om zijn afwijking geheim te houden en hij derhalve onzeker wordt of hem dit lukt en of anderen, die van het stigma op de hoogte zijn, pijnlijk hun best doen er niet op te zinspelen. Veel andere stigmata liggen tussen deze beiden in voor wat het brandpunt betreft; zij brengen een sterk en direct effect te weeg op alle mogelijke gebieden van het leven. Een spasticus bijvoorbeeld zal niet alleen worden beschouwd als een zware beproeving in het face-to-face verkeer, maar zal ook twijfel wekken of hij zelfs voor een individuele taak geschikt is.

De vraag naar de zichtbaarheid moeten we dus los denken van andere aspecten: het bekendzijn, de opvallendheid en het brandpunt van de aandacht. En dan houden we nog niet eens rekening met de stilzwijgende veronderstelling, dat heel de massa bij de opmerkzaamheid betrokken is. Maar zoals we zullen zien zijn er specialisten in het ontmaskeren van identiteit; zij kunnen dankzij hun opleiding onmiddellijk worden getroffen door iets dat de leek ontgaat. Een arts die op straat een man ontmoet met een donkerrode verkleuring van de cornea en gekartelde tanden, ziet daarin twee van de symptomen van Hutchinson en zal vermoeden, met een syfilislijder te doen te hebben. Anderen echter zijn, medisch gesproken, blind en zien niets van dien aard. In het algemeen moet dus de bekwaamheid tot decoderen van de aanwezigen worden gespecificeerd voordat er kan worden gesproken van een graad van zichtbaarheid.

PERSOONLIJKE IDENTITEIT

Ten einde de situatie van de potentieel onaanvaardbare aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen en zijn problemen van verbergen of onthullen onder de loep te nemen, is het nodig eerst nader in te gaan op het wezen van sociale informatie en zichtbaarheid. Maar eerst moeten we vrij uitvoerig stilstaan bij nog een der-

de factor, die van de identificatie, en wel in criminologische, niet in psychologische zin.

Tot nog toe deed zich bij de analyse van de interactie tussen gestigmatiseerden en normalen niet de vraag voor, of beide partijen elkaar vóór deze interactie reeds persoonlijk kenden. Dit is redelijk. Het probleem van het stigma is een uitloper van een maatschappelijke grondtrek: de stereotiepen of 'blauwdrukken' van onze normatieve verwachtingen omtrent gedrag en karakter. Zij worden, en dat is typerend, speciaal voorbehouden aan klanten, oosterlingen, autorijders, kortom zeer brede categorieën van mensen, die niet meer hoeven te zijn dan onbekende voorbijgangers.

Het is een bekende opvatting, dat onpersoonlijke contacten tussen vreemden de meeste aanleiding geven tot stereotiepe reacties en dat dit soort benadering afneemt bij nadere kennismaking, om plaats te maken voor sympathie, begrip en een helderder kijk op wederzijdse persoonlijke eigenschappen.¹⁵ Terwijl een stigma als verminking van het gelaat een onbekende zal afschrikken, worden intieme vrienden geacht daardoor niet te laten weerhouden. Het gebied van het stigma kan derhalve worden beschouwd als voornamelijk het openbare leven bestrijkend en is dus beperkt tot contacten tussen vreemden of vluchtige kennissen. Aan het andere uiterste van de reeks staat dan de intieme vriendschappelijke relatie.

Het denkbeeld van zo'n reeks heeft stellig enige geldigheid. Zo is aangetoond dat lichamelijk gehandicapten, behalve het aanleren van technieken om met vreemden om te gaan, ook speciale methoden kunnen ontwikkelen om de fase van oorspronkelijke tact en terughoudendheid, die zij zeker ontmoeten, te overschrijden en tot een persoonlijker contact door te dringen waar hun gebrek geen beslissende factor meer is; een moeizaam proces, dat Fred Davis het 'dóórbreken' heeft genoemd.¹⁶ Voorts verklaren lichamelijk gestigmatiseerden, dat normalen, met wie zij regelmatig te maken hebben, binnen zekere grenzen steeds minder door het gebrek worden afgestoten, zodat er hoop gloort op toenemende normalisering in het dagelijks verkeer. Hierover schrijft een blinde het volgende:

Natuurlijk zijn er nu kapperszaken waar ik bijna even gemoedelijk word ontvangen als vroeger, en ook hotels, restaurants en openbare gebouwen, waar ik kan binnengaan zonder het gevoel dat er iets zal gebeuren; een paar buschauffeurs zeggen me tegenwoordig als ik met mijn hond instap, alleen maar goede-

morgen, en enkele kelners bedienen me zonder erg, als ieder ander. Uiteraard staan de directe familieleden al veel langer zo tegenover me, ze tobben niet meer over mij en de meeste vrienden ook niet. In dat opzicht heb ik een steentje bijgedragen tot de opvoeding van de mensheid.¹⁷

Aan hele categorieën van gestigmatiseerden wordt vermoedelijk eveneens deze beschutting geboden: de winkels dicht in de buurt van zenuwinrichtingen ontwikkelen zich veelal tot plaatsen van tolerantie voor psychotisch gedrag, de omgeving van een kliniek voor patiënten met een verminkt gelaat, die plastische chirurgie ondergaan treedt hen rustig tegemoet; het dorp, waar een blindenschool is gevestigd, zal de blinde leerling, die door een ziende instructeur wordt geleid, door opwekkende uitroepen aanmoedigen.¹⁸

Al deze bewijzen voor het veelverbreide geloof dat gestigmatiseerden gemoedelijk worden opgevangen ten spijt, moeten we wel in het oog houden, dat deze gemoedelijkheid niet vrij hoeft te zijn van minachting.¹⁹ Normalen die dicht bij woonwijken van stamgestigmatiseerden leven, zien vaak kans hun vooroordelen heel aardig in stand te houden. In dit verband is het echter van meer belang besef te hebben voor de vele consequenties van een hele reeks virtuele verwachtingen omtrent een individu, die duidelijk in het geding zijn in onze omgang met personen, tot wie we in langdurige, intieme en exclusieve relatie staan. Wanneer we, in onze maatschappij, over 'mijn vrouw' spreken, plaatsen we haar in een categorie die weliswaar slechts één lid tegelijk kan tellen, maar die toch ontegenzeggelijk een categorie is, waarvan zij deel uitmaakt. Unieke, historisch gegroeide kenmerken beïnvloeden onze relatie tot dit individu en de kern daarvan wordt gevormd door een volledig stel maatschappelijk gestandaardiseerde verwachtingen ten aanzien van karakter en gedrag voor de categorie 'echtgenote'. Zij behoort bijvoorbeeld het huis te verzorgen, onze vrienden te ontvangen, kinderen voort te brengen. Zij zal een goede of slechte echtgenote zijn en wel krachtens deze standaardverwachtingen, die dezelfde zijn bij alle andere mannen in onze groep aangaande hun vrouwen. Het staat dus vast dat wij, of we nu met vreemden dan wel met onze naasten te maken hebben, zullen ervaren dat de maatschappij al plompweg de hand heeft gehad in het contact en ons hier reeds heeft gemanipuleerd.

Er zijn zeker gevallen, dat degenen die niet gedwongen zijn het

stigma van een individu te delen of zich sterk in te zetten bij het beoefenen van tact en zorg in verband daarmee, hem eerder zullen accepteren dan degenen die full time met hem moeten optrekken.

Als we ons van de onaanvaardende wenden tot de potentieel onaanvaardende stuiten we op een groot aantal bijverschijnselen, die aantonen dat zowel zijn naasten als vreemden worden afgeschrikt door zijn stigma. Het zijn misschien juist de naasten voor wie hij het stigma het moeizaamst wil verbergen als iets beschamends; de situatie van homofielen geeft hiervan een voorbeeld:

Hoewel het bij de homofiel gebruikelijk is met klem te betogen dat zijn afwijking geen ziekte is, zal hij om raad eerder naar een dokter gaan dan naar wie ook. Maar zeer waarschijnlijk is dat niet de familie-huisarts. De meesten van hen, met wie wij contact hadden, zorgden er angstvallig voor, hun homosexualiteit voor hun familie te verbergen. Zelfs diegenen wier gedrag in het openbaar duidelijk genoeg was, vermeden zorgvuldig in de familiekring argwaan te wekken.²⁰

We zien voorts dat, als ouders een ernstig geheim delen, zij het voor de kinderen hoogst schadelijk achten het te vernemen; men beschouwt het kind als te gevoelig voor zulke kennis. Zoals bij het geval van de vader in een psychiatrische inrichting:

Bij het bespreken van Vaders ziekte met de kinderen hebben bijna alle moeders de neiging, een politiek van geheimhouding te volgen. Men vertelt het kind, dat zijn vader in het ziekenhuis ligt (zonder nadere uitleg), of dat hij daar ligt wegens lichamelijke ongesteldheid (hij heeft 'kiespijn' of 'last van zijn been' of buikpijn of hoofdpijn.)²¹

Zo ook de vrouw van een geestelijk gestoorde:

Ik leef in angst, afschuwelijke angst, dat de mensen er grapjes over zullen maken tegen Jim (het kind).²²

Nu zal men zeggen, dat sommige stigmata gemakkelijk te verbergen zijn, zodat ze nauwelijks enige betekenis hebben in relaties met vreemden en losse kennissen en dus alleen effect hebben op de allernaasten; goede voorbeelden hiervan zijn frigiditeit, impotentie

en steriliteit. Zo verklaart een onderzoeker als volgt het feit, dat alcoholisme voor een man geen beletsel hoeft te zijn bij het aangaan van een huwelijk:

Het is ook mogelijk, dat de omstandigheden van het hofmaken het drinkpatroon zelf zo veranderen, dat het alcoholisme geen factor vormt bij het vinden van een huwelijkspartner. Maar de intiemere interactie van het huwelijk zal het probleem in zijn volle sterkte aan de partner duidelijk maken.

Daarenboven kunnen de allernaasten een speciale rol gaan spelen in de wijze waarop de potentieel onaanvaardbare zijn sociale situaties hanteert, zodat zelfs als hun aanvaarding van zijn persoon niet door zijn stigma wordt beïnvloed, hun verplichtingen daartoe wel neigen.

Het is dan ook beter om, inplaats van aan een reeks relaties te denken met een groeps- en verhullend karakter aan de ene kant en individueel, open contact aan de andere, te denken aan de verschillende structuren waarin contacten optreden en worden gestabiliseerd: de openbare straat en zijn onbekenden, de vluchtige dienstverlening, de werkplaats, de woonbuurt, het huiselijk leven – en dan te kijken, hoe in elk van die gevallen karakteristieke discrepanties zullen opdoemen tussen virtuele en actuele sociale identiteit, en welke karakteristieke pogingen in het werk worden gesteld om de situatie het hoofd te bieden.

En toch wordt het hele probleem van het leven met een stigma beïnvloed door het punt, of wij de gestigmatiseerde al dan niet persoonlijk kennen. Maar om nauwkeurig te beschrijven wat deze invloed is wordt een duidelijke formulering vereist van een ander begrip: de *persoonlijke identiteit*.²⁴

Men is er volkomen van overtuigd, dat in kleine, van ouds bestaande maatschappelijke kringen, ieder der leden door de anderen als 'uniek' wordt beschouwd. De term 'uniek' wekt bij beginnende sociologen de drang er iets warmes en creatiefs in te zien, dat zich niet leent tot verdere ontleding, althans niet door sociologen; niettemin roept de term enige relevante denkbeelden op.

Een van de denkbeelden, opgesloten in het begrip 'uniek' is dat van een 'duidelijk stempel', een 'identiteits-kapstok', zoals het fotografisch beeld dat omtrent iemand in de voorstelling van de anderen bestaat, of het bekend zijn met zijn speciale plaats in de organi-

satie van een bepaald familieverband. Een interessant voorbeeld ter vergelijking is dat van de Toereg van West-Afrika, bij wie de mannen het gelaat met een sluier bedekken zodat alleen de ogen te zien komen. Hier heeft klaarblijkelijk het gelaat als eerste bron voor persoonlijke identificatie plaats gemaakt voor het lichaam, het postuur, de fysieke stijl.²⁵ In het beeld dat we hier behandelen past slechts één persoon tegelijk en hij die er voorheen in paste, doet dit ook in het heden en zal het doen in de toekomst. Let wel, dat methodes als het nemen van vingerafdrukken, de meest doeltreffende om de onderlinge verschillen tussen individuen aan te tonen, tevens dezelfde zijn voor al die individuen.

Een tweede denkbeeld: terwijl de meeste specifieke feiten omtrent een individu ook voor alle anderen gelden, blijkt de volledige combinatie van alle bekende feiten van iemand die men goed kent niet van toepassing te zijn op enig ander mens ter wereld. Dit draagt er toe bij, hem positief van alle anderen te onderscheiden. Soms is dit geheel van informatie gebonden aan de naam, zoals in het politiedossier, somtijds aan het lichaam, in gevallen dat wij iemands gedragspatroon kennen maar niet zijn naam, of zijn gezicht ons bekend is, zonder dat wij weten wie hij is; soms ook is de informatie zowel met de naam als met het lichaam verbonden.

Een derde denkbeeld: wat een individu van alle anderen onderscheidt is zijn diepste wezen, een algemeen en centraal aspect van zijn persoon, dat hem anders maakt, van binnen uit en niet slechts door identificatie anders dan hen die het meest zijns gelijken zijn.

Onder *persoonlijke identiteit* versta ik alleen de eerste twee denkbeelden: het duidelijke stempel of de identiteitskapstok, zowel als de unieke combinatie van biografische gegevens die we aan die identiteitskapstok ontleen. Persoonlijke identiteit heeft dus te maken met de vooropstelling, dat het individu kan worden onderscheiden van alle andere mensen en dat rondom dit identificatiemiddel één enkele continue reeks van maatschappelijke gegevens kan worden vastgehecht, ja zelfs vastgekleefd als suikergoed, totdat er een plakkerige massa ontstaat waaraan altijd weer nieuwe biografische gegevens worden toegevoegd. Het is moeilijk te begrijpen, dat de persoonlijke identiteit een gestructureerde, sleurachtige, gestandaardiseerde rol kan spelen en ook inderdaad speelt in onze sociale organisatie, uitsluitend op grond van zijn enig-in-zijn-soort hoedanigheid.

Het proces van persoonlijke identificatie kunnen we duidelijk aan het werk zien als we uitgaan van een grote onpersoonlijke organisa-

tie zoals een staatsoverheid, en niet van een kleine groep. Het is heden ten dage een vaste regel in elke organisatiepraktijk, dat duidelijke gegevens ter identificatie van ieder der individuen officieel te boek worden gesteld, d.w.z. er wordt een combinatie van kenmerken gebruikt, waardoor de betrokkene van alle andere individuen wordt onderscheiden. Zoals we reeds opmerkten is de keuze van die kenmerken op zichzelf gestandaardiseerd: biologische kenmerken, zoals het handschrift en het fotografisch vastgelegde uiterlijk, en vaststaande onderwerpen, zoals het geboortebewijs, de naam, het nummer. In de laatste tijd heeft men met behulp van de computer experimentele vorderingen gemaakt door analyses van de spraak en het handschrift als identiteitskapstokken te gebruiken. Hierdoor neemt men expressieresultaten te baat, ongeveer op de manier van experts, die de authenticiteit van schilderijen vaststellen. Van nog meer betekenis is het, dat de *Social Security Act* van 1935 voor bijna iedere werknemer een uniek registratienummer garandeert, onder welk nummer zijn leven lang alle materiaal over zijn geschiedenis als werknemer wordt bijgehouden, een identificatiemethode waarvan men in misdadigerskringen de harde werking reeds heeft onderzocht. Hoe het zij, zodra men een identificatiekapstok heeft kan elk materiaal waar men de hand op kan leggen daaraan worden opgehangen. Zo komen de dossiers tot stand, elk opgeborgen in zijn map. We mogen verwachten, dat de persoonlijke identificatie van de burgers door de Staat nog zal toenemen, naar gelang de methodes om gegevens over een bepaald individu te verkrijgen worden toegespitst en er steeds méér maatschappelijke gegevens worden opgenomen, bijvoorbeeld ontvangsten uit dividend. (In Nederland reeds lang een feit! vert.)

Er bestaat bij het publiek grote belangstelling voor de pogingen, die opgejaagde personen in het werk stellen, om zich een andere identiteit eigen te maken en zich van de oorspronkelijke te ontdoen, zoals het verminken van vingertoppen en het vernietigen van geboortebewijzen. In feite komt naamsverandering het meest voor, omdat van alle identiteitskapstokken de naam duidelijk het meest voor de hand ligt, terwijl er tegelijkertijd het makkelijkst mee kan worden geknoeid. De behoorlijke en toelaatbare manier om van naam te veranderen is door middel van een officieel request waarvan de uitslag openbaar wordt gemaakt en die altijd kan worden nageslagen. (Hier is dus weer een uniek geval in een algemene reeks.)²⁶ Legaal is de naamsverandering van een vrouw door het

huwelijk. In de amusementswereld is het gebruikelijk dat een kunstenaar een andere naam aanneemt, maar ook in dit geval kan de werkelijke naam altijd worden nageslagen en blijft deze veelal zelfs algemeen bekend, zoals in het geval van literatoren met een pseudoniem. Beroepen waar naamsverandering voorkomt zonder officiële registratie, zijn wettig gesproken geen beroepen: men denke aan prostituees, misdadigers. Maar wanneer er, hoe ook, een geval van naamsverandering optreedt, kan men er zeker van zijn dat hier een belangrijke breuk ligt tussen het individu en zijn vroeger leven.

We herinneren er aan, dat sommige naamsveranderingen, zoals bij jongemannen die zich voor de dienst 'drukken' en motelgasten, speciaal gericht zijn op de wettelijke aspecten van de *persoonlijke identificatie*, terwijl andere, zoals bij ethnische groepen, zich richten op de *sociale* identificatie. Een onderzoeker wijst er op, dat enkele beroepsartiesten beide aspecten tegelijk op het oog hebben:

Het gemiddelde revue-meisje verandert ongeveer even dikwijls van naam als van kapsel, om gelijke tred te houden met wat in de theaterwereld populair is, soms ook uit toneel-bijgeloof en in enkele gevallen om geen contributie te moeten betalen aan Equity (de Amerikaanse vakvereniging van artiesten, vert.)²⁷

Let wel, dat beroepsmisdadigers twee verschillende soorten van naamsverandering toepassen, een 'alias' voor zeer tijdelijk gebruik, dikwijls ook bij herhaling, om persoonlijke identificatie te beletten, en de bijnamen die men elkaar in het misdadigersmilieu geeft en die ze hun leven lang behouden, maar die uitsluitend worden gebruikt door leden van de gemeenschap zelf en door hun ingewijden.

De naam is dus een zeer algemeen maar niet bijzonder betrouwbaar middel tot identificatie. Als de justitie te maken krijgt met iemand die reden te over heeft om zijn identiteit te verbergen zal er natuurlijk naar andere kenmerken worden gezocht. Hier volgt een voorbeeld uit Engeland:

... persoonlijke identiteit wordt voor het Gerecht bewezen, niet door verwijzing naar de naam, zelfs niet in de eerste plaats door een rechtstreeks getuigenis, maar door het 'vermoeden op grond van blijken' van overeenkomst of onderscheid in persoonlijke kenmerken.²⁸

We willen nu nog eens de kwestie van de sociale informatie aan de orde stellen. De eerder genoemde tekens, zowel die van prestige als van stigma, verwijzen naar de sociale identiteit. Het spreekt van zelf, dat al deze tekens moeten worden onderscheiden van de *documentatie* die men bij zich draagt om zijn persoonlijke identiteit aan te tonen. Deze documentatie is in Engeland zowel als in Amerika algemeen in gebruik, voor burgers zowel als vreemdelingen. Registratiekaarten en rijbewijzen (voorzien van foto's en soms van vingerafdrukken) worden onmisbaar geacht.²⁹ Daar komen dikwijls nog documenten bij waarmee men zijn leeftijd wil bewijzen (men denke aan jongelui die speelclubs willen bezoeken of in openbare gelegenheden alcohol verlangen), verder toegangskaarten voor het betreden van voor onbevoegden verboden of gevaarlijk terrein, een verlofpasje om de kazerne te verlaten, enzovoorts. Deze bewijzen worden vaak aangevuld met familiefoto's, militaire papieren en zelfs fotokopieën van diploma's. Sinds kort heeft ook informatie over de medische gesteldheid van de betrokkene zijn intrede gedaan en wordt het algemeen gebruik daarvan aanbevolen:

Het *Ministry of Health* overweegt de uitgifte van medische identiteitskaarten voor iedereen. Alsdan zal men worden gehouden, deze steeds bij zich te dragen. De kaart zal bijzonderheden moeten bevatten over vaccinaties, de bloedgroep en ziekten als bijvoorbeeld haemofilie, die onmiddellijk bekend moeten zijn als de drager een ongeval overkomt.

Een van de doelstellingen is het bevorderen van eerste hulp in noodgevallen en het vermijden van het toedienen van injecties aan personen die daar allergisch voor zijn.³⁰

Verskillende instellingen verlangen van hun werknemers dat deze, al of niet zichtbaar, een legitimatiekaart bij zich dragen, voorzien van een foto.

Het doel van deze methodes tot identificatie is natuurlijk het uitsluiten van onopzettelijke vergissingen of twijfelachtigheden, maar juist hierdoor wordt iets, dat anders niet meer dan een verkeerd gebruik van legitimatiemateriaal zou zijn, tot rechtstreekse vervalsing of illegaal bezit; hier is dus de term identiteitsdocument meer op zijn plaats dan identiteitssymbool. (Men denke bijvoorbeeld aan de tamelijk losse gronden waarop men naar Joodse identiteit gist: uiterlijk, gebaar en spraak).³¹ Deze documenten en de sociale gegevens

waarnaar ze verwijzen, dit zij terloops vermeld, worden veelal alleen overgelegd in speciale situaties en aan speciaal bevoegde personen, die met dergelijke controle zijn belast, in tegenstelling tot de prestige- en stigma-symbolen die voor heel de massa openstaan.

Daar de informatie betreffende de persoonlijke identiteit meestal van zodanige aard is dat ze letterlijke documentatie mogelijk maakt, kan ze worden gebruikt om eventuele valse voorstellingen van sociale identiteit tegen te gaan. Zo wordt van leden van de strijdkrachten geëist, dat ze identiteitsdocumenten bij zich dragen tegen valse aanspraken op uniform en rangtekens. De collegekaart van de student geeft de bibliothecaris de garantie, dat de houder bevoegd is tot het lenen van boeken, zoals het rijbewijs aangeeft, dat de drager de wettelijke leeftijd heeft bereikt, maar dan behalve voor het besturen van een auto, ook voor alcoholgebruik in het openbaar. Zo geven bankchèques steun aan de beslissing toonder krediet te verlenen, maar dan als aanvullende bevestiging van de overweging, dat hij tot een categorie behoort die dit krediet wettigt. Men kan bewijzen dat men dr. Hiram Smith is, om te bewijzen dat men dokter is, maar zelden zal iemand bewijzen dat hij dokter is, om te bewijzen dat hij Hiram Smith is. Zo wordt aan sommige personen om ethnische redenen de toegang tot bepaalde hotels ontzegd, op geen andere aanwijzing dan hun naam, zodat hier weer een onderdeel van de persoonlijke identiteit te baat wordt genomen krachtens motieven die een hele categorie betreffen.

In het algemeen kan dus een biografie, die gegrond is op gedocumenteerde identiteit, duidelijk belemmerend werken op de keuze van het individu, hoe zich te presenteren; men denke aan de situatie van sommige gewezen psychiatrische patienten in Groot-Brittannië, die wegens het ontbreken van bepaalde stempels op hun ziekenfondskkaart niet door de arbeidsbeurs als normale sollicitanten worden aanvaard.³² Ik moge er aan herinneren, dat het verbergen van persoonlijke identiteit op zichzelf een handeling is die reeds een verwijzing naar een bepaalde categorie kan inhouden; zo zijn de zonnebrillen, die beroemdheden dragen om hun persoonlijke identiteit te verbergen, op zichzelf een aanwijzing dat hier iemand incognito wenst te blijven die anders herkend zou worden; een verwijzing dus naar een sociale categorie.

Als men eenmaal doordrongen is van het verschil tussen sociale symbolen en identiteitsdocumenten, kan men zich de betekenis afvragen van mondelinge verklaringen, die linguïstisch en niet alleen

maar als expressie iemands sociale en persoonlijke identiteit aantonen. Wie niet voldoende documentatie bezit om voor een bepaalde betrekking in aanmerking te komen, zal in plaats daarvan zijn toevlucht zoeken tot mondelinge mededelingen. Groepen en maatschappijen hechten onder gelijke omstandigheden uiteraard niet dezelfde waarde aan mondelinge mededelingen. Zo zegt een schrijver uit India:

In onze samenleving is een man altijd dat wat zijn beroep hem doet zijn, daarom zijn we zeer voorzichtig met het verlenen van ambten. Op recepties in Delhi hoor ik mensen zelf hun functie noemen, als degene die hen voorstelt dit nalaat. Eens werd ten huize van een buitenlands diplomaat in Delhi een jongeman aan mij voorgesteld zonder dat zijn officiële functie werd vermeld. Hij voegde er prompt met een buiging aan toe '... van het Ministerie van X. En tot welk departement behoort U?' Toen ik antwoordde, dat ik in het geheel geen ambt bekleed, scheen hij evenzeer verrast door het feit, dat ik überhaupt was uitgenodigd, dan door de ontdekking dat ik geen ambt bekleed.³³

BIOGRAFIE

Onverschillig of iemands levensloop besloten ligt in het bewustzijn van zijn naasten dan wel in de personeelsdossiers van een organisatie, en of de documentatie van zijn persoonlijke identiteit door de persoon bij zich wordt gedragen dan wel in leggers ligt opgetast; hij is een grootheid waarover een register kan worden bijgehouden, een soort schoolvoorbeeld waarop hij fouten kan maken. Hij is eens en voor altijd vastgelegd als onderwerp voor een biografie.³⁴

Terwijl biografieën door sociologen worden gebruikt, in het bijzonder als beroepsgeschiedenis, heeft men zich weinig gelegen laten liggen aan de algemene eigenschappen van het begrip zelf, behalve dat men heeft opgemerkt, dat biografieën aanleiding geven tot retrospectieve constructies. 'Social role' als begrip en als formeel element van de sociale organisatie is grondig bestudeerd, maar de biografie niet.

Het eerste waar we bij de biografie op wijzen, is het feit, dat elk individu er maar één kan hebben, zulks meer op grond van fysieke dan sociale wetten. Alles wat een individu ook maar heeft gedaan

of op ieder moment nog kan doen, wordt beschouwd als passend in zijn biografie, zoals het Jekyll en Hyde-thema te zien geeft. Zo nodig zullen we een specialist in biografische gegevens, een privé-detective, aannemen om de hiaten aan te vullen of nieuw-ontdekte feiten met de reeds bekende in verband te brengen. Geen schurk zo gemeen, geen falsaris zo geheimzinnig, geen levensloop zo onsamenvattend of zo beheerst door grillen, nieuwe starts en oude fouten, de ware feiten van zijn optreden 'kunnen' niet in tegenspraak met elkaar of los van elkaar zijn. Zie hoe deze alomvattende simpliciteit in scherpe tegenstelling staat tot de veelvuldigheid van Zelfen, die we in het individu aantreffen, als we hem beschouwen van het standpunt van 'social role', waarbij hij, wanneer rol en toehoorders vaardig worden bespeeld, zeer wel allerlei verschillende Zelfen in stand kan houden en hij zelfs tot op zekere hoogte kan beweren niet meer degeen te zijn die hij vroeger was.

In het licht van deze vooropstellingen omtrent het wezen der sociale identiteit zien we een factor optreden, die in dit verband relevant is: de graad van onderlinge samenhang binnen de informatie. Als we denken aan de belangrijke maatschappelijke gegevens omtrent een mens, die welke we in zijn doodsbericht aantreffen, hoe samenhangend zijn dan bijvoorbeeld twee van zulke gegevens, gemeten naar het aantal personen die, als ze één van dat tweetal kennen, ook op de hoogte zijn van het andere? Of meer in het algemeen: gezien het geheel van belangrijke maatschappelijke gegevens omtrent een individu, tot welke hoogte weten dan degenen, die er één van kennen, ook meerdere?

Sociale valse voorstelling van zichzelf moet worden onderscheiden van persoonlijke: een belangrijk zakenman die er een weekend helemaal uit wil zijn en, in simpele plunje, naar een goedkoop badplaatsje gaat, geeft van zichzelf een valse voorstelling op de eerste manier; laat hij zich in een motel inschrijven als 'mr. Smith', dan is dit een voorbeeld van de tweede manier. Zowel in het geval van sociale als van persoonlijke identiteit kan men een onderscheid maken tussen het voorgeven te zijn wat men niet is en dat niet te zijn wat men wel is.

In het algemeen behoren normen betreffende sociale identiteit, zoals we al eerder zeiden, tot het soort van rollen-repertoires of blauwdrukken, die we voor ieder individu toelaatbaar achten. Lloyd Warner sprak van 'social personality'.³⁵ We verwachten van een vechtersbaas in kroegen niet dat het een vrouw of een professor in

de oude talen zal zijn, maar zijn niet verrast of ontgaan door het feit dat hij een Italiaans arbeider of grotestads-neger is. Normen die betrekking hebben op *persoonlijke* identiteit evenwel, bepalen niet de toelaatbare combinaties van sociale kenmerken, maar eerder de controle op de eigen informatie, die het individu mag uitoefenen. Een duister verleden is voor het individu een punt dat zijn sociale identiteit raakt, de manier waarop hij informatie omtrent dat verleden manipuleert is een kwestie van persoonlijke identificatie. Het hebben van een 'vreemd' verleden (niet vreemd op zichzelf natuurlijk, maar vreemd voor iemand met de sociale identiteit waaronder hij nu bekend is) betekent iets onbehoorlijks in één opzicht, maar als hij zijn leven lang over dat verleden zwijgt tegenover hen, met wie hij dagelijks te maken heeft, is dat onbehoorlijk op een heel andere manier. Het eerste heeft te maken met onze regels aangaande sociale identiteit, het tweede met die van persoonlijke identiteit.

Het schijnt tegenwoordig in 'betere' kringen zo te zijn, dat hoe sterker iemands afwijking in ongewenste richting van hetgeen van hem wordt verwacht, des te groter zijn verplichting informatie omtrent zichzelf aan te dragen, al zal hij daarbij naar evenredigheid aan openhartigheid inboeten. (Aan de andere kant geeft het feit, dat iemand iets verbergt dat hij behoorde mee te delen, ons niet het recht, hem juist die vraag te stellen waardoor hij wordt gedwongen de waarheid bloot te leggen of wel bewust te liegen. Door het stellen van die éne vraag veroorzaken we een dubbele verlegenheid, bij onszelf omdat we zo tactloos waren, bij hem om wat hij moest blootgeven. Het kan hem ook hinderen, dat hij ons in die schuldlige positie heeft gebracht.) Het lijkt wel, alsof het recht op gereserveerdheid alleen is voorbehouden aan hem die niets te verbergen heeft.³⁶ Het blijkt ook, dat het individu moet weten wie hij veel en wie hij weinig informatie verschuldigd is wil hij zijn persoonlijke identiteit handhaven, zelfs al zou hij in elk van die gevallen moeten afzien van aperte leugens. Dit impliceert, dat hij ook een goed geheugen nodig heeft en een nauwkeurig relaas, altijd klaar voor het gebruik, van de feiten uit zijn verleden en heden waar hij anderen rekenschap over schuldig is.³⁷

Laten we ons nu eens bezig houden met de wisselwerking tussen persoonlijke en sociale identiteit en proberen al wat zich tussen die beiden verstrengelt te ontrafelen.

Het is duidelijk, dat we bij de constructie van iemands persoonlijke identiteit gebruik maken van aspecten van zijn sociale identiteit,

samen met al wat er verder met hem in verband kan worden gebracht. Het is ook duidelijk, dat de persoonlijke identificatie van een individu een methode aan de hand doet voor het bijeenbrengen en vastleggen van informatie over zijn sociale identiteit, een proces gedurende hetwelk we er bijna onmerkbaar toe komen de betekenis van sociale eigenschappen, die we hem toeschrijven, te wijzigen.

We mogen aannemen, dat een blamerend verborgen gebrek een diepere zin krijgt als de mensen aan wie de betrokkene het nog niet heeft geopenbaard, geen vreemden zijn maar vrienden. Ontdekking veroorzaakt niet alleen vooroordelen in de huidige situatie, maar heeft evenzeer een nadelige invloed op banden van oudere datum; niet alleen het imago van het ogenblik wordt geschaad, maar ook het beeld van de toekomst dat men zich over hem vormt; niet alleen de 'schijn', maar ook de reputatie. Het stigma en de poging het te verbergen of weg te nemen worden tezamen gefixeerd als deel van de persoonlijke identiteit. Vandaar onze grotere bereidheid ons onoorbaar te gedragen als we een masker voor hebben of ons ver van huis bevinden³⁸, vandaar ook de bereidheid belastend materiaal op anonieme wijze te publiceren, of op te treden voor een klein privé gehoor, in de veronderstelling dat het grote publiek dit niet met ons persoonlijk in verband zal brengen. Een leerrijk voorbeeld van dit laatste werd onlangs gemeld in verband met de Mattachine Society, een organisatie die zich wijdt aan de verbetering van de situatie der homofielen, die zij ook vertegenwoordigt. Als deel van haar activiteiten publiceert zij een tijdschrift. Klaarblijkelijk kan men zich in een gebouw van zakenflats toeleggen op activiteiten die op het publiek zijn gericht, terwijl de medewerkers zich zodanig gedragen, dat de andere huurders in het gebouw geen idee hebben van wat er wordt gedaan en door wie.³⁹

BIOGRAFIE DOOR DERDEN

De persoonlijke identiteit en de sociale identiteit van een individu verdelen beide de wereld van de 'anderen' voor hem. De eerste scheidslijn loopt tussen hen die 'weten' en hen die 'niet weten'. De wetenden zijn zij, die een persoonlijke identificatie van het individu hebben; zij hoeven hem maar te zien of zijn naam te horen noemen om deze informatie in werking te stellen. De niet-wetenden zijn zij, voor wie de betrokkene een volkomen onbekende is, iemand over wie

zij nog geen persoonlijke biografie hebben aangelegd.

Het individu omtrent wie andere mensen 'weten' kan hierover al dan niet op de hoogte zijn; zij op hun beurt hoeven niet te weten of hij op de hoogte is van hun weten. Maar zelfs als hij veronderstelt dat zij weten kan hij daar toch nooit helemaal zeker van zijn. Ook is het zo dat, als hij weet dat zij weten, hij van hen ook in zekere mate kan 'weten', maar dit is ook mogelijk als hij niet weet dat zij weten.

Dit alles kan relevant zijn los van de vraag *hoeveel* er dan van iemand bekend is, daar het probleem van de betrokkene bij het in de hand houden van zijn persoonlijke en sociale identiteit sterk afhangt van de vraag of degenen in zijn nabijheid van hem weten en, zo ja, of hij daarvan op de hoogte is.

Wanneer iemand in gezelschap van volkomen vreemden is en hij voor hen alleen betekenis heeft in de termen van zijn onmiddellijk in het oog springende sociale identiteit, is het een grote onzekerheid voor hem of ze zich ook een persoonlijke identificatie van hem zullen vormen – dit kan op zijn minst, doordat men zich herinnert hem al eens eerder te hebben ontmoet in een situatie waarin hij zich op een speciale manier gedroeg – ofwel dat zij geheel afzien van het organiseren van hun feitenkennis over hem tot een persoonlijke identificatie. Dit laatste geval is karakteristiek voor de geheel en al anonieme situatie. Let wel dat, hoewel de straten van een grote stad een anonieme situatie bieden aan ieder die zich netjes gedraagt, deze anonimiteit toch biografisch is; men kan nauwelijks spreken van volledige anonimiteit als het om sociale identiteit gaat. Zo dikwijls iemand toetreedt tot een organisatie of gemeenschap komt er al een duidelijke verandering in de structuur van de kennis over hem – in verbreiding zowel als in karakter – en daarmee veranderen weer de onzekerheden bij het manipuleren van informatie over het Zelf.⁴⁰ Een voorbeeld: een gewezen psychiatrische patient moet er op voorbereid zijn, dat hij door mensen, die hij in de inrichting heeft leren kennen, in het gewone leven zal worden gegroet en dat dit een aanwezige derde tot de vraag leidt: 'wie was dat?' Het is misschien van nog meer betekenis, dat hij geconfronteerd wordt met mensen, omtrent wie hij in het onzekere verkeert of zij weten dat hij een psychiatrisch patient was.

Ik zou nu de term *cognitieve herkenning* willen invoeren ter aanduiding van het 'plaatsen' van een individu als iemand met een bepaalde sociale of persoonlijke identiteit. Het 'plaatsen' of her-

kennen is een bekende portiersfunctie. Minder bekend is het, dat het 'plaatsen' van persoonlijke identiteit ook een formele functie is van een aantal organisaties. Bij een bank bijvoorbeeld wordt van de kassier verwacht, dat hij over deze capaciteit ten opzichte van cliënten zal beschikken. In Britse misdadigersmilieus schijnt een functionaris voor te komen, die bekend staat als de 'corner-man', wiens taak bestaat uit het posten bij de ingang van een pand waar illegale zaken gaande zijn. Daar hij bekend is met de persoonlijke identiteit van zowat iedereen die passeert, is hij in staat tijdig te waarschuwen, als er een figuur nadert van wie onraad kan worden verwacht.⁴¹

Binnen de kring van mensen die over biografische informatie betreffende een persoon beschikken – zij die 'weten' – bestaat een nog engere kring, gevormd door degenen die op vriendschappelijke voet met hem staan, hetzij oppervlakkig of meer intiem en al dan niet als gelijken. Deze mensen 'weten' niet alleen, zij 'kennen' hem ook inderdaad persoonlijk. Zij hebben het recht of de verplichting tot het wisselen van een knikje, een groet of een praatje als ze zich met hem in dezelfde sociale situatie bevinden. Dit is *sociale herkenning*. Uiteraard komt het voor, dat sociale herkenning zich uitstrekt tot mensen die wij niet persoonlijk kennen. In elk geval is het duidelijk, dat cognitieve herkenning eenvoudig berust op waarneming, terwijl sociale herkenning verband houdt met het aandeel van het individu bij een bepaalde communicatieve ceremonie.

Sociaal kennen of persoonlijk 'weten' is natuurlijk wederzijds, ofschoon het uiteraard één of zelfs beide partijen tijdelijk kan ontgaan dat men elkaar kent, zoals één of beiden zich van het elkaar kennen bewust kunnen zijn, maar tijdelijk ongeveer alles omtrent de persoonlijke identiteit van de ander vergeten.⁴²

Voor iemand die een dorpsleven leidt – hetzij werkelijk in een dorp of in de grote-stad! – zullen er weinig mensen bestaan die alleen maar van hem 'weten'; deze mensen zullen hem waarschijnlijk ook persoonlijk kennen. In tegenstelling hiermee moeten we denken aan de term 'roem', welke wijst op de mogelijkheid dat de kring van personen die weten van een bepaald individu, vooral in verband met een zeldzaam en begeerd succes of bezit, bijzonder breed wordt, veel breder dan de kring van degenen die hem persoonlijk kennen.

De behandeling die een individu ondervindt op grond van zijn sociale identiteit wordt dikwijls opgevoerd tot eerbetoon, gepaard aan meerdere tolerantie, wanneer het een beroemdheid betreft. Net als

een dorpsbewoner loopt hij overal te koop als een bekende figuur. Het enkele feit van zijn cognitieve herkenbaarheid in het openbaar, door volkomen vreemden, kan ook een bron van voldoening zijn, zoals een jong acteur meedeelt:

Toen ik pas 'n beetje bekend begon te worden en er dagen waren waarop ik me down voelde, zei ik inderdaad tegen mezelf: 'kom, laat ik 'n eindje gaan wandelen om herkend te worden.'⁴³

Deze ongedifferentieerde kleine hulde is vermoedelijk een van de redenen waarom roem wordt nagestreefd, maar het geeft tevens aan, waarom men zich voor de eenmaal verworven roem zal willen verbergen. Het is niet alleen omdat men wordt achtervolgd door verslaggevers, handtekeningenjagers en nieuwsgierigen, maar ook omdat een groter aantal feiten, die in de biografie van de betrokkene passen, nu tot krantennieuws worden. Voor een beroemdheid betekent het 'er tussen uitgaan' naar een plaats waar hij zichzelf kan zijn: het vinden van een milieu dat geen biografie van hem bezit; hier bestaat de kans dat zijn gedrag, waaruit alleen zijn sociale identiteit blijkt, geen mens zal interesseren. Aan de andere kant is er nog een aspect van het leven in de schijnwerpers, en wel dat men zodanig moet handelen, dat veranderingen in de biografie die voor gewone mensen van geen belang zijn, onder controle worden gehouden.

In het dagelijks leven van de gemiddelde mens zijn lange periodes waarin zich niets voordoet dat voor iemand van enig gewicht is: een wel technisch, maar niet actief deel van zijn biografie. Alleen een ernstig ongeval of het getuige zijn van een moord zouden evenementen vormen in het overzicht, dat hij en anderen van zijn verleden zullen hebben. (Een 'alibi' is in feite een stukje biografie dat normaliter allerm minst deel van iemands 'actieve' biografie zou uitmaken). Prominenten daarentegen, over wie boeken vol biografisch materiaal zijn geschreven, en personen van koninklijke bloede die van meet af aan tot dit lot waren voorbestemd, zullen bemerken dat er weinig periodes in hun leven zijn die 'dood' kunnen blijven, d.i. een niet-actief deel van hun biografie uitmaken.

Als we ons met roem bezig houden is het nuttig en raadzaam ook stil te staan bij beruchtheid of kwade reuk, welke ontstaat zodra er een kring van personen is, die iets bezwarends van een individu weten zonder hem persoonlijk te hebben ontmoet. De kennelijk-

ke functie van beruchtheid is de controle door de maatschappij; hier willen we twee verschillende vormen van noemen:

Ten eerste de formele maatschappelijke controle. Er zijn functionarissen en verbanden van functionarissen, wier werk het is onder het publiek te speuren naar identificeerbare individuen, wier reputatie of strafblad aanleiding tot verdenking geven of die zelfs door de politie gezocht worden. Ik kende bijvoorbeeld gedurende mijn studietijd in een psychiatrische inrichting een patiënt, die 'voorwaardelijk vrij was om zich binnen de stadsgrenzen te bewegen' ('town parole') en bovendien een veroordeling achter zich had voor het aanranden van heel jonge meisjes. Als hij een van de buurtbioscopen binnenging liep hij de kans door de directie te worden herkend en eruit te worden gezet. Kortom, hij stond te ongunstig bekend om in zijn eigen buurt naar een film te gaan. Notoire oplichters hebben hetzelfde probleem, maar op groter schaal dan theaterdirecties aan kunnen.

We komen nu tot verdere voorbeelden van functies, die uit het vaststellen van persoonlijke identificatie bestaan. Zo beschikken winkeldetectives in warenhuizen soms over uitgebreide signalen van beroeps-winkeldieven, samen met die welbekende 'identiteits-kapstok': de *modus operandi*. Het tot stand brengen van persoonlijke identificatie kan op zichzelf een sociaal evenement vormen, zoals het op een rij zetten van personen door de politie, de 'line-up', ter identificatie van een of meerderen van hen. Dickens geeft in zijn beschrijving van de ontmoeting tussen gevangenen en bezoekers een ander voorbeeld, dat hij 'voor je portret poseren' noemt: een nieuwaangekomen gevangene wordt op een stoel gezet en de bewaarders groeperen zich om hem heen en nemen hem goed in zich op, om zich zijn uiterlijk in het geheugen te prenten, zodat ze hem later kunnen herkennen.⁴⁴

Functionarissen wier taak het is eventueel te slechter faam bekende aanwezigen op te sporen, kunnen ook onder de massa werken in plaats van in bepaalde etablissementen; zo bijvoorbeeld de recherche, die een hele stad tot werkterrein heeft, zonder zelf deel van het publiek uit te maken. Een tweede type van maatschappelijke controle gebaseerd op de slechte reputatie is de informele functie, uitgeoefend door de massa zelf, waarbij de beroemden in dezelfde positie blijken te verkeren als de beruchten.

Het is mogelijk dat de kring waar men 'weet' van een individu (zonder dat hij een van de leden van deze kring kent), het gehele

publiek omvat en niet uitsluitend hen, wier taak het is identificaties tot stand te brengen. (In feite houden de termen 'beroemdheid' en 'beruchtheid' reeds in, dat de burgerij in haar geheel een beeld van de persoon heeft.) Ongetwijfeld spelen hierbij de massa-media de centrale rol, daar zij het zijn die een 'privé-persoon' veranderen in een publieke figuur.

Nu schijnt het, dat het openbare beeld van een individu, d.w.z. het beeld van hem dat beschikbaar is ook voor wie hem niet persoonlijk kent, noodzakelijkerwijs enigszins afwijkt van het beeld, dat hij projecteert op degenen, die hem wel persoonlijk kennen. Als iemand een openbaar imago heeft, is dat blijkbaar samengesteld uit slechts een klein assortiment van feiten, die wel juist kunnen zijn, doch die tot dramatische en 'nieuws-vormende' proporties worden opgeblazen en dan als een volledig beeld van de betrokkene worden voorgesteld. Het gevolg daarvan is het ontstaan van een speciaal soort van stigmatisering. Het beeld dat hij dagelijks te zien geeft aan de mensen met wie hij in het gewone leven te maken heeft, loopt gevaar verkleind en geschonden te worden door de virtuele aanspraken (tot zijn voordeel of zijn nadeel) die door het publieke imago zijn geschapen. Dit schijnt met name voor te komen als de persoon in kwestie niet langer betrokken is bij de belangrijke gebeurtenissen die 'nieuws' betekenden, en dan alom wordt beschouwd als een, die niet 'meer is die hij was'. Ook wordt het individu wel aan openbare identificatie blootgesteld als zijn bekendheid is verbonden aan één kort, niet-karakteristiek en toevallig evenement, zonder dat hij nochtans de compensatie geniet van gewenste voordelen.⁴⁵

Uit bovenstaande opmerkingen is duidelijk geworden, dat beroemden en beruchten met elkaar méér gemeen hebben dan elk van beide categorieën met mensen, die door géranants en chercheurs 'nobodies' (nulliteiten) worden genoemd, want of het publiek hun haat dan wel liefde toedraagt, toch treden dezelfde stringen aan de dag bij hun normale handelingen. (Dit soort ontbreken van anonimiteit moet wel worden onderscheiden van het type dat gebaseerd is op sociale identiteit waarbij bijvoorbeeld een lichamelijk misvormde het gevoel heeft, voortdurend te worden aangestaard. Beruchte beulen zowel als beroemde acteurs hebben zich genoodzaakt gezien, een trein te nemen op een station waar niemand hen verwachtte, of hun toevlucht te nemen tot een vermomming⁴⁶; het kan zelfs voorkomen, dat mensen in het heden gebruik maken van dezelfde

kunstgrepen om vijandige opmerkzaamheid te ontlopen, die zij in een vroegere periode van hun leven te baat namen om vleiende attenties te ontgaan.) In elk geval blijkt, dat gemakkelijk beschikbare informatie over het omgaan met de persoonlijke identiteit in de biografieën van zowel beroemde als beruchte figuren worden gevonden.

Wij kunnen derhalve een individu omschrijven als een middelpunt van een aantal mensen die iets van hem weten of hem persoonlijk kennen, maar die ieder afzonderlijk een ietwat verschillend totaal van informatie over hem hebben. Ik herhaal dat ofschoon het individu in het dagelijks leven regelmatig in contact treedt met anderen, die hem op verschillende manieren kennen, deze verschillen niet met elkaar in tegenspraak hoeven te zijn: er zal inderdaad één enkele biografische structuur blijven bestaan. De verhouding van een man tot zijn werkgever kan sterk verschillen van die tot zijn kind, zodat het hem niet gemakkelijk zou vallen gelijktijdig de rol van werknemer en die van vader te spelen, maar als hij zijn werkgever tegenkomt terwijl hij met zijn kind aan het wandelen is, kan hij de werkgever groeten en hem zijn kind voorstellen zonder dat een van die beiden hun persoonlijke identificatie van de man ingrijpend hoeven te wijzigen, daar beiden op de hoogte waren van het bestaan en de rol van de ander. De vanouds bestaande etikette van het 'voorstellen' in gezelschap gaat er vanuit, dat mensen, die zich in een bepaalde rol met ons bevinden, op hoogst toelaatbare wijze relaties onderhouden met een heel ander soort mensen. Ik stel dus, dat de schijnbaar lukrake contacten van het dagelijks leven toch een zekere structuur vormen, die het individu aan één biografie bindt, ondanks de veelvuldigheid van 'Zelven', die sociale rol en milieu hem opleggen.

AANVAARDBAARHEID

Het is duidelijk, dat als een stigmatiserende kwaal aan niemand, de persoon zelf inbegrepen, bekend is, zoals bijvoorbeeld in het geval van niet-gediagnostiseerde melaatsheid, of niet herkende aanvallen van *peit mal*, de socioloog er weinig belangstelling voor zal hebben, tenzij als een mogelijkheid, om iets te weten te komen over de primaire⁴⁷ of objectieve implicaties van het stigma. Is het stigma vrij goed zichtbaar en aan de persoon zelf bekend zonder dat hij

er met iemand over spreekt, dan is dit eveneens een zaak van minder belang bij het onderzoek naar het aanvaard worden. Uiteraard is het moeilijk vast te stellen tot op welke hoogte van deze beide mogelijkheden kan worden gesproken.

Op dezelfde manier is het duidelijk, dat een stigma, dat iedereen met wie de betrokkene in contact treedt dadelijk in het oog springt, eveneens van beperkte betekenis is, ofschoon het wel meetelt bij de vraag in hoeverre een individu zich van contacten kan afsnijden zonder dat dit zijn vrij functioneren in de maatschappij belemmert, alsook bij de vraag naar tact en het afzien van tact, en bij de vraag van de zelfvernederling.

Toch zijn klaarblijkelijk deze beide uitersten: het geval dat *niet* van het stigma weet en het geval dat *iedereen* ervan weet, slechts bij uitzondering van toepassing. Ten eerste zijn er belangrijke stigmata, zoals die van prostituees, dieven, homofielen, bedelaars en aan drugs verslaafden, die het individu tot nauwlettende geheimhouding dwingen tegenover een bepaalde groep: de politie, terwijl men zich aan andere groepen: klanten, medeleden, relaties, helers e.d.⁴⁸ zonder voorbehoud blootgeeft. Zo zullen landlopers, welke rol zij ook tegenover de politie voorgeven, zich bij huisvrouwen ronduit bekend maken om aan een gratis maaltijd te komen en hun status zelfs blootgeven aan voorbijgangers als hun dit voordeel oplevert. Ten tweede: zelfs als een individu een niet zichtbaar stigma geheim weet te houden zal hij toch ervaren, dat intieme relaties in onze maatschappij alleen worden getolereerd op basis van wederzijdse bekentenissen van onzichtbare tekortkomingen, zodat hij zich genoodzaakt voelt tot opbiechten en zich schuldig zal voelen als hij dat nalaat. In elk geval zijn bijna alle strikt geheime zaken toch aan iemand bekend en werpen zij een schaduw.

Ook zijn er veel gevallen waar het schijnt alsof het stigma altijd zichtbaar is, terwijl het blijkt dat dit toch niet steeds het geval is: bij nader onderzoek komt men tot de ontdekking, dat het individu somtijds in de gelegenheid is informatie over zichzelf achter te houden. Een kreupele jongen bijvoorbeeld maakt de indruk, altijd als kreupele op te vallen, maar toch kunnen vreemden in de mening verkeren dat er alleen van een voorbijgaand gebrek ten gevolge van een ongeval sprake is⁵⁰, zoals ook een blind meisje, door een vriend geholpen bij het instappen van een donkere taxi, zich niet anders zal voelen als een ziende en een blinde man met een donkere zonnebril in een donkere bar door onbekenden voor een ziende zal

worden gehouden⁵²; we denken ook aan iemand in een bioscoop wiens beide handen geamputeerd zijn en door haken vervangen, waardoor een seksueel ongewoon ondernemend vrouwspersoon naast hem aan het schreeuwen slaat als haar hand daarop stuit.⁵³ Zo zullen ook zeer zwartgekleurde negers, die overigens nooit in het openbaar geaccepteerd werden, bij het schrijven van brieven of in het telefonisch verkeer een beeld van zichzelf oproepen dat gevaar loopt later weer te worden gediskwalificeerd.

Gegeven deze uiteenlopende mogelijkheden, liggende tussen de beide uitersten van totale geheimhouding enerzijds en volkomen openheid aan de andere kant, mogen we aannemen dat de problemen van hen, die doelbewuste en goed georganiseerde pogingen doen om aanvaard te worden zich op een zeker moment voor een bijzonder groot aantal mensen zullen voordoen. Gezien het grote voordeel dat in het aanvaard worden is gelegen, zullen al diegenen voor wie die mogelijkheid is weggelegd, zich daar bij de een of andere gelegenheid voor inzetten. Maar het stigma kan ook van dien aard zijn, dat de betrokkene het fatsoenshalve niet aan vreemden kan openbaren. Zo kan een ex-gedetineerde zijn stigma slechts tegenover toevallige kennissen onthullen indien hij in mondeling contact persoonlijker wordt dan de relatie in feite toelaat. Een conflict tussen openhartigheid en betamelijkheid zal dikwijls ten gunste van het laatste worden beslist. Tenslotte is het aanvaard worden onvermijdelijk als het stigma betrekking heeft op lichaamsdelen die ook de normalen in het openbaar bedekken, onverschillig of die aanvaarding al of niet werd nagestreefd. Een seksueel delinquent in Noorwegen, die men gestraft heeft door middel van castratie, is wel gedwongen een valse voorstelling van zichzelf te geven in bijna alle situaties, daar hij genoodzaakt is, zijn onconventionele geheimen te verbergen omdat iedereen genoodzaakt is tot het verbergen van de conventionele.

Als het individu in feite of ook door zijn toedoen wordt aanvaard, is het toch mogelijk dat er diskwalificatie optreedt wegens iets, dat over hem aan de dag treedt, zelfs voor degenen die hem sociaal identificeren op basis van wat omtrent elke vreemde in die sociale situatie valt op te merken. (Zo ontstaat een vorm van wat men een 'pijnlijk incident' noemt.) Maar deze soort bedreiging van een virtuele sociale identiteit is zeker niet de enige. Afgezien van het feit, dat zijn handelingen van het ogenblik zijn pretenties van het ogenblik in diskrediet kunnen brengen, bestaat er de diepere onzeker-

heid voor het individu of hij onmaskerd zal worden door degenen die hem persoonlijk kunnen identificeren en die in hun biografisch materiaal, hem betreffende, verborgen feiten kennen, die in tegenpraak zijn met die aanspraken van het ogenblik. Dit is, tussen haakjes, het moment waarop persoonlijke identificatie het sterkst afhankelijk is van sociale identiteit.

Hier ligt uiteraard de grond voor de verschillende types van chantage. Daar is het in-scène-zetten, bestaande uit het construeren van een gebeurtenis, die korte tijd later als basis voor chantage kan worden gebruikt. (Dit in-scène-zetten of 'frame-up' moet worden onderscheiden van de 'valstrik', een kunstgreep die rechercheurs toepassen om misdadigers te dwingen hun habituele criminele praktijken bloot te leggen en daarmee hun criminele identiteit.) Daar is ook de 'pré-chantage', waarbij het slachtoffer gedwongen wordt een handelwijze voort te zetten onder de bedreiging van de chanteur, dat elke verandering daarin zal leiden tot het openbaar maken van feiten, die het effect van die verandering teniet doen. W.I. Thomas citeert een recent geval waarbij een politiemans een prostituee dwong, haar winstgevend beroep te blijven uitoefenen, door al haar pogingen een betrekking te vinden als fatsoenlijk meisje stelselmatig te torpederen.⁵⁴ Daar is de chantage van de zelf-beveiliging, misschien wel het belangrijkste type: de chanteur vermijdt het betalen van een welverdiende boete als die zou resulteren in het diskrediet van de crediteur.

De vooropstelling 'onschuldig tot de schuld is bewezen' houdt veel minder bescherming in voor de ongehuwde moeder dan voor de ongehuwde vader. Haar schuld treedt duidelijk aan de dag door haar veranderd silhouet, een bewijs dat moeilijk te verbergen valt. Hij draagt geen uiterlijke tekenen en zijn rol van medeplichtige kan niet worden bewezen. Maar om dat bewijs aan te voeren, gesteld dat de staat niet het initiatief neemt bij het onderzoek naar het vaderschap, is de ongehuwde moeder gedwongen haar identiteit te verraden en seksueel wangedrag openbaar te maken. Haar tegenzin om dit te doen maakt het de medeplichtige heel gemakkelijk zijn anonimiteit te bewaren en zijn onschuld vol te houden als hij dat verkiest.⁵⁵

Tenslotte is daar de 'volle' of klassieke chantage: de chanteur ontvangt betalingen door het dreigement, feiten uit het verleden of

heden van de betrokkene openbaar te maken, die zijn huidige identiteit volkomen zouden diskwalificeren. Let wel dat alle 'volle' chantage tevens het element van zelfbeveiliging inhoudt, daar de succesvolle chanteur, behalve het ontvangen van het chantageloon ook de straf vermijdt die op chantage staat.

Sociologisch gezien is chantage op zichzelf misschien niet bijzonder belangrijk. Het is van meer belang na te gaan, in welke verhouding een individu staat tot degenen die hem, als ze dat willen, kunnen chanteren. (Hier is het punt waarop we zien hoe iemand die aanvaard wordt een dubbel leven kan leiden en hoe het informatieve verband van biografische gegevens velerlei dubbellevens mogelijk maakt.)

Als het blamerende feit in het verleden ligt zal de betrokkene zich niet zozeer bezorgd maken over de oorspronkelijke bronnen van bewijzen en informatie, als wel over de personen, die bekend kunnen maken wat zij hebben vernomen. Is het blamerende feit een deel van de huidige situatie, dan moet hij op zijn hoede zijn voor meer nog dan het overbrieven van informatie alleen: hij moet er op bedacht zijn, op heterdaad te worden betrapt, zoals een 'betere' prostituee vermeldt:

Het bleef altijd mogelijk ontdekt te worden ook zonder arrestatie door de politie, en op een even pijnlijke manier. 'Ik kijk altijd de kamer rond als ik op feestjes kom', zei ze, 'want je kunt nooit weten. Op een keer liep ik twee van mijn neven tegen het lijf. Ze hadden twee call-girls bij zich en gaven mij niet eens 'n knikje. Ik begreep de hint en hoopte dat zij het te druk hadden om zich af te vragen wat ik daar deed. Maar ik vroeg me ook vaak af, wat ik moest doen als ik mijn vader eens zou tegenkomen, want die maakt het ook nogal bont.'⁵⁷

Als er iets blamerends is in verleden of heden van een individu, kunnen we aannemen dat de labiliteit van zijn positie varieert met het aantal dergenen die van het geheim op de hoogte zijn: hoe meer mensen de duistere kant kennen, des te hachelijker is zijn situatie. Het is voor een bankkassier daarom veiliger met een vriendin van zijn vrouw te flirten dan op de races te worden gezien.

Of nu de medewerkers talrijk of schaars zijn, er kan in elk geval worden gesproken van een dubbel leven in 'enkelvoudige zin', immers, er zijn alleen de mensen die menen de hele man te kennen

en de anderen bij wie dat 'echt' het geval is. Deze mogelijkheid staat tegenover de situatie van de persoon die een 'dubbel' dubbel leven leidt; hij beweegt zich in twee kringen, waarvan de ene niet weet dat de andere bestaat en er een eigen en afwijkende biografie omtrent hem op na houdt. Een man die een liefdesverhouding heeft, waarvan misschien maar een klein aantal mensen, die zelf met het illegale paar omgaan, iets afweet, leidt een 'enkelvoudig' dubbel leven. Maakt echter het illegale paar vrienden die niet weten dat het geen echtbaar is, dan begint een 'dubbel' dubbel leven te ontstaan. Het gevaar bij het eerste type van dubbel leven is dat van chantage of kwaadwillige ontmaskering, dat bij het tweede geval is groter, namelijk dat van onopzettelijke ontmaskering, daar niemand van hen die het paar kennen er op gericht zal zijn het geheim te bewaren, omdat men zich niet bewust is van een geheim.

Ik heb mij tot nu toe bezig gehouden met een op dit moment aanvaard leven dat bedreigd wordt door wat enkelen weten over het verleden van het individu of over duistere punten in het heden. Nu willen we letten op een ander aspect van een dubbel leven.

Als een individu een gemeenschap verlaat waar hij enige jaren heeft gewoond, laat hij een persoonlijke identificatie achter, dikwijls verbonden met een welomlijnde biografie met inbegrip van verwachtingen van 'hoe het verder met hem zal gaan'. In zijn huidige gemeenschap zal hij eveneens een biografie in het bewustzijn van anderen doen ontstaan, een potentieel volledig portret, met inbegrip van hun versie aangaande de persoon die hij eerder was en de achtergrond vanwaar hij is gekomen. Het is duidelijk, dat er een discrepantie kan ontstaan tussen deze twee stelsels van kennis; zoiets als een dubbele biografie kan zich ontwikkelen, waarbij zij die hem eens hebben gekend en zij die hem nu kennen allen in de mening verkeren de hele man te kennen. Dikwijls wordt deze biografische discontinuïteit overbrugd wanneer hij nauwkeurige en adaequate inlichtingen over zijn leven verstrekt aan de mensen in het heden en tevens die, welke het verleden met hem deelden, op de hoogte blijft houden, zodat ze hun biografieën over hem met nieuwe feiten kunnen aanvullen. Deze overbrugging wordt vergemakkelijkt indien zijn persoonlijkheid van het ogenblik geen blaam werpt op wat hij vroeger was en omgekeerd; het laatste is uiteraard de gewone gang van zaken. Kortom, er zullen hiaten in zijn biografie voorkomen, maar die hoeven niet tot zijn nadeel te strekken.

Terwijl er bij de onderzoekers altijd een levendige belangstelling heeft bestaan voor het effect, dat een blamerend verleden op het heden van een individu kan hebben, werd er niet genoeg aandacht geschonken aan het effect van een blamerend heden op degenen die hem in het verleden hebben gekend. Er is te weinig waarde gehecht aan het belang van het individu een goede herinnering achter te laten bij hen met wie hij niet langer verkeert, al zou dit thema heel goed passen in de theorie van de 'reference group'. Het klassieke voorbeeld is dat van de prostituee, die zich heeft aangepast bij 'het leven' en de contacten die ze daarbij regelmatig maakt, maar die altijd blijft vrezen, iemand uit haar geboorteplaats 'tegen het lijf te lopen', die haar herkent en het nieuws mee naar huis neemt.⁵⁸ In dit geval is haar 'geheime laadje' ('the skeleton in the closet') even uitgebreid als haar werkterrein en zijzelf is het daarin verborgen geheim. Deze emotionele zorg in verband met het vroegere milieu vormt een van de sancties op het uitoefenen van een immoreel beroep en wordt het best geïllustreerd door het commentaar van Park: het zijn de zwervers en niet de bankiers, die er bezwaar tegen hebben dat hun foto in de krant komt, een bescheidenheid die te danken is aan de vrees door iemand van thuis te worden herkend.

In de literatuur wordt hier en daar van een 'natuurlijk cyclus' gesproken.⁵⁹ Deze kan beginnen met een 'overgang' die de persoon zelf zich niet bewust is; halverwege zal hij tot de ontdekking komen, dat hij bezig is zich te assimileren, daarna wil hij het 'voor de aardigheid' proberen, bijv. bij speciale gelegenheden zoals vakanties en reizen, dan in het dagelijks leven en op zijn werk, om eindelijk 'over te lopen naar het andere kamp op alle gebieden van het leven, waarbij het geheim aan niemand bekend is dan aan de assimilant zelf. Om een volledige overgang te arrangeren, vindt de persoon soms zijn eigen *rites de passage* uit: hij gaat naar een andere stad, sluit zich voor enige dagen op in een kamer, voorzien van tevoren gekozen kledij en cosmetica, om dan als een vlinder te voorschijn te komen en zijn nieuwe vleugels te proberen.⁶⁰ Maar bij elke fase kan er uiteraard een caesuur in de cyclus ontstaan en daarmee een terugkeer naar de kudde.

Al kunnen we op dit moment nog niet met stelligheid van een cyclus spreken en slechts aanduiden dat de laatste fases door disqualificerende kenmerken worden ingeluid, is het zeker mogelijk er op te wijzen dat de mate van assimileren, overlopen of overgaan

varieert van tijdelijk en onopzettelijk tot het andere uiterste: de klasieke vorm van weloverwogen en gehele assimilatie.

Al eerder hebben we gewezen op twee fases in het leerproces van de gestigmatiseerde: het ontdekken van het standpunt der normalen en het besef aan die norm niet te kunnen voldoen. Waarschijnlijk bestaat de volgende fase uit het leren van de aanpassing bij de behandeling die hem door de anderen wordt aangedaan, als degeen die hij bezig is te worden. Een volgende fase moet nu nader worden beschouwd, namelijk die van het aanleren van de aanvaarding.

Als een afwijking betrekkelijk onopgemerkt blijft moet het individu leren, dat hij in feite op die verborgenheid kan vertrouwen. Hij moet zich zorgvuldig de zienswijze eigen maken van degenen die op hem letten, maar niet uit pure ijver verder willen gaan dan zij. Al gaat hij eerst uit van de mening, dat wat hij zelf weet ook aan anderen bekend is, veelal zal hij tot het meer realistische besef komen dat dit volstrekt niet het geval is. Zo vernemen we dat marihuana-rokers gaandeweg bemerken dat ze, terwijl ze 'high' zijn, gewoon blijven functioneren in het bijzijn van mensen die hen goed kennen zonder dat dezen iets opvalt; een ontdekking trouwens, die van incidentele rokers habituele gebruikers maakt.⁶¹ Zo zijn er ook mededelingen over meisjes, die hun maagdelijkheid hebben verloren en terstond daarna voor de spiegel gaan staan om te kijken of het stigma 'te zien komt', waarna ze pas allengs inzien dat ze er niet anders uitzien dan tevoren.⁶² Een soortgelijke ervaring horen we van een homofiel over zijn eerste homoseksuele belevenis:

'Heb je je er later zorgen over gemaakt?' (zijn eerste homoseksuele ervaring), vroeg ik.

'O nee, ik was alleen bang dat het zou worden ontdekt. Ik was bang dat vader en moeder het aan mij konden zien. Maar zij deden net als altijd tegen me en toen voelde ik me weer veilig en vol vertrouwen.'⁶³

Het komt ons voor, dat voor het individu, dankzij zijn sociale identiteit, in het dagelijks leven drie plaatsen mogelijk zijn. Daar zijn de verboden plaatsen, waar personen tot wie hij blijkt te behoren zich niet mogen ophouden en waar ontmaskering meteen verwijdering betekent, een eventualiteit die zo onbehagelijk is voor alle partijen, dat een stilzwijgende samenwerking het zal voor-

komen: de illegaal aanwezige zal een doorzichtige vermomming dragen, die de legaal aanwezigen wel degelijk als zodanig herkennen maar accepteren, ofschoon alle partijen met het illegaal binnendringen bekend zijn. Er zijn openbare plaatsen, waar mensen van de categorie waartoe de betrokkene behoort omzichtig worden behandeld en somtijds met pijnlijke voorzichtigheid, alsof zij niet voor gewone aanvaarding in aanmerking komen. Tenslotte zijn er de clandestiene plaatsen, waar mensen van zijn categorie zich kunnen blootgeven in het besef, dat ze hun stigma niet hoeven te verbergen noch enige poging hoeven te doen tot samenwerking door zich te vermommen. In sommige gevallen ontstaat die vrijheid, doordat men het gezelschap van personen met hetzelfde stigma zoekt. Zo stellen, naar men zegt, kermissen dikwijls mensen te werk met een lichamelijke handicap, omdat hun stigma in die omgeving niet als zodanig opvalt.⁶⁴ In andere gevallen kan de clandestiene plaats onwillekeurig ontstaan, doordat individuen tegen hun zin door overheidsmaatregelen bijeen zijn gedreven op grond van een gemeenschappelijk stigma. Aan de andere kant heeft de clandestiene gelegenheid, om het even of men er vrijwillig of tegen zijn zin komt, iets prikkelends; een sfeer waarin het individu onder zijns gelijken zichzelf kan zijn en waar hij tot de ontdekking kan komen, dat mensen, van wie hij dit niet had gedacht, ook tot zijn categorie blijken te behoren. Hij loopt echter het risico, ontmaskerd te worden zodra een normale, die hij van elders kent, die gelegenheid betreedt:

Een zeventienjarige Mexikaans-Amerikaanse jongen was in een inrichting opgenomen (voor zwakbegaafden) en door het gerecht als minder toerekeningsvatbaar bestempeld. Hij kwam heftig in verweer tegen deze kwalificatie, verklaarde dat er niets aan hem mankeerde en dat hij naar een 'behoorlijk' centrum voor jeugdige delinquenten wilde. Op zondagmorgen, enkele dagen na zijn aankomst, werd hij met verscheidene andere patiënten naar de kerk gebracht. Door een ongelukkige samenloop van omstandigheden bracht diezelfde ochtend zijn meisje met een vriendin een bezoek aan de inrichting, waar ook een broertje van haar werd verpleegd. Toen hij haar zag had ze hem nog niet ontdekt en hij was ook niet van plan dat te laten gebeuren. Hij keerde zich om en maakte zich zo vlug hij kon uit de voeten, tot hij werd opgevangen door verplegers, die meenden dat hij amok maakte. Toen

hij over zijn gedrag werd ondervraagd, legde hij uit, dat zijn meisje niet wist, dat hij in dit 'gekkenhuis' zat en hij de vernedering niet kon verdragen, dat ze hem daar als patiënt zou zien.⁶⁵

De 'wijk' van een prostituee levert voor haar hetzelfde risico op:

Het was deze kant van de sociale situatie waarmee ik kennis maakte, toen ik de lanen van Hyde Park bezocht (aldus meldt een vrouwelijke socioloog). De verlatenheid van de voetpaden en de duidelijke opzet van iedere vrouw die zich daar ophield, maakten niet alleen mijn bedoeling aan het publiek duidelijk, ze drukten me ook op het feit, dat deze plaatsen speciaal voor prostituees waren gereserveerd. Het was een voor hen afgeschut terrein, dat zijn stempel drukte op ieder die er zich waagde.⁶⁶

Deze schotjes, die het leven van het individu indelen in verboden, toegelaten en clandestiene plaatsen, vormen de prijs van het al of niet blootgeven en de betekenis van het al of niet 'bekend staan àls', variërend al naar zijn informatietactiek.

Zoals de wereld van de betrokkene ruimtelijk is onderverdeeld op grond van zijn sociale identiteit, is er ook een verdeling op grond van zijn persoonlijke identiteit. Er zijn, als gezegd, plaatsen waar hij persoonlijk bekend is: van de aanwezigen kennen sommigen hem, of de man of vrouw die met het toezicht in het etablissement is belast, een hostess, maître d'hôtel, barkeeper en dergelijke. In al die gevallen bestaat de zekerheid, dat zijn aanwezigheid aldaar later kan worden geverifieerd. Ten tweede: de plaatsen waar hij redelijkerwijs kan verwachten juist niet iemand 'tegen het lijf te lopen' die hem persoonlijk kent en waar (afgezien van de ongewisheid van beroemden en beruchten) hij er op kan vertrouwen anoniem te blijven en voor niemand van belang. Of het al dan niet bezwarend is voor zijn persoonlijke identiteit zich op een bepaalde plaats op te houden, waar toevallig iemand is die hem kent, hangt van de omstandigheden af en vooral van de vraag 'met wie hij gezien wordt'.

Gegeven dus dat de ruimtelijke wereld van het individu is verdeeld in regionen, die verschillen naar de mate van onzekerheid welke hij er kan verwachten bij de aanpak van zijn sociale en persoonlijke identiteit, kunnen we ons nu bezig houden met de problemen en consequenties van assimilatie. We komen daarbij gedeeltelijk op het terrein van de volkswijsheid: vermanende verhalen, met als

'moraal' een waarschuwing tegen mensen die 'hun plaats niet kennen'.

De assimilant ontmoet onverwacht de verplichting diskwalificerende informatie over zichzelf te verstrekken, men denke aan de vrouw van de psychiatrische patiënt, die probeert de werkeloosheidsuitkeringen van haar man te innen, en aan de 'getrouwde' homofiel, die zijn huis wil verzekeren en merkt dat hij uitleg verschuldigd is over zijn ongewone keus wat het geslacht van de begunstigde betreft.⁶⁷ Hij krijgt ook te maken met het bekende 'van kwaad tot erger', de pressie die hij voelt elke leugen steeds verder uit te spinnen om ontdekking te blijven ontgaan.⁶⁸ Zijn aanpassingstechniek kan op zichzelf aanleiding geven tot gekwetstheid of misverstand bij anderen.⁶⁹ In zijn poging bepaalde tekorten te verbergen zal hij andere ten toon spreiden, zoals onachtzaamheid wanneer een bijna-blinde over stoelen struikelt of wijn op zijn overhemd morst; onoplettendheid, stugheid of gereserveerdheid in het geval van een hardhorende, die het antwoord schuldig blijft als iemand, die zijn gebrek niet kent, het woord tot hem richt; slaperigheid als een leraar de aanval van *petit mal* bij een leerling uitlegt als dagdromen⁷⁰; dronkenschap die een man met een door hersenverlamming veroorzaakte waggelende gang wordt aangewreven.⁷¹ Verder stelt de assimilant zich steeds bloot aan het opvangen van wat anderen 'in werkelijkheid' denken van mensen zoals hij, zowel als ze onkundig zijn over zijn ware identiteit als wanneer ze daar in de loop van de situatie achter komen en dan haastig op een ander onderwerp overspringen. Hij ervaart, dat hij niet weet, hoever de informatie over hem gaat, bijvoorbeeld wanneer werkgever of schoolhoofd ingelicht zijn, maar de anderen niet. Als gezegd kan hij tenslotte slachtoffer van chantage worden, wanneer er mensen zijn, die zijn geheim kennen en geen goede redenen hebben dit voor zich te houden.

De assimilant zal ook te lijden hebben van de klassieke en centraal staande ontdekkingservaring bij een face-to-face interactie, doordat hij zich verraadt juist door de zwakheid die hij tracht te verbergen, hetzij door toedoen van de aanwezigen, hetzij door de omstandigheden. Een stotteraar geeft hiervan een voorbeeld:

Wij stotteraars spreken alleen als we moeten. We verbergen ons gebrek met zoveel succes, dat intieme vrienden verrast zijn, als, in een onbewaakt ogenblik, opeens een woord ons de tong ver-

draait, en we stamelen en hikken en trekken grimassen en stikken half totdat de aanval eindelijk voorbij is en we onze ogen kunnen opendoen om de schade op te nemen.⁷²

De epilepticus, die aan het *grand mal* lijdt, biedt een extremer voorbeeld: hij kan tot zichzelf komen terwijl hij midden op de openbare weg ligt, onbeheerst, jammerend en met krampachtige stuiptrekkingen: ontmaskering van een voorgewende gezondheid, die slechts iets minder pijnlijk is daar hij voor een deel van de aanval buiten bewustzijn verkeerde.⁷³ Ik wijs er op, dat de schat van kennis bij elke groep van gestigmatiseerden een eigen voorraad vermaningen inhoudt over pijnlijke ontmaskeringen en dat de meeste leden die kunnen aanvullen met voorbeelden uit eigen ervaring.

Tenslotte kan de assimilant worden gedwongen, het masker te laten vallen doordat mensen achter zijn geheim zijn gekomen en nu dreigen hem te confronteren met zijn 'bedrog'. Deze mogelijkheid kan zelfs geïnstitutionaliseerd worden, zoals bij het onderzoek naar iemands geestelijke vermogens of ook in het volgende geval:

Doreen, een Mayfair-girl (dure prostituee) zegt, dat voor het gerecht komen het allerergste is (nl. van de prostitutie). 'Je gaat door die deur en daar zit alles op je te wachten en naar je te staren. Ik houd mijn hoofd omlaag en kijk niet naar rechts of links. Dan hoor je die afschuwelijke woorden: 'U als publieke vrouw...' en je voelt je ellendig, want je weet ook niet wie er op de publieke tribune naar je kijkt. Je bekent maar zo gauw mogelijk, om er vandaan te komen.'⁷⁴

De aanwezigheid van lotgenoten (of van ingewijden) schept een nieuw geheel van ongewisheden, want juist de technieken die worden toegepast verraden het spel aan degenen, die 'de knepen van het vak kennen':

'Waarom probeer je het niet eens met chiropraxis?', vroeg zij (een vluchtige kennis) terwijl ze verder ging met het kauwen van haar vlees en weinig vermoedde, dat ze mijn hele bestaan de bodem insloeg. 'Dr. Fletcher vertelde me, dat hij daarmee een van zijn patiënten van doofheid heeft genezen.'

Mijn hart stond stil. Wat bedoelde ze?

'Mijn vader is doof,' ging ze voort, 'en ik kan dove mensen er

dadelijk uithalen. Die zachte stem van U. En dat maniertje om de zinnen te laten wegglijden, ze niet af te maken. Dat doet mijn vader ook altijd.'⁷⁵

Deze ongewisheden dragen bij tot de bovengenoemde ambivalentie, die het individu kan voelen als hij mensen van zijn eigen categorie ontmoet. Zoals Wright aanduidt:

... 'iemand die tekortkomingen wenst te verbloemen, zal de verbloemingstactieken in andere mensen opmerken. Daarenboven is hij geneigd tot weerzin tegen die tactieken, die het feit van de tekortkoming blootleggen, want in zijn behoefte tot het verbergen van zijn eigen gebrek verlangt hij hetzelfde van de anderen. Zo is het te verklaren, dat een hardhorende zich ergert aan de oude vrouw, die de hand aan haar oor houdt. Het te koop lopen met gebreken vormt voor hem een bedreiging, want het verscherpt zijn schuldgevoel tegenover zijn groep, terwijl het tevens het risico van zijn eigen ontmaskering vergroot. Hij zal er de voorkeur aan geven op slinkse wijze aan de geheimhouding van de ander mee te werken en een gentleman's agreement te bereiken om beider 'alsof' rollen te handhaven, liever dan dat de ander zijn gebrek openbaart en hem daarmee misschien tot hetzelfde dwingt.'⁷⁶

Het onder controle houden van informatie over identiteit heeft een aparte invloed op menselijke relaties. Deze kunnen gezamenlijke tijdspassing meebrengen en hoe meer tijd het individu met de ander doorbrengt, des te groter de kans dat die ander diskwalificerende informatie over hem verkrijgt. Verder noopt, zoals reeds gezegd, iedere relatie de deelnemers ertoe, een passende hoeveelheid informatie uit te wisselen over zichzelf, als blijk van vertrouwen en wederzijdse verplichting. Intieme relaties, die de betrokkene reeds onderhield voordat hij iets te verbergen had, worden automatisch gestoord in de uitwisseling van informatie. Sinds kort aangegane 'post-stigma'-relaties daarentegen kunnen de betrokkene over het punt heen helpen waarop hij informatie had moeten verstrekken op straffe van oneerlijkheid. In sommige gevallen kunnen zelfs vluchtige relaties een gevaar betekenen, want de conversatie tussen vreemden kan geheime tekortkomingen raken, men denke aan de vrouw van een impotente echtgenoot, die vragen moet beantwoorden zoals 'hoeveel kinderen ze heeft' en zo ze er helemaal

geen heeft, 'waarom niet'.⁷⁷

Het verschijnsel van de assimilatie heeft altijd vragen opgeworpen aangaande de psychische toestand van de assimilant. Allereerst wordt verondersteld, dat hij een hoge psychologische prijs moet betalen, in een sterke druk van vrees, voor het leven van een leven dat elk ogenblik in elkaar kan storten. Een verklaring van de vrouw van een psychiatrisch patiënt illustreert dit:

... stel je voor dat George wordt vrijgelaten en alles goed gaat, en dat iemand het hem dan voor de voeten gooit! Dat zou alles kapot maken. Ik leef in doodsangst dat dit gebeurt, absoluut in doodsangst.⁷⁸

Ik ben van mening dat een nauwgezette studie van assimilanten deze angst toch niet altijd aan het licht zou brengen en dat hier onze populaire ideeën over de menselijke natuur ons wonderlijk parten kunnen spelen.

Voorts wordt ook dikwijls verondersteld, en op goede gronden, dat de assimilant zich heen en weer getrokken voelt tussen tweeëlei banden. Hij voelt zich altijd enigszins vreemd in zijn nieuwe 'groep', want het is hem niet mogelijk ten volle achter hun houding te komen ten opzichte van wat hij zelf weet te zijn.⁷⁹ Maar vermoedelijk zal hij ook gevoelens van onsaamhorigheid en zelfvernering kennen, als hij niets kan doen tegen 'beledigende' opmerkingen van leden van de categorie waarin hij zich heeft geassimileerd aan het adres van de categorie, die hij heeft verlaten, in het bijzonder, wanneer hij het gevaarlijk voor zichzelf acht, zijn stem aan dit koor van beledigingen te onthouden. Een moeilijk aanvaardbare schrijft:

Als er grapjes werden gemaakt over 'flikkers' moest ik lachen met de anderen, als het gesprek op vrouwen kwam moest ik veroveringen uit mijn eigen leven verzinnen. Ik haatte mezelf op zulke momenten, maar ik wist niet wat ik anders moest doen. Mijn hele leven werd een leugen.⁸⁰

De toon waarop (door vrienden) soms over ongetrouwde vrouwen werd gesproken schokte me, omdat ik voelde dat ik oneerlijk was: ik verkeerde in een situatie die door gehuwden wordt afgekeurd, terwijl ik voorgaf de status van getrouwde vrouw te bezitten. Ik voelde me ook oneerlijk tegenover mijn on-

getrouwde vriendinnen, die wel niet over deze dingen spraken, maar mij nogal met nieuwsgierigheid en jaloezie beschouwden, als iemand met een status die ik in werkelijkheid niet bezat.⁸¹

Ten derde mogen we met enig recht aannemen, dat de assimilant op zijn *qui-vive* moet zijn voor die aspecten van de sociale situatie waar anderen als onbelangrijk en vanzelfsprekend aan voorbijgaan. Wat reflexhandelingen kunnen zijn voor normalen, kunnen voor de potentieel onaanvaardbare problemen betekenen.⁸² Deze problemen kan hij niet altijd aanpakken met behulp van vroegere ervaringen, want er doen zich altijd nieuwe onzekerheden voor, waarbij eerder gevonden oplossingen van geen nut zijn. Het individu met een geheim stigma moet dus op zijn *qui-vive* zijn en een sociale situatie als het ware aftasten op eventuele gevaren, en hij loopt daardoor het risico vervreemd te raken van de simpeler wereld waarin de anderen blijkbaar thuishoren. Wat voor hen vaste grond is wordt voor hem drijfzand. Een bijna blinde jongeman schrijft:

Ik zag kans, voor Mary te verbergen hoe slecht mijn ogen waren gedurende de tijd van twee dozijn *soda's* en twee films. Ik nam elke kunstgreep te baat waar ik ooit van had gehoord. Ik prentte me elke ochtend de kleur van haar jurk in het geheugen en hield dan mijn ogen en oren en mijn zesde zintuig wijd open om het meisje te vinden dat Mary kon zijn. Ik nam geen enkel risico. Als ik in onzekerheid verkeerde groette ik de eerste de beste met veel hartelijkheid. Ze dacht vermoedelijk, dat ik stapel was, maar dat kon me niet schelen. Ik liep 's avonds altijd hand in hand met haar naar en van de bioscoop, zodat ze mij, zonder het te weten, in feite geleidde en ik niet naar trottoirs en treden hoefde te tasten.⁸³

Een jongen met een bewustzijnsvernauwing, die niet kan urineren in de nabijheid van anderen, maar deze afwijking geheim wil houden, komt tot het besef dat hij eigenlijk aanhoudend aan het pikeren en plannenmaken en oppassen is, terwijl anderen gewoon jongens kunnen zijn:

Toen ik op mijn tiende naar kostschool ging, kwamen er nieuwe moeilijkheden waarvoor nieuwe oplossingen moesten worden gevonden. Het kwam in het algemeen hier op neer, dat je nooit

kon urineren als je moest, maar alleen als je de kans schoon zag. Ik vond het beslist nodig het voor anderen geheim te houden, want er kan een schooljongen niets ergers overkomen dan 'anders' te zijn; als zij dus naar de latrines gingen, ging ik mee, hoewel daar mijn jaloezie op hun vrijheid om zich natuurlijk te gedragen alleen maar erger werd. Ze deden soms zelfs 'wie het hoogst tegen de muur kon mikken'. Ik wilde maar wat graag meedoen, maar als iemand mij uitdaagde, was ik altijd 'net klaar'. Ik gebruikte verschillende trucjes. Een daarvan was, te vragen of ik me onder de les mocht verwijderen, omdat de latrines dan verlaten waren; een ander middel was 's nachts wakker te blijven en de po onder mijn bed te gebruiken, terwijl de rest van de slaapzaal al onder zeil was, of het zo donker was, dat ze mij niet konden zien.⁸⁴

Iets soortgelijks vernemen we over het op de hoede zijn van stotteraars:

Wij hebben een massa spitsvondigheden om onze handicap te verbergen of kleiner te doen schijnen. We hoeden ons voor 'Jonas-klanken' en -woorden, die we zo noemen omdat ze ons ongeluk brengen en we de walvis benijden, die ze zomaar kon uitspuwen. We proberen Jonas-woorden te vermijden waar het maar kan en vervangen ze door andere, die geen kwaad kunnen, of we gaan gauw aan iets anders denken, totdat onze woordenvloed zo in de war raakt als een bord spaghetti.⁸⁵

Over de vrouw van een psychiatrisch patiënt:

Het verbergen wordt dikwijls een zware last. Zo moest mevrouw G., om de aard van het ziekenhuis waar haar man werd verpleegd, stil te houden (ze had verteld dat er een vermoeden van kanker bestond), zich telkens naar haar flat reppen om de post op te vangen, vóórdat de burens die voor haar aannamen, zoals ze gewoon waren. Ze moest afzien van het koffieuurtje in de drugstore met de bewoonsters van de andere flats, om hun vragen te ontgaan. Voordat ze bezoekers in haar woning toeliet, moest ze eerst elk stukje papier weghalen dat de naam van het ziekenhuis verried.⁸⁶

En een homofiel:

De spanning bij het misleiden van mijn familie en vrienden werd dikwijls ondragelijk. Ik was gedwongen elk woord te wikken en te wegen, elk gebaar te beheersen, uit angst dat ik me zou verraden.⁸⁷

Dit 'aftasten' is ook bekend onder colostomie-patiënten:

Ik ga nooit naar een bioscoop in de buurt. Als ik een film wil zien, ga ik naar een groot gebouw zoals Radio City, waar je uit meer plaatsen kunt kiezen en ik een hoekplaats kan nemen, om naar het toilet te kunnen hollen zo dikwijls ik gassen voel opkomen.⁸⁸

Als ik in een bus stap, zorg ik voor alle zekerheid dat ik een geschikte plaats vind, op een hoek of vlak naast de uitgang.⁸⁹

Bij dit alles is nauwkeurige timing vereist. We kunnen dus spreken van 'aan de ketting' liggen, het 'Assepoestersyndroom': de potentieel onaanvaardbare moet altijd dicht bij de plek blijven waar hij zijn vermomming kan herzien of even op adem kan komen van de dwang die deze hem oplegt en hij verwijderd zich van dit 'reparatie-station' juist zover als de noodzaak de informatie over zichzelf in de hand te houden, toelaat:

Daar irrigatie het voornaamste middel is om zelfbevuiling te voorkomen, terwijl het als corrigerende activiteit van grote emotionele betekenis voor hen is, plegen colostomie-patiënten regelmatig hun schema's voor reizen en sociale contacten aan te passen aan de intervallen en doeltreffendheid van de irrigatie. Het reizen wordt gewoonlijk beperkt tot de afstand die in een interval tussen twee irrigaties kan worden afgelegd, waardoor men zich maximaal beveiligd acht tegen zelfbevuiling of winden. Deze patiënten kan men dan ook zien als lagen ze 'aan de ketting', een ketting, niet langer dan het tijdsverloop tussen twee irrigaties.⁹⁰

Dan willen we nog bij een laatste onderwerp stilstaan. Zoals reeds gezegd kan een kind met een stigma zich op speciale wijze assimileren. Ouders, die de gestigmatiseerde conditie van hun kind kennen, zullen het omringen met huiselijke aanvaarding en hem in

onwetendheid laten over wat hij zal worden. Als hij zich buitenshuis waagt, doet hij dit dan ook als een onbewust assimilant, voorzover zijn stigma althans niet onmiddellijk in het oog springt. Maar dan zien de ouders zich geplaatst voor het grote dilemma: hoe de informatie aan te pakken. Soms roepen ze medische hulp in om de tactiek te leren.⁹¹

Als het kind bij het bereiken van de schoolleeftijd over zichzelf op de hoogte is, wordt hij dikwijls psychologisch niet sterk genoeg geacht om het geheim voor zich te houden, hij kan het onverhoeds verklappen aan mensen die het niet hoeven te weten. Aan de andere kant zal hij, als hij te lang in het duister wordt gelaten, niet voorbereid zijn op wat hem te wachten staat, of, erger nog, worden ingelicht door vreemden, die vaak niet het geduld of de tact zullen opbrengen hem op constructieve, hoopgevende wijze met de feiten bekend te maken.

TECHNIEKEN VAN INFORMATIECONTROLE

Wij hebben er op gewezen, dat de wereld van mensen en plaatsen door onze sociale identiteit in regionen wordt verdeeld en dat dit ook, zij het enigszins anders, geldt voor onze persoonlijke identiteit. Van dit standpunt moet men uitgaan, wil men het dagelijks leven van een bepaalde gestigmatiseerde bestuderen: op zijn weg van en naar zijn werk, daar waar hij zijn inkopen doet, bij de gelegenheden waar hij aan recreatie deelneemt. Deze dagelijkse sleur vormt de sleutel, want hier is de schakel te vinden tussen het individu en zijn verschillende sociale situaties. Bij het bestuderen daarvan nemen we een bepaald gezichtspunt in. Voorzover het individu een onaanvaardbare is, zoeken we naar de dagelijks terugkerende beperkingen, die sociale aanvaarding voor hem in de weg staan; in zoverre hij nog maar potentieel onaanvaardbaar is, naar de onzekerheden die hij ervaart bij het beheersen van informatie over zichzelf. Iemand met een mismaakt gelaat bijvoorbeeld kan verwachten, dat hij allengs ophoudt bij mensen in zijn eigen omgeving een schokeffect teweeg te brengen; hier kan hij een lichte mate van aanvaarding verwerven, tegelijkertijd echter zullen kledingstukken, die hij aanwendt om de misvorming enigszins te verhullen, juist hier van minder nut zijn dan in buurten waar men hem niet kent en voor het overige minder gunstig bejegt.

We willen ons nu bepalen tot enkele van de gewone technieken, die het individu met een geheim gebrek te baat neemt om beslissende informatie onder controle te houden. Het spreekt van zelf, dat een van die technieken bestaat uit het verbergen of uitwissen van tekens, die tot stigmasymbolen zijn geworden. Een welbekend voorbeeld daarvan is de naamsverandering.⁹² Een ander vinden we bij druggebruikers:

(Naar aanleiding van een antidrug-campagne in New Orleans): De politie begon druggebruikers op straat aan te houden en controleerde hun armen op naaldeprikken; als ze die vonden dwongen ze de verslaafde een verklaring te tekenen, waarin hij zijn conditie toegaf, zodat hij op grond van de narcoticawet kon worden aangeklaagd. Er werd hun beloofd dat ze slechts voorwaardelijk zouden worden veroordeeld, als ze maar bekenden en de nieuwe wet op gang hielpen. De verslaafden begonnen hierna hun lichamen af te zoeken naar aderen om zich in te spuiten, buiten de gevarenzone van de armen. Als de politie geen littenkens op iemand vond, lieten ze hem gewoonlijk lopen. Vonden ze die wel, dan hielden ze hem soms 72 uur achtereen vast en probeerden hem een verklaring te laten tekenen.⁹³

Men zal ook bemerken, dat de hulpmiddelen die bedoeld zijn om de allereerste consequenties van een gebrek te verzachten, zelf tot stigma-symbool worden en er dus een tegenzin optreedt, om er gebruik van te maken. Zo weigert iemand met gebrekkig gezichtsvermogen soms een bril met dubbelfocus-glazen, omdat die een indruk van ouderdom kunnen geven. Maar deze tactiek zal uiteraard compenserende maatregelen nodig maken. Vandaar dat er onzichtbare protheses werden uitgedacht, die dus een dubbele functie hebben. Gehoorgestoorden gebruiken vaak onzichtbare hulpmiddelen:

Tante Mary (een gehoorgestoord familielid) wist alles van de oudere protheses, de talloze variaties op de oude hoorn. Ze had foto's van in hoeden, sierkammen, veldflessen, ja zelfs leunstoelen en bloemenvazen verborgen apparaten; er bestonden ontvangers, die waren weggemoffeld in de baarden van manlijke gehoorgestoorden.⁹⁴

Een modern voorbeeld is de 'onzichtbaar gemengde lens' die geen 'scheidslijn' te zien geeft.

Het verbergen van stigma-symbolen gebeurt dikwijls dankzij de 'disidentificatie'-methode, zoals in het geval van James Berry, de eerste volkomen professionele beul van Engeland:

Het valt te betwijfelen of iemand het werkelijk op Berry's veiligheid had gemunt, maar op straat werd hij zodanig bejegend dat hij al het mogelijke te baat nam om niet te worden herkend. Aan een van zijn interviewers vertelde hij, dat hij op zijn reizen naar Ierland zijn touw en haken op zijn lichaam verborg, zodat hij niet werd verraden door de kleine 'citybag', een even duidelijk attribuut van zijn beroep als het zwarte koffertje van de victoriaanse dokter. Zijn besef van geïsoleerdheid en misprezen-zijn door ieder, die hij ontmoette, verklaart misschien de merkwaardige episode toen hij zijn vrouw en zoontje meenam voor een executie in Ierland; hij gaf zelf als reden op, dat hij zijn identiteit wilde verbergen, daar zoals hij terecht aannam, niemand een man die met zijn tienjarig zoontje aan de hand wandelt, zal aanzien voor de beul, op weg naar de terechtstelling van een moordenaar die hij moet ophangen.⁹⁵

We hebben hier te maken met wat in de spionagelectuur een 'cover' wordt genoemd en in andere literatuur wordt beschreven als echtelijk dienstbetoon, zoals in het geval van een manlijke en een vrouwelijke homoseksueel die hun neigingen schijnbaar onderdrukken door met elkaar te trouwen.

Als iemand van zijn stigma werd doordrongen gedurende zijn verblijf in een inrichting en deze nog een tijdlang na zijn ontslag een diskwalificerende invloed op hem blijft uitoefenen kan er een speciale assimilatiecyclus worden verwacht. Zo bleek in een bepaalde psychiatrische inrichting⁹⁶, dat de patiënten bij de voorbereiding op hun terugkeer in de maatschappij zich zekere assimilatiemaatregelen voornamen. Verpleegden, die gedwongen waren zich onder het toezicht van reclasseringsambtenaar, maatschappelijk werkster of speciale arbeidsbemiddeling te stellen om een betrekking te krijgen, bespraken met hun lotgenoten vaak de onzekerheden, die hen te wachten stonden en de beproefde methodes om daaraan het hoofd te bieden. Voor de eerste betrekking zou ongetwijfeld de werkgever van het stigma op de hoogte zijn gebracht, misschien ook

de personeelchef, maar werden de lager geplaatsten en de kameraden op het werk wellicht tot op zekere hoogte in onwetendheid gelaten. Als gezegd houdt dit een mate van onveiligheid in, daar men er nooit zeker van kon zijn wie 'wist' en wie niet. Ex-verpleegden gaven te kennen dat ze, na op deze manier 'geplaatst' te zijn, na de verplichte zes maanden genoeg geld zouden hebben gespaard om zich van de band met de inrichting te kunnen bevrijden en ontslag uit hun betrekking te nemen, om elders werk te zoeken, dit keer in de overtuiging, dat er niemand was die iets van hun verblijf in een psychiatrische inrichting afwist.⁹⁷

Een andere assimilatietactie is het doen doorgaan van stigmatens als tekens van een andere eigenschap, die als een stigma van minder betekenis wordt beschouwd. Geestelijk gestoorden schijnen zich soms uit te geven voor zenuwpatiënten, van twee kwaden het kleinste in maatschappelijke zin.⁹⁸

Zo probeert een gehoorgestoorde wel eens de indruk te wekken, als zou hij een dagdromer zijn of een verstrooid, afwezig, onverschillig of lichtelijk verveeld mens. Dit kan zover gaan dat men voorgeeft, zich onwel te voelen of te snurken en dus niet kan antwoorden, daar men blijkbaar in slaap is gevallen. Deze gedragingen dienen om het niet-horen te verklaren zonder doofheid te vermelden.⁹⁹

Een wijd verbreide tactiek van de potentieel onaanvaardbare is het beperken van zijn risico door de wereld te verdelen in een grote groep, aan wie hij niets, en een kleine aan wie hij alles vertelt en op wier hulp hij vertrouwt; hij roept bij zijn maskerade juist de medewerking in van die zijde vanwaar hij het meeste gevaar ducht. In het geval van relaties die hij reeds onderhield toen hem het stigma trof, zal hij de ander wellicht onmiddellijk op de hoogte brengen in een rustig vertrouwelijk gesprek, daarna wordt hij misschien verstoet, maar hij behoudt zijn reputatie van eerlijk mens in de omgang. Het is tekenend, dat deze manier van informatiecontrole vaak door medici wordt aanbevolen, vooral wanneer zij als eerste de betrokkene over zijn stigma moeten inlichten. Zo kan een officiële medische instantie die een geval van melaatsheid ontdekt, voorstellen, dit geheim beperkt te houden tot de artsen, de patiënt en diens naaste familie¹⁰⁰, misschien met de bedoeling, dat deze discretie de voortdurende medewerking van de patiënt zal bevorderen. In het geval van 'post-stigma'-relaties, waarbij de betrokkene het moment van opbiechten heeft laten voorbijgaan, kan hij een bekentenis

enscèneren met net zoveel emotioneel effect als het *unfaire* van zijn vroeger stilzwijgen vereist, en zich dan uitleveren aan de genade van de ander, als een die zich op twee manieren heeft blootgegeven: ten eerste als gestigmatiseerde, ten tweede als een onoprecht en onbetrouwbaar mens. Van deze roerende tonelen zijn aandoenlijke beschrijvingen in omloop¹⁰¹, vooral van het vergeven-en-vergeten dat er bij hoort. Ongetwijfeld wordt het succes van deze bekentenissen bevorderd doordat degeen, die tot dusver zoveel geheim heeft gehouden, van te voren het terrein aftast om zeker te zijn dat de biecht zal worden aanvaard zonder dat er een volledige breuk op volgt. Maar men moet bedenken, dat de gestigmatiseerde als het ware is voorbeschikt tot deze scènes: een nieuwe verbintenis is soms uiterst broos, ze kan kapot gaan eer ze goed en wel op gang is; bij eerlijkheid van het eerste uur zet men dus erg veel op het spel, vandaar dat die wordt vermeden.

We hebben er al op gewezen dat iemand, die in een positie verkeert om te chanteren, vaak ook in de positie is om de aan diskwalificatie blootgestelde te helpen zijn geheim te bewaren; hij zal daar trouwens verschillende redenen voor hebben. Zo kunnen hoteldirecties er een eigen tactiek op na houden om overspelige figuren die hun etablissement opzoeken, te beschermen. Manlijke prostitués zijn vaak even discreet:

De mannen huurden kamers in hotels die goed bekend stonden, bij voorkeur op de eerste verdieping boven de hal, zodat hun klanten de trap konden gebruiken en niet door liftboys en receptionisten werden gezien.¹⁰²

Zo ook hun vrouwelijke collega's:

Als de klanten belangrijke figuren zijn zullen de meisjes hen niet licht identificeren of hun namen noemen, zelfs niet onder elkaar.¹⁰³

Het volgende lazten we over een kapper die in een 'eerste-klas' bordeel werkte:

Hij was inderdaad nog meer dan een kunstenaar in zijn vak: hij was de oprechte vriend van elke vrouw in het huis; 'Charlie' hoorde confidenties die zelden iemand te beurt vielen, en gaf

veel verstandig advies. Bovendien ontving hij in zijn eigen huis op Michigan Avenue de post van meisjes die hun beroep voor familie en vrienden geheim wilden houden; zijn huis diende ook als ontmoetingsplaats waar de meisjes familieleden konden ontvangen, als die onverwacht in Chicago kwamen.¹⁰⁴

Andere voorbeelden zijn de echtparen waarvan de ene partner tot een gestigmatiseerde categorie behoort en de andere het stigma 'uit de tweede hand' draagt. Zo is het bekend, dat de huwelijkspartner van een alcoholist vaak hulp biedt bij het verbergen van het stigma. De vrouw van een colostomie-patiënt zal zorgen, dat hij geen geur verspreidt¹⁰⁵, en:

... ik ben steeds thuis om de telefoon en de deurbel op te vangen, zodat de irrigatie ongestoord kan doorgaan.¹⁰⁶

De echtgenoot van een vrouw, die alleen maar in schijn normaal kon horen, hielp haar op de volgende manier:

Hij was een ontzettend aardige man en van het ogenblik, dat we verliefd op elkaar werden, wist hij instinctief, hoe hij mij moest helpen om leemten op te vullen en mijn flaters te herstellen. Hij had een heldere resonerende stem. Het was alsof hij nooit luid sprak en toch verstond ik alles wat hij zei, tenminste... hij liet me in de waan, dat ik hem verstond. Als we met anderen samen waren lette hij op hoe het me afging en als ik een flater sloeg gaf hij me onopvallend seintjes, waardoor ik het verloop van de conversatie kon blijven volgen.¹⁰⁷

Het is verder opmerkelijk, dat de mensen in de naaste omgeving van een potentieel onaanvaardbare hem soms niet alleen bij zijn maskerade helpen, maar die functie nog verder uitstrekken dan de betrokkene zelf weet; zij kunnen in feite een kring van bescherming vormen, zodat hij kan menen, vollediger als normaal te worden aanvaard dan in werkelijkheid het geval is. Zij zullen daardoor meer doordrongen zijn van zijn afwijking en de daaruit voortvloeiende problemen dan hijzelf. Hier is zeer zeker de veronderstelling inadequaat als zou het stigma iets zijn dat alleen de drager en vreemden aangaat.

Het is tekenend dat zij die hetzelfde stigma dragen dikwijls op

wederzijdse hulp kunnen rekenen, zodat opnieuw wordt aangetoond, dat waar de meeste bedreiging ligt, tevens de meeste hulp kan worden verwacht. Als bijvoorbeeld de ene homofiel met de andere in contact wil treden, kan deze kleine scène zo verlopen, dat de normalen niets ongewoons opvalt:

Als men goed oplet en weet waaraan men een homo kan herkennen, begint men op te merken dat er tussen enkele personen blijkbaar een communicatie gaande is zonder dat er een woord wordt gesproken, eenvoudig door het uitwisselen van blikken; maar niet het soort korte blik dat onder mannen normaal is.¹⁰⁸

Hetzelfde soort samenwerking vindt men binnen een kring van gestigmatiseerden, die elkaar persoonlijk kennen. Gewezen psychiatrische patiënten bijvoorbeeld, die elkaar in de inrichting hebben leren kennen, kunnen dat feit later met veel tact vóór zich houden. In sommige gevallen, zoals tijdens een ontmoeting waarbij een van de twee in gezelschap van normalen is, zal de laatste worden behandeld alsof men elkaar niet kende. Als het tot een begroeting komt, kan dit discreet in zijn werk gaan, de omstandigheden van de oorspronkelijke kennismaking worden verzwegen, en aan degeen, wiens situatie het meest precair is, zal de keuze worden gelaten, hoever de vernieuwde kennismaking zich zal uitstrekken. Deze patiënten staan hierin uiteraard niet alleen:

De beroeps-prostitutue heeft een code, waarnaar ze haar relaties met de klant regelt. Zo is het gebruikelijk, dat een prostitutue nooit een teken van herkenning geeft als ze een klant in het openbaar ontmoet, tenzij dan, dat hij haar het eerst groet.¹⁰⁹

Waar dit soort discretie niet in acht wordt genomen, ziet men het onaanvaardbare individu somtijds overgaan tot een vergeldingsactie, zoals blijkt uit Reiss' verhandeling over jeugdige delinquenten:

Ik liep op straat met mijn meisje toen die homo, met wie ik 'n keer wat had gehad, ons voorbijreed, en hij fluit naar me en roept: 'Hé schatje!' En razend dat ik was! Ik dus naar de andere jongens en samen hebben we hem opgewacht en hem geslagen tot hij er bij neerviel. Denk je dat ik zoiets neem van een fliker?¹¹⁰

Het spreekt van zelf, dat het in acht nemen van allerlei vormen van reserve als tactiek zal dienen voor degenen die zich willen assimileren, waarbij potentieel onaanvaardbaren en onaanvaardbaren ongeveer dezelfde methodes toepassen. Door het weigeren of ontwijken van intimiteit kan het individu zich onttrekken aan de daaruit voortvloeiende verplichting tot het verstrekken van informatie. Door bij zijn verhouding tot anderen afstand te bewaren, kan hij er zich van verzekeren, dat hij geen tijd met de ander alleen hoeft door te brengen. Want zoals we hebben gezien: hoe meer tijd men met iemand doorbrengt, des te groter het risico van onverwachte situaties waardoor geheimen aan het licht komen. Letten we eens op de pogingen tot het verbergen van stigma door vrouwen van psychiatrische patiënten:

... maar met al onze andere vrienden heb ik gebroken (na er vijf te hebben genoemd die 'wisten') Ik vertelde niet, dat ik de woning had opgezegd en ook liet ik de telefoon afsnijden, zodat ze mij niet konden bereiken.¹¹¹

Ik zoek geen vriendschap met de mensen op kantoor, want ik wil niet dat iemand weet waar mijn man is. Als ik teveel met hen omga, zullen ze volgens mij vragen gaan stellen, en het is beter dat zo weinig mogelijk mensen het weten van Joe.¹¹²

Door fysieke afstand te bewaren kan de gestigmatiseerde ook de neiging bij anderen beperken zich een persoonlijke identificatie van hem te vormen. Als hij in een streek met een mobiele bevolking woont vermindert hij reeds de continuïteit in de ervaringen van anderen over hem. Vestigt hij zich in een buurt die ver verwijderd ligt van die waar hij zich gewoonlijk beweegt, dan brengt hij een kortsluiting in zijn biografie tot stand, hetzij opzettelijk, zoals in het geval van de ongehuwde aanstaande moeder, die naar een andere staat vertrekt om daar te bevallen, of van homofielen uit kleine plaatsen die naar New York, Los Angeles of Parijs verhuizen om in betrekkelijke anonimiteit hun activiteiten te kunnen ontplooiën, dan wel onopzettelijk, zoals in het geval van de psychiatrische patiënt, die tot zijn opluchting constateert, dat de inrichting waar hij wordt opgenomen ver buiten de stad ligt, zodat hij min of meer van zijn gewone contacten wordt afgesneden. Door binnenshuis te blijven en de telefoon niet aan te nemen kan de potentieel onaanvaardbare zich verre houden van nagenoeg alle contacten, waarbij gevaar be-

staat dat zijn stigma in de biografie, die derden zich van hem vormen, zal worden opgenomen.¹¹³

Bij een laatste mogelijkheid willen we nog stilstaan: die waarbij de betrokkene de anderen *vóór* is. Hij kan zich vrijwillig demonstratief opstellen, waardoor hij zelf zijn situatie van potentieel onaanvaardbare verandert in die van de onaanvaardbare. Immers, als iemand met een verborgen stigma eenmaal de informatie over zichzelf heeft verstrekt, bestaat uiteraard voor hem de kans, zich de aanpassingsmethodes eigen te maken die we hebben beschreven als geijkt voor gestigmatiseerden. Hierdoor wordt de tactiek van zich afficheren ten dele verklaard.

Een van deze demonstratieve methodes is het vrijwillig dragen van een stigma-symbool, een onmiddellijk zichtbaar teken dat, waar hij gaat of staat, het feit bekend maakt. Er zijn gehoorgestoorden die apparaten zonder batterij dragen¹¹⁴, gedeeltelijk blinden die opzettelijk met de witte stok lopen, joodse vrouwen die aan haar halsketting een Davidsster dragen, zoals anderen het insigne van de 'Knights of Columbus', waarmee men te kennen geeft rooms-katholiek te zijn, een symbool dat niet als het demonstreren van een stigma-symbool wordt gevoeld, maar als het met opzet getuigen van het lidmaatschap van een organisatie, die men niet als gestigmatiseerd beschouwd wil zien. Let wel dat door deze methode strijdvaardige programma's van allerlei aard worden gediend, want het zichzelftekenende individu verzekert zich van zijn afsnijding uit de gemeenschap der normalen. Ziehier de wijze waarop een bepaalde sekte van New Yorkse Joden zich presenteert:

'Obgehitene Yiden', of 'Guardian Jews' (conservatieve Joden) die niet alleen de *Shulban Aruch* tot het kleinste detail in acht nemen, maar ook uiterst fanatiek zijn in hun nakomen daarvan. Zij houden zich met de grootste mogelijk zorg aan alle voorgeschreven geboden en voorschriften. Deze mensen demonstreren openlijk Joden te zijn; ze dragen baarden en/of specifieke traditionele kleding, met de uitdrukkelijke bedoeling als Joden te worden geïdentificeerd; de baarden opdat 'het beeld Gods op hun aangezicht zal zijn', de traditionele kleding opdat ze 'van elke denkbare zonde zullen worden afgehouden.'¹¹⁵

Stigma-symbolen hebben de eigenschap voortdurend voor opmerkzaamheid beschikbaar te zijn. Er worden ook minder starre

methodes van zich afficheren toegepast, subtiele tekens, als het ware opzettelijke vergissingen, zoals een blinde, die zich opzettelijk stuntelig gedraagt bij wijze van 'inlichting' over zijn stigma.¹¹⁶ Er bestaat ook hierbij een 'etikette': het individu komt voor zijn stigma uit als voor een voldongen feit, zodoende de nadruk leggend op de veronderstelling, dat de aanwezigen 'er boven staan', hetgeen hun belet blijk te geven van het eventuele tegendeel. Zo zal de 'goede' Jood of de psychiatrische patiënt tijdens de conversatie met vreemden het juiste moment afwachten, om rustig te zeggen, 'wel, ik als Jood ben van mening dat . . .', of 'gezien mijn persoonlijke ervaring als psychiatrische patiënt kan ik . . .'

Eerder werd opgemerkt, dat het aanleren van assimilatiemethodes één fase betekent in het socialisatieproces van de gestigmatiseerde, een keerpunt in zijn geestelijke ontwikkeling. Ik wilde nu aantonen, dat de gestigmatiseerde ook tot het besef kan komen dat assimilatie iets is waar hij zich boven moet verheffen; wanneer hij zichzelf aanvaardt en respecteert zal hij niet langer behoefte hebben zijn tekort te verbergen. Zo kan dan het individu, na het moeizaam aanleren van assimilatie, er toe overgaan het verstopperij-spelen af te wennen. Het is op dit punt, dat vrijwillige demonstratie optreedt, een teken van een andere fase in de geestelijke ontwikkeling. Deze fase wordt in gepubliceerde biografieën van gestigmatiseerden beschreven als de typische, de uiteindelijke, goed-aangepaste fase, een 'staat van genade' waarop ik later nog denk terug te komen.

VERMOMMING

Er moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen de situatie van de onaanvaardbare, als een waarin spanningen moeten worden verwerkt, en die van de potentieel onaanvaardbare, waarbij het onder controle houden van informatie hoofdzaak is. De gestigmatiseerden gebruiken evenwel een flexibele techniek, die de onderzoeker noodzaakt beide mogelijkheden tezamen te beschouwen. Het verschil tussen zichtbaarheid en opvallendheid speelt ook een rol.

Het is een feit, dat mensen die bereid zijn toe te geven een stigma te bezitten (in veel gevallen omdat het reeds bekend of onmiddellijk herkenbaar is), zich niettemin de grootste moeite getroosten om toe te zien, dat het stigma niet sterk op de voorgrond treedt. Het doel van de gestigmatiseerde is vermindering van spanning,

d.w.z. het gemakkelijk maken voor zichzelf en de anderen hun verholten aandacht van het stigma af te wenden en de spontane 'officiële' interactie te bevorderen. Zijn middelen om dit doel te bereiken lijken echter op die van de assimilatie, ja zijn daarmee in sommige gevallen geheel en al identiek, immers, wat voor onwetenden het stigma verbergt kan als aanwijzing dienen voor wie reeds op de hoogte zijn. Zo gaat een meisje, dat best vooruit komt op haar houten been, over tot het gebruik van krukken of een fraai maar duidelijk kunstbeen, als ze zich in gezelschap bevindt.¹¹⁷ Dit proces willen we het vermommen noemen. Mensen die zelden een poging tot assimilatie doen, zullen wel regelmatig hun best doen om te 'vermommen'. Een van de vormen van vermomming dwingt de betrokkene zich rekenschap te geven van de bij de normalen geldende maatstaven aangaande zijn stigma. Zo leggen de blinden zelf wel maatstaven aan in betrekking tot gelaatsmisvorming in de omgeving van de ogen, al naar gelang men meer of minder aan dit euvel lijdt. Donkere brilleglazen, die vaak worden gedragen om de blindheid duidelijk te maken, dienen tegelijkertijd om het geschonden gelaat te verbergen. In dit geval wordt gebrek aan gezichtsvermogen vermomd om gezichtsmisvorming te bedekken:

De blinden, dit in gemoede, laten hun gebrek al duidelijk genoeg merken zonder er een cosmetische factor bij te voegen. De tragedie van de blinden wordt nog sterk verzaamd door het besef dat hij, bij maatregelen om zijn gezichtsvermogen terug te krijgen, niet alleen die strijd, maar ook de gaafheid van zijn voorkomen heeft verloren.¹¹⁸

Zo zal een blinde ook, omdat zijn gebrek licht tot stunteligheid kan leiden, zich bijzondere moeite geven om zich de juiste motoriek eigen te maken, 'het gemak, de gratie en souplesse in alle bewegingen die de ziende wereld als normaal beschouwt.'¹¹⁹

Een hiermee verwante vorm van vermomming is de poging om tekortkomingen, die het duidelijkst met het stigma worden geïdentificeerd, te beperken. Een slecht ziende, zelfs al weet hij dat de aanwezigheid van zijn afwijking op de hoogte zijn, zal er toch niet licht toe komen, in gezelschap te lezen, want daarvoor moet hij het boek tot op enkele centimeters van zijn ogen brengen, het opvallendste bewijs van zijn handicap.¹²⁰ Deze manier van vermommen is, zoals men weet, een belangrijk aspect van de assimilatietechnieken van

ethnische minderheidsgroepen; het streven dat tot uiting komt door naamsverandering, wijziging van het uiterlijk enz. beoogt niet alleen assimilatie, maar ook het beperken van de mogelijkheid dat een bepaald kenmerk tezeer de aandacht trekt, daar opvallen het handhaven van een rustig over het hoofd zien van het stigma bemoeilijkt.

De meest belangrijke uiting van vermomming is misschien wel die welke zich bij het organiseren van sociale situaties voordoet. Zoals reeds opgemerkt heeft alles wat rechtstreeks indruist tegen de etikette en het raderwerk der communicatie de neiging telkens weer een spaak in het wiel van de interactie te steken, zodat het moeilijk is zoiets werkelijk over het hoofd te zien. Daarom moeten individuen met een stigma, in het bijzonder die met een lichamelijke handicap, veelal iets weten van de structuur van een interactie teneinde de wegen te leren kennen waarlangs ze hun gedrag moeten herzien willen ze het opvallende van hun stigma verkleinen. Hun pogingen geven ons derhalve een inzicht in kernmerken van interactie die ons anders als iets vanzelfsprekends zouden ontgaan.

Een voorbeeld: gehoorgestoorden leren spreken met die geluidsterkte die de toehoorders als passend voor de situatie beschouwen, ook leren ze paraat te zijn voor het aangrijpen van aanknopingspunten tijdens de interactie, die speciaal een goed gehoor vereisen, wil men aan de etikette voldoen:

Frances verzond spitsvondige tactieken om dingen als een tijdelijke stilte aan een diner, pauzes op concerten, bij voetbalwedstrijden, dansavonden e.d. het hoofd te bieden om haar gebrek geheim te kunnen houden. Maar ze droegen alleen maar bij tot haar onzekerheid. Daarom zorgde Frances er voor dat zij: 1 naast iemand met een luide stem kwam te zitten, 2 zich verslikte, hoestte of de hik kreeg als iemand haar een rechtstreekse vraag stelde, 3 de conversatie zelf in de hand nam, of iemand vroeg een verhaal te vertellen dat ze al eens had gehoord, of vragen stelde waarop ze de antwoorden wist.¹²¹

Zo leren de blinden ook een spreker recht in het gezicht te 'zien', al levert dat hun niets op, maar het verhindert de blinde 'in de ruimte te staren' of het hoofd te laten hangen of op andere wijze onbewust de code te overtreden van die soort oplettenheid, die regel is bij mondelinge interactie.

3. Groepsrichtlijnen en ego-identiteit

In deze studie werd een onderscheid gemaakt tussen sociale en persoonlijke identiteit. We willen ze nu tezamen stellen tegenover wat Erikson en anderen 'ego-' of 'bewuste' identiteit hebben genoemd, namelijk het subjectieve gevoel van eigen continuïteit en karakter, dat een individu gedurende en als resultaat van zijn sociale ervaringen heeft verworven.¹

Sociale en persoonlijke identiteit maken allereerst deel uit van de beoordelingen en definities van anderen aangaande het individu, wiens identiteit in het geding is.² Wat de persoonlijke identiteit betreft kunnen deze beoordelingen en definities al zijn gevormd vóór de geboorte van het individu en zich voortzetten nadat hij wordt begraven; ze bestaan dus gedurende periodes, waarin het individu geen enkel besef heeft, laat staan dat van identiteit. Ego-identiteit daarentegen is in de eerste plaats een subjectieve, reflexieve zaak, die noodzakelijk door het betrokken individu moet worden beseft. Wanneer derhalve een misdadiger zich een alias aanmeet, maakt hij zich los van zijn persoonlijke identiteit, maar als hij zijn oorspronkelijke initialen aanhoudt, dan bewaart hij tegelijkertijd enig besef van zijn ego-identiteit.³ Natuurlijk bouwt het individu zijn eigen beeld op uit dezelfde elementen waarmee anderen zich al eerder een sociale en persoonlijke identificatie van hem hadden gevormd, maar hij geniet belangrijke vrijheden ten opzichte van wat hij modelleert.⁴

Het begrip sociale identiteit stelde ons in staat de stigmatisering te bestuderen. Het begrip persoonlijke identiteit gaf ons een inzicht aangaande de rol van het in de hand houden van informatie bij het leven met een stigma. Het denkbeeld van ego-identiteit nu maakt het ons mogelijk, na te gaan wat het individu voelt omtrent zijn stigma en het daarmee leven, en noodzaakt ons bijzondere aandacht te schenken aan de adviezen, die hem in verband daarmee worden gegeven.

AMBIVALENTIE

We zagen dat de gestigmatiseerde zich in onze maatschappij identiteitsmaatstaven eigen maakt, die hij, ondanks zijn onmogelijkheid eraan te voldoen, toch op zichzelf toepast. Het onvermijdelijk gevolg daarvan is, dat er bij hem ambivalentie zal optreden ten opzichte van het eigen Zelf. Enige uitingen van deze ambivalentie werden hiervoor reeds beschreven in verband met de schommelingen in identificatie en associatie met zijn mede-gestigmatiseerden.

Het gestigmatiseerde individu heeft de neiging zijn lotgenoten in te delen naar de mate waarin hun stigma zich manifesteert. Hij kan zodoende ten opzichte van degenen, die opvallender gestigmatiseerd zijn dan hij, een houding aannemen welke overeenkomt met die van de normalen jegens hem. Zo zien hardhorenden zichzelf pertinent als alles behalve doven en mensen met gebrekkig gezichtsvermogen beschouwen zich als alles behalve blind.⁵ Het is in zijn saamhorigheid met of het zich afzetten tegen zijn duidelijker gestigmatiseerde lotgenoten, dat deze identificatieschommelingen zich het scherpst aftekenen.

Samenhangend met deze zelf-misleidende vorm van indelen is de vraag der sociale relaties; in hoeverre zal het individu bij zijn keuze van vrienden en liefdes- en huwelijkspartners binnen, en in hoeverre buiten de scheidslijn van zijn eigen groep gaan. Een blind meisje zegt hierover:

Indertijd, een paar jaar geleden, leek het me dat ik liever met een ziende man dan met een blinde zou uitgaan. Ik had veel afspraakjes en langzamerhand zijn mijn gevoelens in dit opzicht veranderd. Ik stel nu het begrip op prijs dat de ene blinde voor de andere heeft, ik zou nu een blinde man kunnen respecteren om zijn eigen kwaliteiten en blij zijn met het begrip dat hij me zou kunnen geven.⁶

Sommige van mijn vrienden zijn zierenden, anderen blind. Dit is volgens mij zoals het behoort te zijn; ik zie niet in dat je menselijke relaties aan regels kunt binden.⁷

Hoe meer banden er bestaan tussen de gestigmatiseerde en de normalen, des te meer zal hij zichzelf in niet-stigmatische termen zien, ofschoon er zich ook structuren voordoen waarin het tegenovergestelde geldt.

Of hij nauw met zijn lotgenoten is verbonden of niet, de gestigmatiseerde kan deze identiteits-ambivalentie ervaren zodra hij van dichtbij getuige is van stereotiep gedrag door die lotgenoten; een exhibitie op soms uitbundige, soms zielige manier van de negatieve kenmerken die aan hun categorie worden toegeschreven. Deze aanblik kan hem afstoten, want tenslotte is hij de normen van de maatschappij in haar geheel toegedaan, maar tegelijkertijd is hij door zijn sociale en psychologische identificatie verbonden met deze bedrivers van wangedrag, zodat tegenzin wordt omgezet in schaamte en die schaamte op haar beurt weer in iets waar hij zich voor schaamt. Kortom: hij kan de eigen groep noch aanhangen noch loslaten.⁸ De uitdrukking 'streven naar zuivering binnen de in-group' slaat op de pogingen die de gestigmatiseerde aanwendt om niet alleen zijn eigen gedrag te 'normaliseren', maar ook dat van de andere groepsleden.⁹ Deze ambivalentie schijnt zich in de meest acute vorm voor te doen als het individu te 'dichtbij' komt, nl. bij een ongewenst specimen van zijn eigen categorie terwijl hij in gezelschap van normalen is.¹⁰

Het ligt voor de hand dat deze identiteits-ambivalentie in georganiseerde vorm tot uiting komt in het geschreven, gesproken, uitgebeelde of op andere wijze uitgedrukte materiaal van vertegenwoordigers der categorie. Zo is in gepubliceerde of op het toneel vertoonde humor van gestigmatiseerden een speciale vorm van ironie te herkennen. Spotprenten, anecdotes en volksverhalen stellen schertsenderwijs de zwakheden van een stereotiep lid der categorie aan de kaak, zelfs als deze half-held in alle argeloosheid een normaal persoon van belangrijk kaliber te slim af is.¹¹ Serieus optreden van vertegenwoordigers van de groep kan echter een even grote ambivalentie uitdrukken, dit spreekt namelijk van zelfvervreemding.

BEROEPSMATIGE PRESENTATIE

Er is op gewezen, dat de gestigmatiseerde zichzelf niet anders definiert dan de anderen hem doen, terwijl deze hem echter gelijktijdig kunnen definiëren als ongewoon. Gezien deze tegenstelling is het begrijpelijk, dat de gestigmatiseerde zijn best zal doen zich uit dit dilemma te bevrijden of desnoods een theorie te vinden, die zijn situatie zin en inhoud verleent. Dit betekent in de huidige maatschappij, dat het individu niet alleen zal trachten een dergelijke code te

construeren, maar dat hij, zoals we al eerder aanduidden, daarbij door beroepsmensen zal worden geholpen, soms onder het mom van autobiografieën of verslagen van de wijze waarop zij zich uit moeilijke situaties wisten te redden.

De codes die de gestigmatiseerde, hetzij expliciet of impliciet, ten dienste staan, zijn vooral gericht op zekere standaard-onderwerpen. Er wordt een gewenst patroon aan de hand gedaan van het juiste blootgeven en verbergen. (Zo wordt een gewezen psychiatrisch patiënt vaak geadviseerd zijn stigma voor oppervlakkige kennissen op behoorlijke wijze te verbergen, maar voldoende te vertrouwen op zijn geestelijke gezondheid en de zekerheid dat zijn vroeger falen van medische en niet van morele aard was om zijn vrouw en zijn beste vrienden en zijn werkgever de waarheid te openbaren.) Andere standaard-onderwerpen zijn formules voor het beheersen van netelige situaties: voor de steun die hij zijn eigen groep verschuldigd is, voor de vorm van verbroedering met normalen die gehandhaafd dient te worden, voor die uitingen van vooroordeel jegens zijn categorie, die hij met een schouderophalen kan afdoen, en die welke hij openlijk behoort aan te vallen; voor de mate waarin hij zich moet presenteren als iemand die even normaal is als ieder ander en de mate waarin hij zich een ietwat afwijkende behandeling moet laten welgevalen; voor de feiten van zijn eigen groep waarop hij trots behoort te zijn, en voor de graad van aanvaarding van het anders-zijn, die toelaatbaar wordt geacht.

Hoewel de beschikbare codes voor mensen met uiteenlopende stigmata uiteraard onderlinge verschillen vertonen, bestaat er toch algemene overeenstemming aangaande zekere argumenten, al schijnen die met elkaar in tegenspraak. Bijna altijd wordt de gestigmatiseerde gewaarschuwd tegen het streven naar volledige assimilatie. (Het is voor iedereen, met uitzondering van de anonieme belijder, ook nogal moeilijk dit streven openlijk door te voeren.) Maar tevens wordt het hem in het algemeen afgeraden, een negatieve houding bij anderen volkomen te aanvaarden. Hij kan voorts gewaarschuwd worden tegen 'minstrelization'¹², d.i. het nadrukkelijk ten toon spreiden door de gestigmatiseerde van alle slechte eigenschappen die aan zijn categorie worden toegeschreven, zodat hij een levenssituatie tot een clownsrol maakt:

Ik heb ook leren inzien, dat een verlamde er nauwlettend voor moet zorgen, dat hij niet anders handelt dan men van hem ver-

wacht. Vóór alles verwachten de mensen, dat een verlamde zich zal gedragen als een verlamde: invalide en hulpeloos en inferieur ten opzichte van henzelf, en zij zullen zich achterdochtig en onzeker voelen als hij niet aan die verwachting voldoet. Het is nogal vreemd, maar de verlamde behoort steeds de rol van de verlamde te spelen, zoals veel vrouwen zich moeten voordoen op de wijze die mannen van hen verwachten: enkel en alleen als vrouwen, en negers zich vaak als clowns moeten aanstellen voor het front van het 'superieure' blanke ras, opdat de zwarte broeder de blanke geen vrees zal aanjagen. Ik heb een vrouwelijke dwerg gekend, een pathetisch voorbeeld hiervan. Ze was klein, niet langer dan zowat vier voet, en ze had een uitstekende opleiding genoten. In gezelschap echter zorgde ze er voor niets anders te zijn dan 'de dwerg'; ze speelde haar rol van de nar met dezelfde spottende lach en dezelfde vlugge grappige beweginkjes die de kenmerken van narren zijn geweest sinds de koninklijke hoven in de Middeleeuwen. Alleen als ze onder vrienden was kon ze de narrekap afleggen en durfde ze de vrouw te zijn, die ze in werkelijkheid was: intelligent, bedroefd en heel erg eenzaam.¹³

In tegenspraak hiermee wordt de gestigmatiseerde deze 'minstrelization' en normalisatie dus afgeraden¹⁴ en wordt hem afkeer ingeboezemd tegen diegenen onder zijn lotgenoten die, zonder bepaald een geheim van hun stigma te maken, toch een zorgvuldige vermomming aannemen, en alles doen wat ze kunnen om, alle schijn ten spijt, te bewijzen dat ze óók heel evenwichtig, edelmoedig, nuchter, manlijk, bekwaam tot zware lichamelijke arbeid of inspannende sporten zijn – kortom, dat zij 'gentlemen-afwijkers' zijn, keurige mensen 'zoals wij', niettegenstaande de reputatie van hun categorie.¹⁵

Het ligt voor de hand dat de aldus aanbevolen gedragscodes de gestigmatiseerde niet alleen tot podium en tactiek kunnen dienen en tot richtsnoer voor de behandeling van anderen, maar hem ook voorschriften verstrekken voor een aangepaste houding ten opzichte van zichzelf. In gebreke blijven heet dan zelfmisleiding, dwaalweg; voldoen aan de code betekent zowel openhartigheid als waardigheid, twee geestelijke hoedanigheden die de z.g. 'authenticiteit' vormen.¹⁶

We willen wijzen op twee consequenties van deze adviezen. Ten eerste: een dergelijk advies aangaande persoonlijk gedrag stimuleert

de betrokkene soms tot kritiek op de maatschappij, hij wordt een waarnemer van menselijke verhoudingen. Hij kan zover komen, dat hij fragmenten uit de stroom van menselijke interacties gaat isoleren, om na te gaan welke algemeenheden hij daaruit kan opmaken. Hij kan 'situatie-bewust' worden; terwijl de aanwezige normalen spontaan participeren in de situatie, omdat die op zichzelf voor hen slechts een achtergrond van niet-significante bestanddelen vormt. Deze overbewustheid bij de gestigmatiseerde wordt nog toegespitst doordat hij, zoals we al eerder hebben opgemerkt, gepreoccupeerd wordt door de onzekerheden aangaande openhartigheid en aanvaard worden, onzekerheden waar normalen nauwelijks bij stilstaan.¹⁷ Ten tweede: zij die adviezen geven aan gestigmatiseerden spreken zich dikwijls bijzonder openlijk uit over dat deel van het leven, dat voor de betrokkene het persoonlijkst en meest beschamend is; zijn diepste wonden worden betast en onderzocht op die klinische manier waarin de moderne literatuur zo sterk is.¹⁸ Vurige debatten over persoonlijke situaties worden aan de openbaarheid prijs gegeven, evenals diepgaande gewetenscrises. Fantasieën over de vernedering van en de zegepraal over de normalen worden bijeengegaaard en ter beschikking gesteld. Hier wordt het meest eigene en het meest pijnlijke tot het meest collectieve gemaakt, want juist de diepste gevoelens van het individu vormen de elementen, die de meer verbaal en vocaal begaafde leden van zijn categorie als een goed afgeronde versie in de openbaarheid brengen. En omdat wat voor de gestigmatiseerden beschikbaar is uiteraard ook voor ons openstaat, kunnen deze vormen van presentatie nauwelijks het odium ontgaan van ontmaskering en verraad, zelfs al zou hun uiteindelijk effect de situatie der gestigmatiseerden van nut zijn.

RICHTLIJNEN TEN OPZICHTE VAN DE 'IN-GROUP'

Hoewel de aldus gepropageerde levensbeschouwingen en bestaansvoorschriften worden aangeboden als ontsproten aan het persoonlijk inzicht van het gestigmatiseerde individu, blijkt bij analyse dat de informatie van elders komt, namelijk van de groepen in ruime zin waartoe individuen in gelijke situaties behoren, en dat is niet bevreemdend, want wat een individu is of zijn kan ontleent hij aan de plaats van zijn categorie in de maatschappelijke structuur.

Een van deze groepen is het aggregaat dat gevormd wordt door

de lotgenoten van het individu. De woordvoerders van deze groep houden staande, dat dit de werkelijke groep van het individu is, die waarin hij *van nature* thuishoort.¹⁹ Alle andere categorieën en groepen waartoe het individu uiteraard eveneens behoort, worden impliciet beschouwd als niet 'werkelijk' de zijne. Zo is dan de ware groep van het individu dat aggregaat van personen, die waarschijnlijk aan dezelfde beperkingen zijn onderworpen als hij, daar ze hetzelfde stigma dragen; zijn 'ware' groep is dus die welke tot zijn diskwalificatie bijdraagt.

Het karakter dat deze woordvoerders het individu opleggen wordt bepaald door de verhouding waarin hij tot zijn lotgenoten staat. Kiest hij vóór zijn groep, dan is hij een loyale en authentieke figuur, keert hij er zich van af, dan is hij een lafaard en een dwaas.²⁰ Hier vinden we een bij uitstek duidelijke illustratie van een sociologische grondgedachte: het wezen van een individu, dat hij aan zichzelf en dat anderen aan hem toeschrijven, is afhankelijk van de aard van zijn groepsbindingen.

Het ligt voor de hand dat zij, die beroepshalve een in-group standpunt vertegenwoordigen, een strijdvaardige en chauvinistische lijn zullen voorstaan. Zij kunnen zelfs zover gaan, een politiek van afscheiding te bevorderen. Volgt hij deze tactiek, dan zal de gestigmatiseerde in gemengde contacten de loftrumpet steken van de speciale waarden en bijdragen die men zijn categorie naar eigen onderdeel dankt. Hij kan zelfs pralen met enkele stereotiepe kenmerken die hij makkelijk kon maskeren; zo ontmoet men Joden van de tweede generatie (nl. tweede generatie van immigranten in de VS., vert.) die op agressieve wijze hun manier van spreken met joods idioom en accent doorspekken, en de strijdvaardige homo, die op 'patriottische' manier fatterig doet in het openbaar. De gestigmatiseerde pleegt ook soms openlijk te twijfelen als hij half-verborgen afkeuring ontmoet bij de normalen, en op de loer te liggen om de 'ingewijde' te ontmaskeren, d.w.z. voortdurend op de woorden en gedragingen van de ander te letten, tot hij er een vluchtig bewijs voor vindt, dat diens aanvaarding ook maar show is.²¹

De problemen die met agressiviteit samengaan, zijn algemeen bekend. Als het uiteindelijke doel van de politiek het losmaken van anders-zijn en stigma is, kan het individu tot de ontdekking komen, dat juist deze pogingen zijn eigen leven beïnvloeden en hem nog verder verwijderen van het normale leven dat hem oorspronkelijk was ontzegd, al zal misschien de volgende generatie van lotgenoten

veel vrucht van zijn streven ondervinden door een grotere mate van aanvaard-worden. Verder consolideert hij in sommige opzichten, door de situatie van zijn categorie onder de aandacht te brengen, het imago van zijn afwijking bij het grote publiek als iets reëls en dat van zijn lotgenoten als een reële groep. Aan de andere kant zal hij als hij een zeker isolement en geen assimilatie nastreeft, tot de ontdekking komen, dat hij gedwongen wordt zijn militante pogingen te vertolken in taal en stijl van zijn tegenstanders. Sterker, de zaak die hij bepleit, de toestanden die hij beschrijft, de tactiek die hij aanbeveelt, dit alles behoort tot een idioom van expressie en tot gevoelens, die uit de maatschappij in haar geheel voortkomen. Zijn verachting voor een maatschappij die hem verwerpt kan alleen worden verstaan in termen van de begrippen van trots, waardigheid en onafhankelijkheid van die maatschappij. Kortom: tenzij er een eigen vreemde cultuur is waar hij op terug kan vallen, zal blijken dat hij, al neemt hij structureel afstand van de normalen, cultureel in steeds sterker mate zal worden zoals zij.

RICHTLIJNEN TEN OPZICHTE VAN DE 'OUT-GROUP'

Zo kan dus de eigen groep het individu de gedragscode bijbrengen, die beroepsmatig wordt aanbevolen. Het wordt tevens van de gestigmatiseerde verlangd, zichzelf te zien van het standpunt van een andere groep, die der normalen en de maatschappij in ruimere zin, die zij tezamen vormen. Ik stel mij voor, mij nu enige tijd bezig te houden met de schaduw, die dit tweede standpunt veroorzaakt.

De taal, waarin deze houding, die door de normalen wordt geïnspireerd, zich uitdrukt, is niet zo politiek getint als die in het vorige geval, ze is veeleer psychiatrisch: de beeldspraak der geestelijke hygiëne wordt hier gebruikt als een bron van retoriek. Wie zich aan de voorgeschreven regels houdt, heet dus rijp, een man die tot goede persoonlijke aanpassing is gekomen; wie die regels niet opvolgt heet een onevenwichtige, star, defensief, iemand met een tekort aan innerlijke krachten. Wat houdt dit oordeel in?

Er wordt het individu aanbevolen zichzelf te zijn als volledig mens, gelijk alle anderen, die in het ergste geval incidenteel is buitengesloten van wat in laatste analyse toch niet meer is dan één terrein van het maatschappelijk leven. Hij is niet een type of een categorie, maar een mens:

Wie zegt dat verlamden ongelukkig zijn? Zij of U? Alleen omdat ze niet kunnen dansen? Voor iedereen zwijgt de muziek tenslotte eenmaal. Omdat ze niet kunnen tennissen? Het is dikwijls toch veel te warm in de zon! Omdat je ze de trap op en af moet helpen? Is dat het ergste? Polio is niet treurig – het is wel verdraaid ongemakkelijk – maar het betekent, dat het voorbij is met die soort driftbuien, van naar je kamer hollen en met de deur smijten. *Verlamd* is een afschuwelijk woord. Het drukt je een stempel op! Het zet je apart! Het is te intiem! Het klinkt minachtend! Het woord maakt me misselijk, zoals een kronkelend beest dat uit een cocon komt kruipen.²²

Daar zijn gebrek op zichzelf dan blijkbaar niets te betekenen heeft, behoeft hij zich ook niet te schamen, dat hij en anderen ermee behept zijn. Evenmin moet hij zich verlagen tot een houding van verbergen. Veeleer moet hij door vlijtig streven en onafgebroken zelf-oefening proberen aan de gewone maatstaven te voldoen zoveel hij maar kan . . . maar, wel te verstaan, niet verder dan de lijn waar *normificatie* begint; zijn pogingen mogen niet de indruk wekken, dat hij zijn afwijking probeert te ontkennen (deze ó zo dunne scheidslijn ligt natuurlijk bij alle beroepsmatige raadslieden verschillend, maar juist door die tweeslachtigheid zijn deze des te onontbeerlijker). En omdat de normalen 'ook hun moeilijkheden hebben' moet de gestigmatiseerde niet aan wrok, verbittering of zelfbeklag toegeven. Hij moet opgewekt en vrolijk proberen te zijn.

Hierop volgt logischerwijs een formule voor de omgang met normalen. De vaardigheid, die de gestigmatiseerde zich heeft eigen gemaakt in de benadering van gemengde sociale situaties, moet hij toepassen om de anderen daarin te helpen.

De normalen bedoelen het echt niet kwaad, en als dat wel het geval is, dan komt het doordat ze niet beter weten. Het moet hun dus met tact worden bijgebracht zich aardiger te gedragen. Smaad, bezoedeling en tactloze opmerkingen mogen niet met gelijke munt worden terugbetaald. Je moet er óf geen notitie van nemen of als gestigmatiseerde trachten een op sympathie gerichte heropvoeding ter hand te nemen, door de normale punt voor punt, rustigjes en fijntjes, aan te tonen dat de gestigmatiseerde, ondanks de uiterlijke schijn, van binnen een volwaardig mens is als hijzelf.

Het individu is zo volledig produkt van de maatschappij, dat deze

zelfs van degenen, die de minst normale leden ervan zijn en die het minst profiteren van de genoegens van het uitgaansleven, verwacht, dat ze tot een verhelderend inzicht omtrent het innerlijk wezen van de doorsnee-mens zullen bijdragen. Hoe verder de gestigmatiseerde van de norm afwijkt, des te fraaier getuigenis zal hij moeten afleggen van het subjectieve standaard-Zelf, wil hij anderen overtuigen, dat hij dit bezit, en des te meer wordt van hem verlangd, dat hij model zal staan voor wat een gewoon mens omtrent zichzelf behoort te voelen.

Als de gestigmatiseerde bemerkt dat het de normalen moeite kost zijn gebrek te negeren, hoort hij hun te hulp te komen en de situatie te redden door bewuste pogingen tot vermindering van de spanning.²³ In zulke omstandigheden is het aan de gestigmatiseerde om 'het ijs te breken', door expliciet de aandacht op zijn gebrek te vestigen en wel op een manier, die bewijst dat hij er los van staat; dat het hem mogelijk is het op de koop toe te nemen. Behalve deze vanzelfsprekendheid wordt ook luchthartigheid aanbevolen.

Dan was er de sigarettengrap. Daarmee had je altijd de lachers op je hand. Als ik een restaurant of een bar binnentrad, of op een feestje kwam, haalde ik 'n pakje sigaretten te voorschijn, maakte het ostentatief open, pikte er een uit, stak die op en ging behagelijk zitten roken. Dat trok haast altijd de aandacht. De mensen plachten me aan te gapen en ik kon hen bijna horen zeggen: neemaar, 't is toch niet te geloven wat hij met zo'n paar haken kan doen! En als iemand me een complimentje maakte voor deze prestatie, zei ik glimlachend: 'over één ding hoef ik me nooit bezorgd te maken, namelijk dat ik mijn vingers zal branden.' Melig, maar dan was het ijs ook gebroken.²⁴

Een nogal intellectualistische patiënte, wier gezicht bij een schoonheidsbehandeling beschadiging had opgelopen, achtte het nuttig om, als ze een kamer met mensen betrad, te zeggen: 'Excuseert U mijn melaatsheid alstublieft.'²⁵

Er wordt ook op gewezen dat een gestigmatiseerde in gemengd gezelschap het soms nodig vindt over zijn stigma en zijn categorie te spreken in de taal die in zijn groep gebruikelijk is en die ook de normalen bezigen als ze over deze gestigmatiseerden praten, waarmee hij de aanwezige normalen de tijdelijke status van 'ingewijden' geeft. Bij andere gelegenheden komt het hem passender voor zich

aan de 'etikette der onthulling' te houden en zijn stigma te introduceren als onderwerp van ernstige discussie, in de hoop daarmee de taboesfeer enigszins te doorbreken.

Het besef van de gehavende partij dat hij *als mens* niet wordt begrepen, gecombineerd met de gêne die de niet-gehavende partij in zijn gezelschap ervaart, veroorzaakt een gespannen, onbehaaglijke verhouding die er toe bijdraagt hen nog verder uiteen te drijven. Om deze sociale spanning te verlichten en tot meer aanvaarding te komen zal de gehavende partij niet alleen bereid zijn, een evt. uitgesproken nieuwsgierigheid van de niet-gehavende te bevredigen, maar ook uit zichzelf de discussie over het gebrek op gang te brengen.²⁶

Er worden nog andere methodes aanbevolen om het gestigmatiseerde individu een tactvolle bejegening door anderen deelachtig te doen worden, men denke aan mensen met geschonden gelaat, die een tijdlang op de drempel blijven staan om de anderen gelegenheid te geven, hun reacties voor te bereiden.

Een man van zevenendertig met zware gelaatsmisvorming, die evenwel aan het hoofd van een firma in onroerende goederen staat, verklaart: 'Als ik een afspraak heb met nieuwe relaties, probeer ik altijd op een afstand van hen te gaan staan, met het gezicht naar de deur, zodat de binnentredende meer tijd heeft, mij te zien en aan mijn uiterlijk te wennen voordat we het gesprek beginnen.'²⁷

Men raadt de gestigmatiseerde voorts aan zich te gedragen alsof de pogingen van de normalen het hem gemakkelijker te maken, doeltreffend zijn en door hem hogelijk worden gewaardeerd. Ongevraagd betoon van belangstelling, sympathie en hulp, hoezeer ook door de gestigmatiseerden als inbreuk op hun privacy en als aanmatiging gevoeld, dienen tactvol te worden aanvaard:

Toch is hulp niet alleen een probleem voor de helper. Als de verlamde wenst dat het ijs zal worden gebroken, moet hij de waarde van hulpverlening erkennen en de mensen in staat stellen hem die te bieden. Ontelbare keren heb ik vrees en ontsteltenis uit de ogen van mensen zien verdwijnen, zodra ik de hand uitstak om

hulp, en voelde ik leven en warmte op mij toestromen van de helpende hand die ik had aangenomen. Wij beseffen niet altijd hoeveel hulp wij zelf bieden door de bijstand te aanvaarden en dat wij op die manier een houvast voor contact tot stand brengen.²⁸

Een polio-patiënt roert een soortgelijk onderwerp aan:

Als mijn bureu op een dag dat het sneeuwt bij mij aanbellen, om te vragen of ik iets uit de winkels nodig heb, probeer ik, zelfs als ik me al op het slechte weer had voorbereid, liever een boodschap te verzinnen dan zo'n vriendelijk aanbod af te slaan. Het is hartelijker hulp te aanvaarden, dan die te weigeren in een poging je onafhankelijkheid te bewijzen.²⁹

Evenzo een geamputeerde:

Veel geamputeerden doen anderen een plezier door hen zich goed te laten voelen omdat zij iets voor anderen doen.³⁰

Kan reeds het tactvol aanvaarden van plompe hulpverlening de gestigmatiseerde tot last worden, er wordt niettemin nog meer van hem gevergd. Men zegt hem dat, als hij zich werkelijk in zijn anderszijn schikt, hiervan een onmiddellijke invloed op de normalen zal uitgaan, zodat deze zich eerder in sociale situaties op hun gemak met hem zullen voelen. Kortom, men adviseert de gestigmatiseerde zichzelf als een normale te zien opdat dit anderen ten goede zal komen en uiteindelijk, in face-to-face interacties, ook hemzelf.

De gedragslijn, door de normalen geïnspireerd, dwingt het gestigmatiseerde individu dus, de normalen op verschillende manieren in bescherming te nemen. Een belangrijk aspect van die bescherming hebben we nog maar vluchtig aangeroerd; we willen er nu langer bij stilstaan.

Gezien het feit, dat normalen in veel situaties de gestigmatiseerde de welwillendheid betonen zijn gebrek te behandelen als iets van geen belang, en de gestigmatiseerde aldus tot de mening wordt gebracht dat hij, ondanks alle schijn, toch een normaal mens is als alle anderen, wordt hij somtijds misleid, en waant hij zich vollediger geaccepteerd dan in werkelijkheid het geval is. Hij wordt verleid tot het deelnemen aan sociale activiteiten, waar hij volgens de nor-

malen niet op zijn plaats is. Zo beschrijft een blinde de consternatie die zijn komst bij een hotelkapper te weeg bracht:

De hele kapsalon werd stil en plechtig toen ik werd binnengeleid, en de geüniformeerde employee tilde me letterlijk in een stoel. Ik probeerde een grapje te maken, de bekende mop dat ik me om de drie maanden liet knippen maar alleen als het nodig was. Het bleek een fout. De stilte maakte me duidelijk, dat ik niet iemand was die grappen hoorde te vertellen, zelfs geen goede.³¹

En ongeveer hetzelfde in verband met dansen:

De mensen schenen lichtelijk gechoqueerd toen ze het hoorden. Ik had een thé-dansant in het Savoy-Plaza Hotel bijgewoond. Zij konden niet uitleggen waarom ze het zo erg vonden, en mijn mededeling dat ik me best had geamuseerd en van plan was bij de eerste de beste gelegenheid weer te gaan maakte het alleen nog maar erger. Het was omdat een blinde man niet in staat behoort te zijn... Het was net zoiets als bij iemand die de voorgescreven rouwperiode niet in acht neemt.³²

Een verlamde geeft een ander voorbeeld:

... maar de mensen verwachten niet alleen dat je je rol goed zult spelen, doch ook dat je je plaats zult kennen. Zo herinner ik me een man in een openlucht-restaurant in Oslo. Hij was zwaar invalide en was uit zijn rolstoel gestapt, omdat hij een tamelijk steile trap op moest naar het terras waar de tafels stonden. Daar hij zijn benen niet kon gebruiken, moest hij op zijn knieën kruipen en toen hij op deze ongebruikelijke wijze de trap opkwam, schoten de kelners toe, niet om hem te helpen, maar om hem duidelijk te maken dat ze iemand als hem in dit restaurant niet konden bedienen, want de gasten kwamen er om zich te amuseren en uit te zijn, niet om gedeprimeerd te worden door de aanblik van invaliden.³³

Dat de gestigmatiseerde soms de tactvolle aanvaarding van zijn persoon serieus neemt, bewijst, dat er voorwaarden aan die aanvaarding zijn verbonden. Het hangt van de normalen af, of zij de grens van een nog zonder moeite op te brengen aanvaarding willen over-

schrijden, of... in het ergste geval, dit mét moeite willen opbrengen. Van de gestigmatiseerden wordt tactvol verwacht, dat zij zich als gentlemen zullen gedragen en niet het onderste uit de kan willen hebben; ze moeten de grenzen van de hun betoonde aanvaarding niet op de proef stellen of haar beschouwen als een basis voor verdere aanspraken.

De aard van de 'juiste aanpassing' wordt nu duidelijk. Ze vereist, dat de gestigmatiseerde zichzelf vrolijk en onbevangen aanvaardt als essentieel gelijk aan de normalen, maar zich tegelijkertijd verre houdt van situaties, waarin de normalen het wel eens moeilijk konden vinden de met de mond beleden aanvaarding waar te maken.

Daar de richtlijnen voor de juiste aanpassing worden aangelegd door degenen, die het standpunt innemen van de maatschappij in ruimere zin, zou men zich moeten afvragen wat het opvolgen daarvan voor de normalen betekent. Het betekent dat zij nooit met de onbillijkheid en het leed van het stigma-dragen zullen worden geconfronteerd; het betekent, dat de normalen betrekkelijk onbesmet kunnen blijven van intiem contact met de gestigmatiseerden en betrekkelijk onbedreigd in hun opvattingen van identiteit. Immers, hier ligt de oorsprong van de verwachtingen omtrent juiste aanpassing. Als een gestigmatiseerde deze aanpassingshouding handhaaft, wordt er vaak van hem gezegd, dat hij een sterk karakter en een diepe levensfilosofie bezit, misschien omdat wij normalen in ons achterhoofd de behoefte hebben een verklaring te vinden voor zijn bereidheid en vermogen, deze lijn te volgen. We citeren de verklaring van een blinde:

Het is een algemeen verbreid feit dat men weinig geneigd is, aan te nemen, dat onze drang om ons staande te houden uit doodgewone redenen kan voortkomen, zodat men, als verdediging tegen ons, haast werktuigelijk een rationalisatie bedenkt om ons gedrag te verklaren. We hebben een 'filosofie' ontwikkeld. De mensen staan er op, dat we die hebben en denken dat je ze voor de gek houdt als je zegt dat je er géén hebt. Je doet dus maar je best om in de smaak te vallen en tegen vreemden die je in treinen, restaurants of in de metro ontmoet en die willen weten wat je op de been houdt, vertel je je verhaaltje maar weer. Je moet wel iemand van buitengewoon onderscheidingsvermogen zijn om je te realiseren, dat jouw filosofie zelden iets is van eigen

vinding, maar een afspiegeling van wat de wereld zich voor no- ties heeft gemaakt omtrent blindheid.³⁴

De algemene formule is duidelijk. Van de gestigmatiseerde wordt verlangd zich zo te gedragen, dat zijn lot niet zwaar lijkt, noch dat zijn stigma hem anders zou maken dan wij zijn; tegelijkertijd dient hij een zodanige afstand tot ons in acht te nemen, dat wij ongestraft dit denkbeeld over hem staande kunnen houden. Maar hij, in tegen- stelling tot ons, wordt geadviseerd om een aanvaarding onzerzijds, die we hem in werkelijkheid nooit hadden toegedacht, te beant- woorden met volledige aanvaarding van zichzelf en ons. Een *schijn- aanvaarding* moet dus als basis dienen voor een *schijn-normaliteit*. Hij moet zo diep doordrongen zijn van de houding tegenover het Zelf, die in onze maatschappij als normaal wordt gedefinieerd, en zich deze definitie zo volkomen eigen hebben gemaakt, dat hij dit Zelf op een onberispelijke manier ten tonele kan voeren voor een kritisch publiek, dat toch half en half op de loer ligt om hem op blunders te betrappen. Hij kan er zelfs toe worden gebracht, zich dermate met de norm te vereenzelvigen, dat hij de ontevreden on- der zijn lotgenoten voorhoudt dat de geringschatting die zij ont- moeten maar verbeelding is – hetgeen soms wel opgaat, omdat de scheidslijnen vaak zo vaag zijn, dat iedereen zich geheel geaccep- teerd kan wanen zolang hij geringe tekens van het tegendeel maar als onopzettelijk beschouwt.

De ironie van deze raadgevingen is niet, dat van de gestigmati- seerde wordt verlangd, lankmoedigheid op te brengen jegens ande- ren die hem die lankmoedigheid niet betonen, maar dat hij als te- genprestatie niet meer kan verwachten dan een soort onteigening van zijn reactie. Als hij werkelijk verlangt, zo goed mogelijk 'als ie- der ander' te leven, en aanvaard te worden als de mens die hij in wezen is, dan is in veel gevallen de verstandigste tactiek er een met een dubbele bodem: in veel gevallen immers kan zijn aanvaarding door de normalen worden verbeterd als hij zich maar spontaan en natuurlijk gedraagt, dus alsof de voorwaardelijke aanvaarding, die hij zich wel wacht te overschrijden, een volledige aanvaarding zou zijn. Maar wat voor het individu de juiste aanpassing is, kan uiter- aard een nog veel betere zijn voor de maatschappij. We wijzen er op dat het pijnlijke der vage scheidslijnen een algemene trek is van de maatschappelijke organisatie: van velen wordt in zekere mate verlangd zich te schikken in een altijd gehandhaafde schijn-aanpas-

sing, en een goede verstandhouding kan grondig worden bedorven als een van beide partners ten volle zou aannemen wat de ander slechts voorgeeft te willen bieden. Iedere 'positieve' relatie wordt ge- voerd onder stilzwijgende beloften van een wederzijds ontzien en bijstaan, maar zodanig, dat de relatie in gevaar komt zodra dit te- goed werkelijk zou worden opgenomen.

TACTIEKEN ROND DE IDENTITEIT

Zowel in-group als out-group bieden een ego-identiteit voor het gestigmatiseerde individu, de eerste voornamelijk in de termen van de politiek, de tweede in die van de psychiatrie. Men maakt het 't individu duidelijk dat, als hij maar de juiste richtlijn volgt (welke varieert al naar gelang van de persoon die het woord voert) hij met zichzelf in het reine zal komen en een volwaardig mens wordt, een volwassene met waardigheid en zelfrespect.

Inderdaad zal hij zich een Zelf hebben eigen gemaakt, maar dit Zelf kan niet meer zijn dan een inwonende vreemdeling, een stem van de groep die voor en door hem spreekt.

Maar, zo zegt de sociologie dikwijls, het geldt voor ons allen dat wij het standpunt van een groep vertolken. De bijzondere situatie van de gestigmatiseerde echter is deze, dat men hem voorhoudt, dat hij deel uitmaakt van de grotere groep, d.w.z. een normaal mens is, doch dat hij tegelijkertijd tot op zekere hoogte 'anders' is en het dwaasheid zou zijn dit te ontkennen. Dit 'anders-zijn' spruit natu- rlijk uit de maatschappij zelf voort, want voordat aan een anders-zijn van enige betekenis kan worden gedacht, moeten we eerst collectief van het begrippenstelsel der maatschappij doordrongen zijn. Dit zien we duidelijk in het geval van eerst recentelijk geïnstitutionali- seerde stigmata, zoals uit het voorbeeld van een betrokkene blijkt:

Ik ben sinds mijn geboorte een 'athetoid geval van hersenverlam- ming', als gevolg van een beschadiging bij de geboorte van een der hersencentra. Ik was me van mijn opmerkelijke afwijking niet bewust totdat de term algemeen gangbaar werd en de maatschap- pij me dwong, dit etiket te dragen. Het was net zoiets als toe- treden tot de Anonieme Alcoholici. Je kunt niet eerlijk zijn tegen- over jezelf zolang je niet weet wat je bent of, beter nog, voor je er achter komt wat de maatschappij denkt dat je moet zijn.³⁵

Dit treedt nog sterker aan de dag in het geval van epilepsie. Sinds de dagen van Hippocrates werd degenen die aan deze ziekte bleken te lijden een zwaar gestigmatiseerd Zelf opgedrukt door de definiërende raderen van de maatschappij. Dit raderwerk is nog steeds in gang, ook als er slechts sprake is van een onbetekenende fysieke storing, hoewel veel medische specialisten de term tegenwoordig gebruiken voor allerlei ziekten waarbij toevallen optreden, alleen omdat ze geen aanwijzingen kunnen vinden voor een andere specifieke en minder stigmatiserende aandoening.³⁶ Hier, waar de medische wetenschap zich terugtrekt, ligt het punt waar de maatschappij met de grootste voortvarendheid pleegt in te grijpen.

Dus zelfs terwijl men de gestigmatiseerde voorhoudt dat hij een mens is als alle anderen, wijst men hem er op, dat assimilatie of verloochening van 'zijn groep' verkeerd zou zijn; hij moet vernemen dat hij tegelijkertijd wél en niet als alle anderen is, hoewel er weinig overeenstemming bestaat bij de verschillende woordvoerders in welke graad één van die mogelijkheden op hem van toepassing is. Deze tegenspraak, deze farce, is zijn lot en zijn bestemming. Het vormt een uitdaging voor degenen, die de gestigmatiseerden vertegenwoordigen en dwingt deze beroepshalve optredende functionarissen tot het voeren van een samenhangende tactiek van identiteit, waardoor zij in staat worden gesteld bijzonder grif te zijn in het vinden van 'niet-authentieke' aspecten in andere programma's, maar bijzonder traag worden in het zien dat er wellicht in het geheel geen 'authentieke' oplossing bestaat.

Zo bevindt het gestigmatiseerde individu zich midden in een strijdperk van uitgesponnen argumenten en discussies over de vraag, hoe hij zichzelf behoort te zien, d.i. de vraag naar zijn ego-identiteit. Bij zijn verdere narigheden komt dus nog die van het gelijktijdig verschillende richtingen op geduwd worden door de professionele functionarissen, die hem vertellen wat te doen en hoe zich te voelen omtrent wat hij is en niet is, en dat allemaal voor zijn bestwil. Het schrijven of spreken in het openbaar, waarbij een van die 'ontsnappingswegen' wordt bepleit, vormt een interessante oplossing op zichzelf, maar een die helaas ontzegd is aan hen die niets kunnen dan lezen en luisteren.

4. Het zelf en zijn tegenhanger

Deze studie is gericht op de situatie van de gestigmatiseerde mens en zijn reactie op de toestand waarin hij zich bevindt. Ten einde de aldus verkregen gedachtengang tot een behoorlijk geheel van concepten te vormen, is het nodig het begrip deviatie van verschillende kanten te belichten, daar het een brug vormt die het onderzoek van het stigma verbindt met dat van de rest van de maatschappelijke wereld.

DEVIATIES EN NORMEN

Men kan zich bezinnen op uitzonderlijke en dramatische gebreken als het meest geschikt voor de hier gebruikte analyse. Het schijnt evenwel dat buitenissige afwijkingen alleen van belang zijn om onze aandacht te vestigen op de verwachtingen omtrent identiteit, waaraan gewoonlijk zo geheel wordt voldaan, dat ze niet door ons worden opgemerkt. Het is ook mogelijk te denken, dat gevestigde minderheidsgroepen, zoals die van negers en joden, de beste objecten vormen voor een analyse als deze. Maar dit zou licht leiden tot een onevenwichtige benadering. Sociologisch gezien is de belangrijkste vraag betreffende deze groepen die naar hun plaats in de sociale structuur; de onzekerheid waaraan het individu zelf is blootgesteld in face-to-face interacties vormt slechts een deel van het probleem en kan op zichzelf niet ten volle worden begrepen zolang men de geschiedenis, de politieke ontwikkeling en de gangbare tactieken van de groep niet kent.

Het is ook een mogelijkheid de analyse te beperken tot hen, die een gebrek bezitten dat nagenoeg elke sociale situatie pijnlijk maakt, zodat deze ongelukkigen er toe worden gebracht hun zelfbesef grotereels om te vormen tot louter reactie, dus in de termen van hun antwoord op hun levenslot.¹ Maar ook de gelukkigste onder de normen kan zijn verborgen afwijking hebben en voor elke kleine afwijking ligt een sociale gelegenheid op de loer waarbij ze scherp aan het licht zal treden, zodat er een beschamende kloof ontstaat tussen

virtuele en actuele sociale identiteit. Het is dus zo dat de incidenteel bedreigden en de voortdurend bedreigden één enkel continuüm vormen, daar hun situatie in het leven met dezelfde middelen kan worden geanalyseerd. Vandaar dat mensen met slechts een lichte afwijking constateren, dat zij de structuur van de situatie waarin de volledig gestigmatiseerden zich bevinden kunnen begrijpen, waarbij ze evenwel hun sympathie toeschrijven aan de diepte der menselijke natuur en niet aan het isomorfisme van de menselijke conditie. De volledig en zichtbaar gestigmatiseerden op hun beurt moeten de bijzondere vernedering dragen, dat ze hun situatie open en bloot ten toon spreiden niet alleen, maar dat nagenoeg iedereen de diepte van hun beproeving kan peilen. Wij bedoelen dus, dat we ons niet tot de afwijkingen hoeven te wenden om het anderszijn te begrijpen, maar tot het algemene. De kwestie van de sociale normen staat zeer zeker centraal, maar de aandacht zou minder gericht moeten zijn op ongewone deviaties van het gewone dan op gewone deviaties van het algemene.

Wij mogen aannemen dat een noodzakelijke voorwaarde tot alle maatschappelijk leven het accepteren van één enkel stelsel van normatieve verwachtingen door al haar leden is, daar de normen immers hun bestaan gedeeltelijk danken aan het feit dat ze belichaamd zijn. Als er een regel wordt overtreden, zullen er herstellen-de maatregelen worden genomen; de overtreding is voorbij, de schade hersteld, hetzij door de overheid, hetzij door de overtreder zelf.

Maar de normen waar het in deze studie om gaat, zijn die van de identiteit of het Zijn, en dus van bijzondere aard. Het falen of slagen bij het voldoen aan die normen hebben een zeer rechtstreeks effect op de integriteit van het individu. Tegelijkertijd is alleen de wens om de normen na te leven – de 'goede wil' – niet voldoende, want in veel gevallen heeft het individu de mate van zijn naleving van de normen niet in eigen hand. Het is een kwestie van zijn conditie, niet van zijn wil, het is een kwestie van conformeren, niet van meegaandheid. Alleen door de vooronderstelling dat het individu zijn plaats kent en zich daar ook aan houdt kan men aannemen dat er een equivalent wordt gevonden voor de sociale conditie van het individu.

Terwijl verder aan enkele van die normen, zoals het kunnen zien en kunnen lezen, in het algemeen volkomen adequaat door de meeste leden van de maatschappij wordt voldaan, zijn er nog andere normen, zoals die welke men associeert met een aantrekkelijk ui-

terlijk, die de vormen van een ideaal aannemen, van een standaard, waarbij wel zowat iedereen in een bepaald stadium van zijn leven moet te kort schieten. En zelfs als men denkt aan algemeen geaccepteerde normen, heeft hun veelvuldigheid toch tot gevolg dat velen er door worden gediskwalificeerd. Zo zou er dan bijvoorbeeld in de VS in één belangrijk opzicht maar één manlijke ingezetene voorkomen die geheel aan alle eisen voldoet, en wel de jonge, gehuwde, blanke, mondaine, noordelijke, heterosexuele, protestante vader van de gewenste lengte en gelaatstint, met een academische opleiding en een recent record in de sport. Iedere manlijke Amerikaan heeft de neiging de wereld te bekijken vanuit deze gezichtshoek en hierdoor wordt, althans in één opzicht, iets gevestigd dat men een gemeenschappelijk Amerikaans waardesysteem zou kunnen noemen. Van iedere man, die ook maar bij een van deze idealen te kort schiet, kan worden verwacht dat hij zichzelf, tenminste op zekere momenten, als onvolwaardig en inferieur zal beschouwen. Soms zal hij als zodanig onopgemerkt blijven, maar soms ook zal hij de neiging voelen zich te verontschuldigen, dan wel op agressieve wijze die aspecten van zijn persoon te verdedigen, waarvan hij weet dat ze waarschijnlijk als ongewenst worden beschouwd. De algemene identiteitswaarden van een maatschappij zullen nergens als één geheel tot gelding komen, maar toch kunnen ze wel degelijk hun schaduw werpen bij ontmoetingen in het dagelijks leven.

Er is bovendien nog meer dan de normen aangaande ietwat statische eigenschappen. Het gaat niet alleen om zichtbaarheid, maar ook om opvallendheid; het niet beantwoorden aan de vele kleine normen, die de etikette van face-to-face ontmoetingen regelen, kan een zeer intens effect hebben op de aanvaarding van degene die in gebreke blijft.

Het heeft daarom niet veel zin, het aantal personen, die onder de in dit boek geschetste menselijke verwachtingen thuishoren, te classificeren. Zoals Lemert eens heeft opgemerkt zou dit aantal zo groot zijn als men het hebben wil², en als we de mensen met een stigma uit-de-tweede-hand er bij optellen, plus degenen die de beschreven situaties ooit hebben meegemaakt of, al is het maar om geen andere reden dan de naderende ouderdom, daartoe nog voorbestemd zijn, dan is het niet langer de vraag of iemand deze ervaringen moet wijten aan een eigen stigma, maar veeleer hoeveel variaties daarvan hij in zijn leven heeft leren kennen.

Men kan stellen, dat identiteitsnormen zowel het deviëren als het

conformereren voortbrengen. Twee uitwijkmogelijkheden van de normatieve verwachtingen werden reeds genoemd. De ene betrof een categorie van personen, die een norm weliswaar juist vonden, maar door zichzelf en anderen niet werden gedefinieerd als behorend tot een categorie, die eraan moest beantwoorden of ze in praktijk brengen. Een tweede vorm is een oplossing voor diegenen, die bij bepaalde normen in gebreke moeten blijven, nl. door zich te vereemden van de gemeenschap die de norm heeft ingesteld en zich te voegen bij een groep die van meet af aan met deze gemeenschap geen banden onderhield. Dit is natuurlijk een oplossing die offers vergt, zowel van de maatschappij als van het individu, al is het er een die in het klein overal en altijd voorkomt.

De processen, die we hier hebben geanalyseerd, vormen tezamen een derde algemene oplossing voor het probleem der niet-aanvaarde normen. Door die processen immers kunnen de algemene basisnormen worden aanvaard ver buiten de kring van hen die ze ten volle naleven; dit betreft uiteraard alleen de sociale functie van deze processen, niet hun oorsprong of wenselijkheid. Assimilatie en vermomming kunnen zich hierbij voordoen, waardoor de onderzoeker een bijzonder inzicht krijgt in de kunstgrepen, die dienen om een bepaalde indruk te vestigen; een kunst die een der bases uitmaakt van het maatschappelijk leven, daar ze het individu het strategisch beheren mogelijk maakt van het imago, dat anderen uit zijn persoon en zijn voortbrengselen aflezen. Er is ook sprake van een stilzwijgende overeenkomst tussen normalen en gestigmatiseerden: de deviërende behoeft de norm niet geheel los te laten, daar er anderen zijn die zijn geheim zorgvuldig eerbiedigen of het aan het licht komen daarvan als bagatel behandelen, dan wel veinzen het niet op te merken. Deze 'anderen' hunnerzijds kunnen zich veroorloven, hun tact naar believen uit te breiden, want de gestigmatiseerde zal zich wel wachten, zijn aanspraken dóór te voeren voorbij de grens die de normalen aangenaam is.

DEVIËRENDE NORMALEN

Wij zijn dus tot het inzicht gekomen, dat het leven met een stigma tot de algemene kenmerken van de maatschappij behoort, een proces dat reeds optreedt zodra er van identiteitsnormen kan worden gesproken. De kenmerken blijven hetzelfde, of het nu een

duidelijk anders zijn betreft, een van het type dat per traditie als stigmatisch wordt gedefinieerd, dan wel een onbetekenende deviatie, waarbij de beschaamde zich eigenlijk schaamt dat hij zich schaamt. Zo komen we tot het vermoeden, dat de rol van de normale en die van de gestigmatiseerde deel uitmaken van hetzelfde complex: van hetzelfde standaard-laken een pak. Natuurlijk hebben psychiatrisch georiënteerde onderzoekers dikwijls gewezen op de pathologische gevolgen van alle zelfvernedering, zoals ze ook hebben aangevoerd, dat vooroordeel tegen een gestigmatiseerde groep een ziekte kan zijn. Deze uitersten hebben wij evenwel buiten beschouwing gelaten, daar de patronen van aanpassing en reactie die wij wel hebben behandeld volkomen binnen het kader van de normale psychologie kunnen worden begrepen. Men kan om te beginnen aannemen, dat mensen met verschillende stigmata klaarblijkelijk in dezelfde situatie verkeren en klaarblijkelijk op gelijke wijze reageren. Een buurtrogist kan in die buurt zijn mond voorbij praten, daarom zullen mensen die allerlei soorten hulpmiddelen en medicamenten nodig hebben, de buurtrogist vermijden, terwijl deze mensen onderling toch niets anders gemeen hebben dan de behoefte bepaalde informatie voor zich te houden. Ten tweede mogen we aannemen, dat gestigmatiseerden en normalen dezelfde geestelijke voorstellingen hebben en wel die welke de standaard vormen in onze maatschappij; hij die een van deze rollen kan spelen heeft dus ook de nodige attributen om een andere te vervullen en bezit, daar hij al eens enige ervaring met een stigma heeft opgedaan, daartoe ook de bekwaamheid. Het denkbeeld van *beschamende* deviaties op zichzelf – en dit is wel het belangrijkste – veronderstelt reeds een overeenstemming in de diepste overtuigingen: die welke de identiteit betreffen. Zelfs als een individu er de meest abnormale gevoelens en overtuigingen op na houdt, zal men zien, dat hij zich daar op heel normale manier zorgen over maakt en heel normale kunstgrepen toepast om die abnormaliteit voor anderen te verbergen, zoals uit de situatie van gewezen psychiatrische patiënten blijkt:

Een van de moeilijkheden is de betekenis van een 'geschikte' werkkring. De patiënten zijn soms niet in staat, maar nog vaker niet bereid, uit te leggen waarom een bepaalde baan 'ongeschikt' of 'onmogelijk' voor hen is. Een man van middelbare leeftijd kon het niet over zich verkrijgen ons te bekennen, dat hij zó bang in het donker was, dat hij beslist zijn slaapkamer met zijn tante wil-

de delen en hij onmogelijk een baan kon aanvaarden waardoor hij zou worden gedwongen 's winters alleen in donker naar huis te gaan. Hij probeert zijn angst te overwinnen, maar als hij 's nachts alleen wordt gelaten volgt er een lichamelijke instorting. In zo'n geval – en er zijn daar veel meer van – maakt de vrees voor ridiculisatie, verachting of strengheid het de ex-patiënten moeilijk de ware reden te bekennen van het weigeren of ontvluchten van een baan die hun werd aangeboden. Zij kunnen dan licht worden bestempeld tot werkschuw of arbeidsongeschikt, hetgeen financieel een ramp voor hen kan betekenen.³

Zo kan een bejaarde, als hij merkt dat hij zich de namen van zijn beste vrienden niet te binnen kan brengen, de plaatsen schuwen waar hij met hen samen placht te komen; deze gêne, deze planning, sluit aan bij de algemene verwachtingen omtrent menselijke capaciteiten en hebben met het ouder worden op zichzelf niets te maken.

Willen we een gestigmatiseerd individu dus als devieërend aanduiden, dan kunnen we hem beter een normaal devieërende noemen, althans voorzover zijn situatie kan worden geanalyseerd binnen het hier behandelde kader.

Er zijn rechtstreekse bewijzen voor deze eenheid van Ik en de Ander, van normalen-gestigmatiseerden. Zo is gebleken, dat mensen die zich plotseling van een stigma bevrijd zien, bijvoorbeeld door succesvolle plastische chirurgie, zeer spoedig in eigen oog en dat van anderen hun persoonlijkheid wijzigen, een wijziging in de richting van het aanvaardbare⁴, zoals anderzijds degenen, die door een stigma worden overvallen, een snelle verandering in hun waarneembare persoonlijkheid vertonen.⁵ Deze zichtbare veranderingen zijn zonder twijfel het gevolg van hun nieuwe relatie tot de onzekerheden in face-to-face interacties, waarbij het voortdurend gebruik van nieuwe aanpassingstactieken wordt vereist. Meer en belangrijker bewijzen danken we aan sociologische experimenten, waarbij de deelnemers bewust een (natuurlijk tijdelijk) gebrek op zich nemen zoals partiële doofheid, en dan tot de ontdekking komen dat ze spontaan alle reacties vertonen en methodes gebruiken, die onder de werkelijk gehandicapten worden gevonden.⁶

We moeten nog wijzen op een ander feit. Daar de overgang van een gestigmatiseerde status naar een normale stellig als die in de gewenste richting wordt beschouwd, is het begrijpelijk dat het individu psychologisch zal meewerken aan de optredende veranderingen.

Maar het is veel moeilijker te begrijpen, hoe mensen die de overgang van de normale naar een gestigmatiseerde status moeten doormaken, dit, psychologisch gesproken, kunnen overleven, en toch is dat gewoonlijk het geval. Dat beide types van transformatie kunnen worden doorstaan – maar vooral het tweede – bewijst, dat de standaardcapaciteiten en standaardvorming ons in staat stellen beide mogelijkheden het hoofd te bieden. En zodra men het begin maar onder de knie heeft, volgt de rest – helaas – vanzelf. Het is voor een individu geen gecompliceerde opgave in te zien dat hij buiten de scheidslijn is terecht gekomen nadat hij er eerst binnen is geweest; het is slechts een nieuw verlengstuk van een oud patroon: het tot in details op zichzelf toepassen van iets dat hij al kende als aanwezig in anderen. Het pijnlijke van een plotselinge stigmatisering ontstaat dus niet omdat het individu in verwarring geraakt omtrent zijn identiteit, maar omdat hij maar al te goed weet wat hij is geworden.

Mettertijd zou het individu dus bij machte zijn beide rollen in het drama normalen-devieërenden te vervullen. Maar we zien, dat zelfs al wordt het individu in één kort sociaal moment getroffen, hij in staat is beide rollen te spelen, waarbij hij niet alleen een algemene capaciteit aan de dag legt ze beide te vervullen, maar ook gedetailleerde kennis tot zijn beschikking blijkt te hebben om voortaan het vereiste rol-gedrag ten uitvoer te brengen. Dit wordt uiteraard vergemakkelijkt door het feit, dat de rollen van gestigmatiseerden en normalen elkaar niet slechts aanvullen, maar ook treffende parallellen en overeenkomsten vertonen. Beide spelers kunnen zich, als aanpassingsmethode, van het contact met de ander terugtrekken, beiden kunnen in de mening verkeren door de ander niet volkomen te worden aanvaard... en daar groot gelijk in hebben. Beiden kunnen liever onder hun 'eigen mensen' blijven om daardoor het probleem uit de weg te gaan. Voorts zijn de toch voorkomende onevenredigheden en verschillen zodanig binnen de perken gehouden, dat de gemeenschappelijke en alles overheersende taak: het gaande houden van de sociale situatie, niettemin wordt bevorderd. Het begrip voor de rol van de ander moet zó groot zijn dat, als bepaalde aanpassingstactieken verzuimd worden door één van het normalen-gestigmatiseerden tweetal, de ander weet hoe hij moet ingrijpen en de rol op zich neemt. Als de gestigmatiseerde bijvoorbeeld verzuimt, zijn stigma op acceptabele wijze kenbaar te maken, kan de normale die taak overnemen. En als de normalen proberen, de gestigmati-

seerde tactvol bij zijn moeilijkheden te helpen, zal hij zijn tanden op elkaar zetten en die hulp in dank aanvaarden, als waardering voor de goede wil die uit de poging spreekt.

Er zijn bewijzen te over voor dit tweepersoons-rollenspel. Zo zien we soms dat mensen, voor de grap of in ernst, zich naar beide richtingen assimileren: *in* of *uit* de gestigmatiseerde categorie. Andere bewijzen levert het psychodrama. Deze 'therapie' gaat er van uit, dat psychiatrische patiënten en normalen in een spel van rol kunnen verwisselen; de patiënt speelt de rol van normale en omgekeerd: inderdaad kan men dit toneel zonder veel instudering en met redelijke bekwaamheid opvoeren. Een ander bewijs, dat het individu tegelijkertijd zowel de normale als de gestigmatiseerde rol kan beheersen, vormt de plagerij 'achter de schermen'. Als normalen onder elkaar zijn willen ze vaak een bepaald type van gestigmatiseerde 'te grazen nemen'. Nog relevanter: gestigmatiseerden doen dit onder gelijke omstandigheden zowel met normalen als met zichzelf. Voor de grap speelt de gestigmatiseerde zijn vernedering door een zijner lotgenoten de rol van de wreedst denkbare normale te laten uitbeelden, terwijl hij zelf een uitbarsting van rebellie nabootst. Als onderdeel van dit droevig vermaak bestaat het schertsend gebruiken van stigma-termen die gewoonlijk in 'gemengd' gezelschap taboe zijn.⁷ We wijzen er nogmaals op, dat dit soort scherts van de zijde der gestigmatiseerden niet zozeer wil aantonen dat zij in staat zijn afstand te nemen van zichzelf, maar het veel belangrijker feit, dat een gestigmatiseerde in de allereerste plaats gelijk is aan alle andere mensen, in de allereerste plaats geoefend is in het doorzien van het standpunt der normalen tegenover mensen als hij, en zich in de allereerste plaats van hen onderscheidt, dat hij een bijzondere reden heeft stigma-vernedering af te wijzen in hun aanwezigheid, doch zich de vrijheid te veroorloven die na te bootsen als zij afwezig zijn.

Een speciaal voorbeeld van het luchthartig bezigen van zelfvernerende taal en stijl geven de beroepsmatige vertegenwoordigers van de groep. Als zij hun groep bij normalen vertegenwoordigen kunnen zij op uitnemende wijze de idealen van de normalen belichamen; een van de redenen waarom zij voor hun functie zijn gekozen. Wanneer zij echter aan gezellige bijeenkomsten van hun eigen mensen deelnemen, kunnen zij een bijzondere verplichting voelen te bewijzen, dat zij de manieren van de groep en hun eigen plaats niet vergeten zijn, en een voorstelling geven waarin ze het groepsdialect, het gebaar en de gelaatsuitdrukking in humoristisch

caricatuur van hun identiteit ten beste geven. (Hun gehoor kan zich dan losmaken van wat hun nog maar in geringe mate eigen is en zich identificeren met wat zij nog niet helemaal hebben verworven.) Deze vertoningen hebben evenwel vaak een gekunsteld, glad aspect: er is duidelijk een bepaald iets 'ingeclammert' en tot kunst verheven. In elk geval vindt men bij eenzelfde vertegenwoordiger gewoonlijk de capaciteit, 'normaler' in zijn optreden te zijn dan de meeste van zijn categorie, die zich in dit opzicht naar hem richten, terwijl hij tezelfder tijd over meer van het oorspronkelijk idioom beschikt dan diegenen in zijn categorie, die zich reeds naar hem hebben gericht. En als een vertegenwoordiger niet over dit vermogen tot dubbelslachtigheid beschikt, zal hij onder druk worden gezet het zich eigen te maken.

STIGMA EN WERKELIJKHEID

Tot nu toe is er op gewezen, dat de discrepantie tussen virtuele en actuele sociale identiteit in het middelpunt moet worden geplaatst. De nadruk werd gelegd op het beheersen van spanningen en het in de hand houden van informatie, op de situatie van de gestigmatiseerde, die zich aan anderen voordoet als een bedreigd Zelf, blootgesteld aan belediging en verwerping. Maar als we het daarbij laten, nemen we een bevooroordeeld standpunt in door substantiële realiteit toe te kennen aan iets dat veel labieler is. Gestigmatiseerden en normalen hebben deel aan elkaar; als voor de een het feit van kwetsbaarheid geldt moeten we verwachten dat dit ook voor de ander opgaat. Immers, door individuen een identiteit toe te kennen als aanvaardbaar of onaanvaardbaar heeft het maatschappelijk bestel in ruimere zin met al zijn leden als 't ware zichzelf gecompromitteerd; het heeft zich het risico op de hals gehaald in het ongelijk te worden gesteld.

Dit alles was reeds opgesloten in mijn opmerking, dat assimilatie soms voor de aardigheid plaats vindt. Hij die slechts nu en dan door de normalen voor een van hen wordt aangezien, vertelt dit dikwijls aan zijn lotgenoten als bewijs voor de dwaasheid van de normalen en het feit dat al hun argumenten over zijn anderszijn maar op rationalisatie berust.⁸ Deze identificatie-vergissingen zijn dan onderwerp van veel geggiffel en hoongelach door de betrokkene en zijn vrienden. Maar zo ziet men ook dat mensen, die op een be-

paald moment hun persoonlijke of beroepsmatige identiteit weten te verbergen, er plezier in hebben te kijken hoever ze kunnen gaan, door een gesprek uit te lokken waarbij de niets vermoedende normalen er toe worden verleid zich uit te laten over opvattingen die door de aanwezigheid van de assimilant worden geloochenstraft. In zulke gevallen staat niet de gestigmatiseerde in het ongelijk, maar veeleer alle anderen die deel uitmaken van de situatie en daar het traditionele gedragspatroon verdedigen.

Maar er zijn natuurlijk meer directe aanwijzingen dat de situatie en niet de persoon wordt bedreigd. De lichamelijk gehandicapte, die zich allerlei betuigingen van sympathie en nieuwsgierigheid van de kant van vreemden moet laten welgevalen, zal soms zijn privacy verdedigen met heel andere middelen dan tact. Zo had een meisje, dat een been had moeten missen en zich blootgesteld zag aan allerlei vragen van onbekenden in verband met haar gebrek, een spel verzonnen dat ze 'Ham and Legs' noemde en dat bestond uit het beantwoorden van zo'n vraag met een dramatisch voorgedragen ongerijmde verklaring.⁹ Een ander meisje met hetzelfde gebrek beschrijft dezelfde strategie:

Het gevraagd hoe ik mijn been was kwijtgeraakt begon me te vervelen, daarom bedacht ik een standaard-antwoord dat de mensen wel afleerde verder te vragen: 'Ik heb een bedrag geleend van geldschieters en nu houden ze mijn been in onderpand.'¹⁰

Korte antwoorden die een eind maken aan ongewenste gesprekken worden ook gemeld:

'Arm meisje, ik zie dat je een been mist!' Dit was het moment om te pareren: 'O, wat slordig van me!'¹¹

Bovendien is er een veel minder zachtzinnige manier om de anderen 'voor schut te zetten': militante leden van een minder bevoorrechte groep verzinnen in gezelschap een verhaal over zichzelf en hun lotgenoten, waarbij de normalen op onhandige wijze hun sympathie betuigen, totdat het verhaal het punt bereikt waarop duidelijk wordt, dat het met opzet in elkaar was gezet.

Een koele blik kan uiteraard een gesprek voorkomen eer er een woord is gewisseld, zoals we in de mémoires van een agressieve dwerg lezen:

Er waren ook mensen met dikke huiden die je aangapten zoals buitenlui op een rondtrekkende kermis. Je had de over-de-krantloerders, het schichtige soort dat bloosde als je ze betrapte. Er waren de medelijdenden, die je haast met hun tong kon horen klikken nadat ze je al gepasseerd waren. Maar nog erger waren de klets-kousen die eigenlijk met elk woord bedoelden: 'Och, hoe kom je er toch door, arme jongen?' Dat zeiden ze met hun ogen en hun manieren en de klank van hun stem. Ik had daar een vaste verdediging tegen: een koele blik. Toen ik me op die manier had 'geaestheseerd' tegen mijn medemensen kon ik me beperken tot het grootste probleem: hoe ik levend in en uit de metro kwam.¹²

Van hier is het maar één stap naar de gebrekkige kinderen, die men soms mensen die hun treiteren een aframmeling ziet geven, of naar hen die beleefd maar dringend van bepaalde bijeenkomsten zijn uitgesloten en die deze bijeenkomsten even beleefd en dringend en zelfs in grote getale en met bijzondere vastberadenheid binnenstappen.¹³

De maatschappelijke werkelijkheid die mede in stand wordt gehouden door het inschikkelijke lid van een bepaalde gestigmatiseerde categorie, samen met de welwillende normale, heeft een eigen geschiedenis. Wanneer, zoals we zien bij Ierse minderheidsgroepen of in het geval van echtscheiding, het kenmerk veel van zijn stigma-hoedanigheid heeft verloren, kan een periode ontstaan waarin de vroegere definitie meer en meer wordt aangevochten, eerst wellicht op het toneel, later bij gemengde contacten in het openbaar, totdat het geheel ophoudt enige invloed uit te oefenen, zowel bij wat gemakkelijk wordt opgemerkt als bij hetgeen zorgvuldig geheim moest worden gehouden of nadrukkelijk voorbijgezien.

Concluderend zou ik willen herhalen, dat *stigma* niet zozeer een groep concrete individuen omvat, te verdelen in twee afdelingen: gestigmatiseerden en normalen, als wel een intensief maatschappelijk twee-rollenspel, waarbij ieder individu aan beide rollen deelneemt, althans in sommige relaties en sommige levensfasen. Normalen en gestigmatiseerden zijn geen personen, maar eerder gezichtspunten. Deze vinden hun oorsprong in gemengde contacten krachtens de niet-gerealiseerde normen, die bij de ontmoeting in het geding zijn. De kenmerken die een bepaald individu zijn leven lang eigen zijn, kunnen hem tot een vaste rol voorbestemmen; hij kan

gedwongen worden de gestigmatiseerde rol in bijna al zijn sociale situaties te spelen, waardoor het vanzelfsprekend wordt, om, zoals ik heb gedaan, hem aan te duiden als een gestigmatiseerde, wiens levenssituatie hem in oppositie tot de normalen stelt. Niettemin determineren zijn speciale stigmatiserende kenmerken niet het wezen der twee rollen, de normale en de gestigmatiseerde, doch alleen de frequentie waarmee hij een van beide vervult. En omdat het interactierollen en niet concrete individuen betreft, hoeft het ons niet te verrassen dat de gestigmatiseerde in veel gevallen zeer wel alle normale vooroordelen ten toon spreidt, die gangbaar zijn jegens mensen die op andere wijze dan hij gestigmatiseerd zijn.

Nu is de face-to-face interactie, althans in de Amerikaanse maatschappij, stellig zo samengesteld dat de moeilijkheden die we bij dit onderzoek hebben behandeld, er vrij spel hebben. Het is ook vrij zeker dat zich altijd discrepanties zullen voordoen tussen virtuele en actuele sociale identiteit en er altijd aanleiding zal zijn, de spanning te verminderen voorzover het onaanvaardbaren betreft, of de informatie in de hand te houden in het geval van de potentieel onaanvaardbaren. En waar stigmata bijzonder zichtbaar en opvallend zijn, of erfelijk in families, kan de resulterende labiliteit bij interacties een zeer indringend effect hebben op hem wie de gestigmatiseerde rol werd toegekend. Maar toch hebben de waarneembare ongewenstheid van een bepaalde persoonlijke eigenschap en de door haar op gang gebrachte stigma-normale processen een eigen geschiedenis, een geschiedenis die zich regelmatig wijzigt dankzij doelgerichte maatschappelijke maatregelen. En hoewel men kan tegenwerpen, dat men de stigma-normale processen een algemene maatschappelijke functie mag toekennen – die van het steun verwerven ten bate van een maatschappij, door hen, die zelf deze steun moeten ontberen – waardoor zij een evenredige resistentie tegen veranderingen zullen bieden, is het duidelijk dat er bijkomende functies kunnen optreden, die sterk variëren bij elk type van stigma. De stigmatisering van personen over wie op zedelijk gebied ongunstige gegevens beschikbaar zijn, kan duidelijk bedoeld zijn als middel van officiële maatschappelijke controle, de stigmatisering van de leden van bepaalde groepen naar ras, godsdienst of nationaliteit hebben klaarblijkelijk gefunctioneerd tot het weren van deze minderheden uit allerlei vormen van mededinging, terwijl de diskwalificatie van mensen met lichaamsgebreken misschien moet worden uitgelegd om de huwelijkskeuze te beperken.

5. Deviatie en deviantie

Wanneer men de krachten, op gang gebracht door beschamend anders zijn, eenmaal ziet als een algemene trek van het maatschappelijk leven kunnen we overgaan tot een onderzoek naar de verhouding van die krachten tot die van verwante onderwerpen, verbonden met de term 'deviantie'; een woord dat tegenwoordig opgang doet maar hier tot dusver werd vermeden, al is het een gemakkelijk etiket.¹

Uitgaande van het algemene idee van een groep individuen die dezelfde waarden aanhangen en een stelsel van sociale normen betreffende gedrag en persoonlijke kenmerken naleven, kan men ieder der leden, die deze normen niet naleeft, aanduiden als 'deviërend' en zijn ongewone trek als een 'deviatie'. Ik ben van mening dat alle deviërenden niet voldoende gemeen hebben voor een gezamenlijke analyse; de verschillen tussen hen zijn groter dan de overeenkomsten, ten dele door de diepgaande verschillen in omvang tussen de groepen waarin de deviaties optreden. Men kan het gebied echter in kleinere sectoren verdelen die zeker het cultiveren waard zijn.

Het is bekend dat een hooggeachte positie in kleine gesloten groepen kan samenvallen met een vrijbrief tot afwijken, dus tot deviëren. De verhouding van zulk een deviërende tot de groep en de opvatting der leden over hem zijn van zodanige aard, dat ze herstructurering weerstaan, ofschoon deze op grond van de deviatie zou moeten optreden. (Maar als de groep groot is, zal de notabele ervaren dat ook hij in alle zichtbare dingen ten volle aan de normen moet beantwoorden.) Het groepslid dat als lichamelijk ziek wordt beschouwd bevindt zich in nagenoeg dezelfde situatie: als hij zijn status van zieke goed uitspeelt kan hij van de gedragsregels afwijken zonder dat dit een blaam op hem of op zijn verhouding tot de groep werpt. Het staat dus de notabele zowel als de zieke vrij van de normen af te wijken, omdat hun deviatie niet wordt afgevoerd en niet tot her-identificatie leidt; hun speciale positie lijkt op alles behalve die van deviërenden in de gewone zin van het woord.²

In veel gesloten groepen en gemeenschappen vindt men voorbeelden van deviërende leden, hetzij in daden of door kenmerken

die hun eigen zijn, of beide, en die als gevolg daarvan een bijzondere rol spelen, een symbool van de groep kunnen worden of een bepaalde clowneske functie vervullen, ook als de eerbied, die volwaardige leden toekomt, hun wordt ontzegd.³ Kenmerkend is, dat zulk een individu niet langer het spel van sociaal distanciëren meespeelt en benadert en wordt benaderd naar willekeur. Hij is dikwijls het middelpunt van de belangstelling, er vormt zich een kring van medespelers om hem heen, al wordt hijzelf daardoor enigszins ontdaan van de status van deelnemer. Hij dient als mascotte van de groep, ook al is hij in andere opzichten tot volledig lidmaatschap bevoegd. De dorpsidoot, de dronkaard in het kleine stadje, de grapjas van het peloton, zij allen zijn traditionele voorbeelden; de dikke jongen op de kostschool is er ook zo een. Men kan veelal maar één dergelijk individu per groep aantreffen, omdat er maar één nodig is en meer gevallen een te zware last op de gemeenschap leggen. We zouden hem de *in-group-deviërende* kunnen noemen, om ons er aan te herinneren dat hij afwijkt ten opzichte van een bepaalde concrete groep en niet slechts van normen, en dat zijn intensief maar ambivalent lidmaatschap van die groep hem onderscheidt van andere bekende deviatietypes: de groepsgeïsoleerde, die zich wel steeds in sociale situaties met de groep bevindt maar er toch niet toe behoort. (Als de *in-group-deviërende* wordt aangevallen door buitenstaanders, zal de groep hem te hulp snellen, als de groepsgeïsoleerde wordt aangevallen, zal hij zijn eigen strijd moeten leveren.) Let wel dat alle types van deviëren, die we hier hebben beschreven, zich in een omgeving bevinden waarin uitgebreide biografische informatie – dus volledige persoonlijke identificatie – beschikbaar is. Er is op gewezen, dat de *in-group-deviërende* in kleinere groepen kan worden onderscheiden van andere deviërenden, want, in tegenstelling tot hen staat hij dicht bij de morele levensbeschouwing van het gemiddelde der leden. Als we andere sociale rollen willen vergelijken met die van de *in-group-deviërende* kan men het best letten op hen die uit de maat lopen wat de gangbare moraal betreft, al zijn die niet als deviërend bekend. Als men het 'gedragspatroon' van kleine, op families lijkende, groepen overdraagt op dat van groepen waarin meer rol-specialisatie mogelijk is, treden er twee rollen aan het licht. Een van die buiten de regels vallende rollen is die van predikant of priester, waarvan de bekleder verplicht is het rechtschapen leven te symboliseren en wel ver boven het normale; een ander is dat van de rechter, wiens dagelijks werk bestaat uit het

beoordelen van de wetsovertredingen van anderen.⁴

Breiden we het gedragspatroon nog verder uit, nl. van de face-to-face gemeenschap tot de omvangrijker wereld van grotestads-instellingen (en bijbehorende gebieden, publieke zowel als woonwijken) dan vinden we een dienovereenkomstig verschil in de gevarieerdheid en betekenis van deviaties.

Een van die deviaties is hier van belang: die van het type individu, dat vrijwillig en openlijk de maatschappelijke rol die hem toekomt afwijst en ongebruikelijk en enigszins rebels optreedt ten aanzien van onze basis-instellingen⁵: het gezin, het systeem der generaties, de stereotiep geworden rolverdeling tussen de sexen, de full-time baan die een speciale, door de overheid geratificeerde persoonlijke identiteit vereist, en de afscheidingen tussen klassen en rassen. Dit zijn de 'onthechten'. Zij die dit standpunt uit zichzelf op zich nemen, worden 'zonderlingen' of 'types' genoemd. Degenen wier activiteiten collectief zijn en in een bepaald gebouw of op een vaste plaats worden geconcentreerd, veelal gericht op één doel, zouden we *sektariërs* kunnen noemen; degenen die een groep vormen binnen een milieu: *maatschappelijk-devianten* en hun groep een deviantie gemeenschap.⁶ Zij vormen een apart type, maar ook slechts één type, van deviërenden.

Als men aan een gebied van research de naam 'deviantie' wil geven, zouden de bovengenoemde maatschappelijk-devianten er waarschijnlijk de kern van vormen. Prostituees, druggebruikers, delinquenten, criminelen, jazz-musici, bohémiërs, zigeuners, kermisklanten, mensen uit de show business, landlopers, beroepsgokkers, strandslapers, homofielen⁷ en de berustende grotestads-paupers rekent men er wel bij. Zij zijn het die in de een of andere vorm van een collectieve ontkenning, afzijdigheid, van de gevestigde orde doen blijken. Men merkt dat zij weinig gebruik maken van de gelegenheid de maatschappelijke ladder te bestijgen, openlijk gebrek aan ontzag voor hun meerderen tonen en geen piëteit kennen; zij leggen de vinger op fouten in de maatschappij.

Deze kern van de maatschappelijke deviantie eenmaal vastgesteld hebbende kunnen we op meer perifere onderwerpen letten: gemeenschappelijk agerende politiek radicalen, die niet alleen op extreme richtingen stemmen, maar meer tijd met hun geestverwanten doorbrengen dan politiek gesproken nodig is; maar ook de eeuwig op reis zijnde rijken die, niet gebonden aan de door een directie vastgestelde werkweek, de tijd doden met het trekken van badplaats naar

badplaats; de vaderlandslozen, al of niet zonder werk, degenen uit ethnische minderheidsgroepen, die zich van de assimilatie van hun ouders afkeren en hun eigen school-socialisatie verbergen onder iets dat op normalen de indruk maakt van een groteske orthodoxie; de ongehuwde of alleen in naam gehuwde grotstadsbewoner, die het niet nodig vindt kinderen groot te brengen en in plaats daarvan propaganda maakt voor een vage samenleving, die zich, zij het goed-aardig en kortstondig, tegen het gezin keert. In bijna al deze gevallen wordt op de een of andere manier onthechting ten toon gespreid, zoals we ook zagen bij zonderlingen en sektariërs, zodat zij slechts door een zeer dunne lijn worden gescheiden van afwijkenden zoals de stille onthechten: mensen met hobbies, die zich zo op hun tijdverdrijf hebben gestort dat er voor maatschappelijke banden maar een schijntje overblijft; we zien dit bij sommige fanatieke postzegel-verzamelaars, clubtennissers en sportauto-maniakken.

Zoals we zagen pronken de maatschappelijk-devianten met hun weigering de hun toekomstige plaats in te nemen, en deze uitbundige rebellie, mits ze zich beperkt tot de ecologische grenzen van hun gemeenschap, wordt tijdelijk getolereerd. Evenals ghetto's op ethnische en ras-gronden vormt deze gemeenschap een veilige haven van zelfverdediging, waarbinnen de afwijkende openlijk kan propageren dat hij minstens even goed is als de anderen. Maar daarenboven achten de maatschappelijk devianten zich niet slechts even goed, maar ver verheven boven de normalen, en hun leven beter dan zij normaliter zouden kennen. Maatschappelijk-devianten dienen tot model voor rusteloze normalen, waardoor ze niet alleen sympathie verwerven, maar ook recruten maken. (Ook sektariërs verwerven hun volgelingen, maar hier gaat het om een programma, niet om een levensstijl.) De ingewijden kunnen medestanders worden.

In theorie kan men de deviante gemeenschap ten opzichte van de maatschappij in haar geheel vergelijken bij de rol van de in-group-deviërende ten opzichte van zijn groep: beiden vervullen dezelfde functie, maar hoewel dit zeer goed denkbaar is, heeft nog niemand het blijkbaar opgemerkt. De moeilijkheid is dat het brede terrein waaruit de recruten van een deviante gemeenschap worden geworven, niet zo duidelijk een systeem, een eenheid vormt, met behoeften en functies, als de kleine face-to-face-groep.

Twee soorten afwijkenden werden hier behandeld: de in-group-deviërenden en de maatschappelijk-devianten. We wijzen nog op twee

verwante maatschappelijke categorieën. Ten eerste, minderheidsgroepen op grond van ras en nationaliteit⁸, bestaande uit individuen met een gemeenschappelijke geschiedenis en cultuur (en vaak ook een gemeenschappelijke oorsprong), wier lidmaatschap van generatie op generatie gaat, die bevoegd zijn bewijzen van loyaliteit van hun leden te eisen en die een betrekkelijk nadelige positie in de maatschappij innemen. Ten tweede personen uit de laagste klassen, die heel duidelijk het teken van hun status dragen in hun spreken, hun uiterlijk en manieren en die zich door de openbare instellingen van onze maatschappij als tweederangsburgers behandeld zien.

Het mag nu wel duidelijk zijn, dat zowel in-group-deviërenden, maatschappelijk-devianten, leden van minderheidsgroepen en de allerarmsten waarschijnlijk allen op een zeker moment als gestigmatiseerd zullen functioneren, d.i. onzeker van de ontvangst die hen wacht bij face-to-face interactie en sterk in beslag genomen door hun verschillende reacties op dit lot. Dit moet wel zo zijn, zij het alleen al omdat nagenoeg alle volwassenen vroeg of laat te maken hebben met dienstverlenende organisaties, zowel commerciële als maatschappelijke, waar een beleefde, voor allen gelijke behandeling slechts gebaseerd moet zijn op niets meer dan het burgerschap, maar waar zich bij tijd en wijle een hatelijke bejegening, voorkomend uit virtuele bourgeois-idealen, kan voordoen. Maar het moet evenzeer duidelijk zijn, dat een diepgaande beschouwing van elk van deze vier categorieën ons te ver zou voeren van hetgeen nodig was bij de analyse van het stigma. Er zijn bijvoorbeeld deviante gemeenschappen waarvan de leden, vooral als ze ver van hun eigen milieu zijn, zich niet veel aantrekken van hun sociale aanvaardbaarheid en die dus nauwelijks in aanmerking komen voor het onderzoek naar het leven met een stigma. Een voorbeeld daarvan is het bivakkeren op de warme stranden van Amerika, waar men de ouder wordende jongeren aantreft, die niet bereid zijn, zich door werk te laten bezoedelen en die zich vrijwillig overgeven aan de verschillende vormen van leegloperij. Laten we ook de mensen niet vergeten, die bij geen van de vier genoemde categorieën kunnen worden ondergebracht, de onfortuinlijken met een laaghartige zelfzuchtige huwelijks-partner, iemand die met karige middelen van bestaan vier kinderen moet grootbrengen⁹, of degene wiens lichamelijke handicap (bijvoorbeeld een lichte gehoorgestoordheid) een nadelige invloed op zijn leven heeft, zonder dat iemand, hijzelf inbegrepen, iets van dit lichaamsgebrek afweet.¹⁰

Ik heb opgemerkt, dat gestigmatiseerden genoeg levenssituaties gemeen hebben om al deze individuen onder één noemer te classificeren voor analytische doeleinden. Wij hebben daarom wat wij nodig hadden geëxtraheerd uit de traditionele gebieden van sociale problemen, ras- en ethnische verhoudingen, sociale disorganisatie, criminologie, sociale pathologie en deviantie; een uittreksel van al wat deze gebieden gemeen hebben. Deze gemeenschappelijke kenmerken kunnen worden bijeengebracht op grond van enkele weinige hypothesen omtrent de menselijke natuur. Wat in elk van die gebieden overblijft, kan dan opnieuw worden onderzocht op wat daarvoor inderdaad specifiek is, zodat analytische samenhang ontstaat in een nu nog louter historische en toevallige eenheid. Wanneer we eenmaal weten wat terreinen als ras-verhoudingen, ouder worden en geestelijke gezondheid gemeen hebben, zouden we kunnen komen tot de analyse van wat hen scheidt. Misschien doet men er goed aan de oude zelfstandige gebieden te handhaven, maar het zou althans duidelijk worden, dat ze elk niet meer dan een terrein vormen dat wij onder verscheidene gezichtshoeken moeten bestuderen, en dat de ontwikkeling van elk dezer samenhangende analytische standpunten waarschijnlijk niet te verwachten zal zijn van hen, die hun belangstelling uitsluitend tot één zelfstandig terrein beperken.

Aantekeningen

Bij de 'brief':

Uit *Miss Lonelyhearts* door Nathanael West, pp. 14-15, 1962 New Directions, Publishers.

HOOFDSTUK I

1. Parker & Allerton, *The Courage of His Convictions*, London: Hutchinson & Co., 1962, p. 109.
2. Zie in dit verband de bespreking door M. Meltzer: 'Countermanipulation through Malingering' in A. Biderman and H. Zimmer, eds., *The Manipulation of Human Behavior*, New York: J. Wiley & Sons, 1961, pp. 277-304.
3. In de nieuwste geschiedenis, vooral in Groot-Brittannië, functioneert de status van de lagere klassen als een belangrijk groepsstigma, de zonden der ouders of althans van hun milieu worden bezocht aan de kinderen, vooral als het kind ongehoord hoog boven zijn oorspronkelijk niveau uitstijgt. Het is bekend dat het klassestigma een centraal thema vormt van de Engelse roman.
4. D. Riesman, 'Some Observations Concerning Marginality', *Phylon*, Sec. Quarter, 1951, p. 122.
5. De zaak der geestelijk gestoorden wordt door T. J. Scheff behandeld in een nog te verwachten essay.
6. Voor blinden zie: E. Henrich & L. Kriegel, eds., *Experiments in Survival*, New York: Association for the Aid of Crippled Children, 1961, pp. 152 en 186, H. Chevigny, *My Eyes Have a Cold Nose*, New Haven, Conn.: Yale University Press, paperbound, 1962, p. 201.
7. Met de woorden van een blinde vrouw: 'Er werd mij gevraagd, een parfum aan te bevelen, omdat bij iemand zonder gezichtsvermogen het reukorgaan bijzonder ontwikkeld moest zijn.' Zie T. Keitlen, *Farewell to Fear*, New York: Avon, 1962, p. 10.
8. A. G. Gowman, *The War Blind in American Social Structure*, New York: American Foundation for the Blind, 1957, p. 198.
9. Voorbeelden bij Macgregor e.a., op.cit., in zijn geheel.
10. Het denkbeeld 'normaal mens' vindt zijn oorsprong waarschijnlijk in de medische benadering van het mensdom, of in de neiging van een grote

- bureaucratische organisatie zoals de overheid, om alle leden in bepaalde opzichten als gelijken te behandelen. Maar wat ook de oorsprong mag zijn, zeker danken wij daaraan het basisbeeld dat de leken in deze tijd van zichzelf vormen. Merkwaardig genoeg schijnen de auteurs van populaire levensbeschrijvingen zich de gewoonte te hebben eigen gemaakt een twijfelachtig personage zijn aanspraken op normaliteit kracht te doen bijzetten door de bewering, dat hij vrouw en kinderen heeft en met hen Kerstmis en andere feestdagen doorbrengt.
11. Zie voor de opvatting van een misdadiger over zijn niet-aanvaard worden: Parker and Allerton, op.cit., pp. 110-111.
 12. K. B. Hathaway, *The Little Locksmith*, New York: Coward-McCann, 1943, p. 41, in Wright, op.cit., p. 157.
 13. Ibid., pp. 46-47. Voor algemene beschouwingen over zelfverwerping: K. Lewin, *Resolving Social Conflicts* III, New York: Harper & Row, 1948; A. Kardiner, *The Mark of Oppression, A Psychological Study of the American Negro*, New York: W. W. Norton & Comp., 1951; E. H. Erikson, *Childhood and Society*, New York: W. W. Norton & Comp., 1950.
 14. F. Warfield, *Keep Listening*, New York: The Viking Press, 1957, p. 76. Zie ook H. von Hentig, *The Criminal and His Victim*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 1948, p. 101.
 15. Keitlen, op.cit., hfdst. 12, pp. 117-129 en hfdst. 14, pp. 137-149. Zie ook Chevigny, op.cit., pp. 85-86.
 16. Henrich and Kriegel, op.cit., p. 49.
 17. W. Y. Baker en L. H. Smith, 'Facial Disfigurement and Personality' in *Journal of the American Medical Association* CXII (1939), p. 303; Macgregor e.a., op.cit., p. 57 e.v. haalt het geval aan van een man die zyn grote rode neus als helper in de nood gebruikte.
 18. Henrich & Kriegel, op.cit., p. 19.
 19. Ibid., p. 35.
 20. Chevigny, op.cit., p. 154.
 21. F. Carling, *And Yet We are Human*, London: Chatto & Windus, 1962, pp. 23-24.
 22. Zie de bespreking bij G. W. Allport, *The Nature of Prejudice*, New York: Anchor Books, 1958.
 23. MacGregor e.a., op.cit., pp. 91-92.
 24. Uit *Clinical Studies in Psychiatry*, Perry, Gawel en Gibbon, eds., New York: W. W. Norton & Comp., 1956, p. 145.
 25. R. Barker, 'The Social Psychology of Physical Disability' in *Journal of Social Issues*, IV (1948) meent, dat gestigmatiseerden 'leven in een sociaal-psychologisch grensgebied' daar zij steeds voor nieuwe situaties worden geplaatst. Zie ook Macgregor e.a., op.cit., p. 87, waar de veronderstelling wordt geuit, dat zwaar mismaakten minder te lijden hebben onder twijfel over hun ontvangst bij interacties dan de minder zichtbaar mismaakten.
 26. Barker, op.cit., p. 33.

27. Parker & Allerton, op.cit., p. 111.
28. Deze speciale vorm van verlegenheid wordt geanalyseerd door S. Messinger e.a., 'Life as Theater: Some Notes on the Dramaturgic Approach to Social Reality' in *Sociometry* (1962), pp. 98-110.
29. Parker & Allerton, op.cit., p. 111.
30. Chevigny, op.cit., p. 140.
31. L. A. Dexter, 'A Social Theory of Mental Deficiency' *American Journal of Mental Deficiency*, LXII (1958), p. 923. Zie ook S. E. Perry. 'Some Theoretical Problems of Mental Deficiency and Their Action Implications', *Psychiatry*, XVII, pp. 45-73.
32. Baker, *Out on a Limb*, New York: McCraw-Hill Book Comp., p. 22.
33. Ibid., p. 73.
34. Dit onderwerp wordt goed behandeld door R. K. White, B. A. Wright & T. Dembo, 'Studies in Adjustment to Visible Injuries', *Journal of Abnormal and Social Psychology*, XLIII, (1948), pp. 13-28.
35. Henrich & Kriegel, op.cit., p. 184.
36. Zie Wright, op.cit., The Problem of sympathy, pp. 233-237.
37. S. Zawadzki & P. Lazarsfeld. 'The Psychological Consequences of Unemployment', *Journal of Social Psychology*, VI (1935), p. 239.
38. Hathaway, op.cit., pp. 155-157, in S. Richardson, 'The Social Psychological Consequences of Handicapping', aangeboden op het congres van de Am. Sociological Ass., Washington D. C., 1962.
39. Voor een algemene beschouwing: E. Goffman, 'Alienation from Interaction', *Human Relations*, X (1957), pp. 47-60.
40. F. Davis in *Social Problems* IX (1961), p. 123. Zie ook White, Wright & Dembo, op.cit., pp. 26-27.
41. H. Freeman & G. Kasenbaum, *The Illiterate in America*, *Social Forces*, XXXIV (1956), p. 374.
42. Warfield, op.cit., p. 60.
43. R. Edgerton & G. Sabagh, 'From Mortification to Aggrandizement: Changing Self-Concepts in the Careers of the Mentally Retarded' in *Psychiatry*, XXV (1962). Voor verdere commentaren op trieste verhalen zie E. Goffman, 'The Moral Career of the Mental Patient' in *Psychiatry*, XXII (1959), pp. 133-134.
44. Carling, op.cit., pp. 18-19.
45. E. Lemert, *Social Pathology*, New York: McCraw-Hill Book Comp., 1951, p. 151.
46. Voor een algemeen overzicht zie H. Wechsler, 'The Ex-Organisation, A Survey' in *Journal of Social Issues*, XVI, 1960, pp. 47-53. Een onderzoek naar soortgelijke clubs eveneens in *Human Relations*, XIV, 1961, pp. 31-41; voorts M. B. Palmer, 'Social Rehabilitation' in *Mental Hygiene*, XLII 1958, pp. 24-28.
47. Baker, op.cit., pp. 158-159.
48. D. R. White, 'I Have an Ileostomy, I wish I Hadn't' in *American Journal*

- of *Nursing*, LXI, 1961, p. 52. Op dit ogenblik bestaan er in 16 Staten ileostomie- en colostomieclubs, evenals in Australië, Canada, Engeland en Zuid-Afrika.
49. Warfield, op.cit., pp. 135-136 beschrijft een feestelijke bijeenkomst van de New York Hard of hearing Movement in 1950, waarbij leidende figuren uit alle generaties zowel als vertegenwoordigers van plaatselijke organisaties aanwezig waren, zodat een recapitulatie van de geschiedenis der beweging tot stand kwam. Voor commentaar op de internationale geschiedenis van de beweging: K. W. Hodgson, *The Deaf and their Problems*, New York: Philosophical Library, 1954, p. 352.
 50. Meegedeeld door F. Poli, *Genilemen Convicts*, London: Rupert Hart - Davis, 1960.
 51. Zie Chevigny, op.cit., hfdst. 5, waarin de situatie der blinden wordt besproken.
 52. Warfield, op.cit., p. 78.
 53. Ibid., op.cit., pp. 73-74. Zie ook hfdst. 9, pp. 129-158 over de 'professionelen', alsook H. Russell, *Victory in my Hands*, New York: Creative Age Press, 1949.
 54. Al dadelijk worden zulke leiders dikwijls gerecruteerd uit de leden van de groep die eerzuchtig genoeg zijn om het leven van de groepsleden vaarwel te zeggen en daartoe tot op zekere hoogte in staat zijn. Zo ontstaat het verschijnsel dat Lewin (op.cit. pp. 195-196) 'Leiderschap uit de periferie' heeft genoemd.
 55. J. Stear, *Sisters of the Night*, New York: Popular Library, 1961, p. 181.
 56. N. Mailer, 'The Homosexual Villain' in *Advertisements of Myself*, New York: Signet Books, 1960, pp. 200-205, geeft een model-bekentenis weer waarbij de grondcyclus duidelijk wordt van bigotisme, bewustwording door ervaring en tenslotte, het herroepen van het vooroordeel door publieke erkenning. Zie ook A. Wilsons inleiding tot Carling, op.cit., waarin hij een herdefinitie van de invalide geeft.
 57. Ray Birdwhistell in *Group Processes: Transactions of the Second (1955) Conference*, New York.
 58. C. H. Rolph, ed., *Women of the Streets*, London: Secker & Warburg, 1955, pp. 78-79.
 59. Parker & Allerton, op.cit., p. 150.
 60. J. Atholl, *The Reluctant Hangman*, London: John Long Ltd., 1956, p. 61.
 61. *Berkeley Daily Gazette*, 12 april 1961.
 62. Het denkbeeld is afkomstig van C. G. Schwartz, 'Perspectives on Deviance-Wives' Definitions of their Husbands Mental Illness', *Psychiatry* XX, 1957, pp. 275-291.
 63. Gowman, 'Blindness and the Role of the Companion' in *Social Problems*, 1956, pp. 68-75, geeft een voorbeeld met betrekking tot blindheid.
 64. Steam, op.cit., p. 99.
 65. Het gamma van mogelijkheden is bewonderenswaardig onderzocht door C. Brossard, 'Plaint of a Gentile Intellectual' in zijn uitgave *The Scene Before You*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1955, pp. 87-91.
 66. Zie de discussie bij A. R. Lindesmith en A. L. Strauss in *Social Psychology*, New York: 1956, pp. 180-183.
 67. Een voorbeeld uit de ervaringen van een blinde bij R. Criddle, *Love Is Not Blind*, New York: W. W. Norton & Comp., 1953, p. 21; die van een dwerg bij H. Viscardi Jr., *A Man's Stature*, New York: The John Day Comp., 1952, pp. 13-14.
 68. Henrich & Kriegel, op.cit., p. 186.
 69. Ibid., p. 156.
 70. Orbach e.a., op.cit., p. 165.
 71. N. Linduska, *My Polio Past*, Chicago: Pellegrini & Cudahy, 1947, p. 177.
 72. Chevigny, op.cit., p. 136.
 73. Macgregor e.a., op.cit., pp. 19-20.
 74. Chevigny, op.cit., p. 35.
 75. Keitlen, op.cit., pp. 37-38. Een beschrijving van de eerste wederwaardigheden van een poliopatiënt in een ziekenhuis bij zijn identificatie met zijn medepatiënten; ook bij Linduska., op.cit., pp. 159-165. Een beschrijving, in fictie, van heridentificatie bij J. W. Johnson, *The Autobiography of an Ex-Coloured Man*, New York: Hill & Wang, American Century Series, 1960, pp. 22-23.
 76. Men kan een algemene uiteenzetting vinden in twee essays van E. C. Hughes, 'Social Change and Status Protest', *Phylon*, 1st.Quarter, 1949, pp. 58-65, en 'Cyclus and Turning Points' in *Men and their Work*, New York: Free Press of Glencoe, 1958.
 77. M. Yarrow, 'Personality Delevopment and Minority Group Membership' in M. Sklare, *The Jews*, New York: Free Press of Glencoe, 1960, pp. 468-470.
 78. *Madeleine, An Autobiography*, New York: Pyramid Books, 1961, pp. 36-37.
 79. P. Wildeblood, *Against the Law*, New York: Julian Messner, 1959, pp. 23-24.
 80. Carling, op.cit., p. 21.
 81. C. Clausen, *I Love You Honey But The Season Is Over*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1961, p. 217.
 82. Johnson, op.cit., p. 24. De roman van Johnson, zoals anderen van het genre, geeft een goed voorbeeld van mythevorming, daar het een literaire bewerking is van veel van de kritieke psychologische ervaringen en keerpunten in het leven van hen, die tot een gestigmatiseerde categorie behoren.

1. Zie als voorbeeld van assimilatie in omgekeerde zin H. E. R. Cules, 'Ghost-Writer and Failure' in P. Toynbee, ed., *Underdogs*, London: Weidenfeld & Nicholson, 1961, hfdst. 2, pp. 30-39. Er zijn veel meer voorbeelden. Ik heb een vrouwelijke arts gekend, die er op toezag nooit de uiterlijke symbolen van haar status te voeren, zoals het bekende teken op haar auto; het enige bewijs voor haar beroep was een identificatiekaart in haar portefeuille. Als ze in aanraking kwam met een ongeval in het openbaar, waar medische hulp aan het slachtoffer reeds was toegediend of waarin het slachtoffer deze niet langer nodig had, placht ze het slachtoffer rustig vanuit de kring der omstanders te observeren en dan haars weegs te gaan zonder haar bevoegdheid bekend te maken. In deze gevallen kon men haar een vrouwelijke imitator noemen.
2. Het verschil tussen stemmings-informatie en andere soorten van informatie beschrijft G. Stone, 'Appearance and the Self' in A. Rose, *Human Behavior and Social Processes*, Boston: Houghton Mifflin, 1962, pp. 86-118. Zie ook E. Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York: Doubleday & Co., Anchor Books, 1959, pp. 24-25.
3. G. J. Fleming, 'My Most Humiliating Jim Crow Experience', *Negro Digest*, June 1954, pp. 67-68.
4. B. Wolfe, 'Ecstatic in Blackfare', *Modern Review*, III, 1950, p. 204.
5. Freeman & Kasenbaum, op.cit., p. 372.
6. E. Love, *Subways Are for Sleeping*, New York: Harcourt, Brace & World, 1957, p. 28.
7. A. Heckstall-Smith, *Eighteen Months*, London: Allan Wingate, 1954, p. 43.
8. T. Rubin, *In the Life*, New York: The Macmillan Comp., 1961, p. 69.
9. In zijn *American Notes*, die hij schreef op grond van zijn reis in 1842, geeft Dickens in zijn hoofdstuk over slavernij enige bladzijden citaten uit plaatselijke dagbladen betreffende gevonden en verloren slaven. De identificaties in deze annonces verschaffen ons een staalkaart vol identificerings-tekens. Allereerst de betrekkelijk constante gegevens van fysieke aard: leeftijd, geslacht en littekens (in dit geval afkomstig van schiet- en steekwonden, ongevallen en zweepslagen). De door de betrokkene zelf gebruikte naam wordt ook gegeven, uiteraard gewoonlijk alleen een voor-naam. Tenslotte worden vaak stigma-symbolen vermeld, in het bijzonder brandmerken en verminkte oren. Deze symbolen geven de sociale identiteit van de slaaf weer, maar, in tegenstelling tot een ijzeren band om Hals of been, nog iets meer, nl. het toebehoren aan een bepaalde meester. De autoriteiten hielden zich maar bezig met twee vragen wat de neger betrof: of hij al dan niet een weggelopen slaaf was en, zo ja, aan wie hij toebehoorde.
10. Zie G. Dendrickson en F. Thomas, *The Truth about Dartmoor*, London: Victor Gollancz, 1954, p. 55, en F. Norman, *Bang to Rights*, London: Secker & Warburg, 1958, p. 125. Het gebruik van dit soort symbool wordt uitstekend behandeld door E. Kogon, *The Theory and Practice of Hell*, New York: Berkley Publishing Corp., zonder datum, pp. 41-42, waar hij de merktekens specificceert die in de concentratiekampen werden gebruikt om verschillende soorten gevangenen te identificeren: politieke gevangenen, recidivisten, misdadigers, Jehova's Getuigen, 'rusteloze elementen', Zigeuners, Joden, 'ontwijders van het ras', vreemdelingen (naar nationaliteit), zwakzinnigen, enzovoorts. Slaven op de Romeinse slavenmarkt werden ook vaak gekentekend naar nationaliteit; zie M. Gordon, 'The Nationality of Slaves Under the Early Roman Empire' in M. I. Finley, *Slavery in Classical Antiquity*, Cambridge: Heffer, 1960, p. 171.
11. T. H. Pear, *Personality, Appearance and Speech*, London: George Allen & Unwin, 1957, p. 58.
12. A. McLeod, *Pigtails and Gold Dust*, Caldwell, Idaho: Caxton Printers, 1947, p. 28. Aan het dragen van de staart werd ook dikwijls een religieus-historische betekenis toegekend; zie *ibid.*, p. 204.
13. D. Maurer, *The Big Con*, New York: Pocket Books, 1949, p. 298.
14. 'A Reluctant Pensioner, Unemployed Diabetic', Toynbee, op.cit., hfdst. 9, pp. 132-146.
15. Een traditioneel standpunt over dit onderwerp bij N. S. Shaler, *The Neighbor*, Boston: Houghton Mifflin, 1904.
16. Davis, op.cit., pp. 127-128.
17. Chevigny, op.cit., pp. 75-76.
18. Keitlen, op.cit., p. 285.
19. Dat normale kinderen in een zomerkamp er metertijd toch niet toe komen, hun fysiek gehandicapte medeleden te aanvaarden, toont Richardson aan, op.cit., p. 7.
20. G. Westwood, *A Minority*, London: Green & Comp., 1960, p. 40.
21. M. R. Yarrow, J. A. Clausen & P. R. Robbins, 'The Social Meaning of Mental Illness', *Journal of Social Issues*, XI (1955), p. 40. Dit essay geeft bruikbaar materiaal omtrent het leven met een stigma.
22. *Ibid.*, p. 34.
23. E. Lemert, 'The Occurrence and Sequence of Events in the Adjustment of Families to Alcoholism', *Quarterly Journal of Studies on Alcohol*, XXI, 1960, p. 683.
24. Voor een onderscheid tussen persoonlijke identiteit en rol-identiteit zie Sommer, Osmond & Pancyr, 'The Problems of Recognition and Identity', *International Journal of Parapsychology*, II, 1960, pp. 99-119; zie ook Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, op.cit., p. 60. Het denkbeeld van de persoonlijke identiteit wordt ook gehanteerd door C. Rolph, *Personal Identity*, London: Michael Joseph, 1957 en door E. Schachtel, 'On Alienated Concepts of Identity', *American Journal of Psychoanalysis*, XXI, 1961, pp. 120-121, onder de titel 'papierentiteit'.

- Het begrip legale of juridische identiteit nadert dat van de persoonlijke identiteit, behalve dat in sommige gevallen, zoals Harvey Sacks mij meedeelde, de juridische identiteit van een individu verandert, zoals in het geval van adoptie.
25. Ik ben hier veel verplicht aan een onuitgegeven artikel van R. Murphy, 'On Social Distance and the Veil'.
 26. Zie Rolph, *Personal Identity*, op.cit., pp. 14-16.
 27. A. Hartmann, 'Criminal Aliases: A Psychological Study', *Journal of Psychology*, XXXII 1951, p. 53.
 28. In Engeland zijn de ingezetenen tegenwoordig niet verplicht identificatie-documenten bij zich te dragen; autorijders en vreemdelingen wel. Onder bepaalde omstandigheden kunnen de Britten weigeren de politie hun naam op te geven.
 29. Vermeld in *The San Francisco Chronicle*, 14 april 1963, en aangehaald uit *The London Times*.
 31. L. Savitz & R. Tomasson, 'The Identifiability of Jews', *American Journal of Sociology*, LXIV, 1959, pp. 468-475.
 32. E. Mills, *Living with Mental Illness, a Study in East London*, London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1962, p. 112.
 33. C. Chaudhuri, *A Passage to England*, London: Macmillan & Comp., 1959, p. 92.
 34. Ik ben hiervoor dank verschuldigd aan Harold Garfinkel, die mij bekend maakte met de term 'biografie', zoals in dit boek toegepast.
 35. W. L. Warner, 'The Society, the Individual and His Mental Disorder', *American Journal of Psychiatry*, XCIV, 1937, pp. 278-279.
 36. Een scherpe tegenstelling vormt de code in het Oude Westen, waar blijkbaar naam en verleden van een persoon als diens rechtmatig privé-eigendom werd beschouwd. Zie R. Adams, *The Old-Time Cowboy*, New York: The Macmillan Comp., 1961, p. 60.
 37. Over de vraag van het maatschappelijk geheugen in het algemeen F. C. Bartlett, *Remembering*, Cambridge: Cambridge University Press, 1961.
 38. Niet alleen bandieten en leden van de Ku-Klux-Klan dragen maskers om herkenning te voorkomen. De laatste tijd verschijnen gewezen druggebruikers bij een onderzoek naar de misdaad in de staat Washington met een doek voor het gezicht, niet alleen om openlijke identificatie te voorkomen, maar ook wraakoefening.
 39. J. Stearn, *The Sixth Man*, New York: McFadden Books, 1962, pp. 154-155.
 40. Zie als case-studie betreffende informatie over het Zelf J. Henry, 'The Formal Structure of a Psychiatric Hospital', *Psychiatry*, XVII, 1954, pp. 139-152 en vooral pp. 149-150.
 41. Een beschrijving van de functies van de 'uitkijk' vindt men bij J. Phelan, *The Underworld*, London: G. G. Harrap & Comp., 1953, hfdst. 16, pp. 175-186.
 42. Een nadere beschouwing van bekendheid en herkenning bij E. Goffman, *Behavior in Public Places*, New York: Free Press of Glencoe, 1963, hfdst. 7, pp. 112-123.
 43. Anthony Perkins, in L. Ross, 'The Player-III', *The New Yorker*, 4 november 1961, p. 88.
 44. *Pickwick Papers*, Dl. III, hfdst. 2.
 45. De wet voorziet tegenwoordig in de bescherming van het streven van de burger, diens status als privé-persoon te handhaven. Zie M. Ernst & A. Schwartz, *Privacy: The Right to Be Let Alone*, New York: The Macmillan Comp., 1962.
 46. Zie J. Atholl, op.cit., hfdst. 5, 'The Public and the Press'. Zie voor het vermijden van contacten door beroemdheden: J. Bainbridge, *Garbo*, New York: Dell, 1961, vooral pp. 205-206. Over een moderne techniek: het dragen van pruiken ook al heeft men nog zijn eigen haar: L. Lieber, 'Hollywood's Going Wig Wacky', *This Week*, 18 februari 1962.
 47. In deze zin voor het eerst gebruikt door Lemert, *Social Psychology*, op.cit., pp. 75 e.v.
 48. Zie T. Hirshi, 'The Professional Prostitute', *Berkeley Journal of Sociology*, VII, 1962, p. 36.
 49. E. Kane, 'The Jargon of the Underworld', *Dialect Notes*, V, 1927, p. 445.
 50. F. Davis, 'Polio in the Family: A Study in Crisis and Family Process', Ph. D. Dissertations, University of Chicago 1958, p. 236.
 51. Davis, 'Deviance Disavowal', op.cit., p. 124.
 52. S. Rigman, *Second Sight*, New York: David McKay, 1959, p. 101.
 53. Russell, op.cit., p. 124.
 54. *The Unadjusted Girl*, Boston: Little, Brown & Comp., 1923, pp. 144-145.
 55. E. Clark, *Unmarried Mothers*, New York: Free Press of Glencoe, 1961, p. 4.
 56. Gezien de duistere bladzijden in het leven van veel mensen mag het een wonder heten dat chantage niet meer voorkomt. De straf is natuurlijk hoog, waardoor de mededinging gering blijft, maar dan blijft nog de vraag waarom de sanctie zo hoog is. Misschien zijn de zeldzaamheid van het delict en de strenge straf beide uitdrukking van onze tegenzin, om tegenstribbelende personen te confronteren met bezwarende feiten over henzelf en die kennis dan te gebruiken tegen hun belang in.
 57. Stearn, *Sisters of the Night*, op.cit., pp. 96-97.
 58. Zie bijvoorbeeld *Street-Walker*, New York: Dell, 1961, pp. 194-196. Of-schoon ruimschoots materiaal over prostituees, zowel in fictie als case-history, beschikbaar is, bestaat er bijzonder weinig materiaal over manlijke prostitueés. Zie echter C. MacInnes, *Mr. Love and Justice*, London: The New English Library, 1962 en J. Murtagh & S. Harris, *Cast The First Stone*, New York: Pocket Books, 1958, hfdst. 8 en 9. Het is erg jammer, want er is nauwelijks een manlijk beroep denkbaar dat zo heimelijk wordt uitgeoefend. Het dagelijks werk van de manlijke prostitué moet nage-

- noeg geheel bestaan uit het ontduiken van gevaren waarover nog niets bekend is. Voorts kost het ook de grootste moeite, deze jongemannen ronduit te zeggen welk beroep ze uitoefenen. Hier is dus een goede gelegenheid om materiaal te verzamelen over de situatie van de onaanvaardbaren zowel als over de potentieel onaanvaardbaren.
59. Zie H. Cayton & S. Drake, *Black Metropolis*, London: Jonathan Cape, 1946, 'A Rose by Any Other Name', pp. 159-171.
 60. Zie betreffende een neger die voor blanke doorging R. Lee, *I Passed for White*, New York: David McKay, 1955, pp. 89-92; en voor een blanke die zich als neger uitgaf J. H. Griffin, *Black Like Me*, Boston: Houghton Mifflin, 1960, pp. 6-13.
 61. H. Becker, 'Marihuana Use and Social Control' in *Social Problems*, III, 1955, p. 40.
 62. H. M. Hughes, ed., *The Fantastic Lodge*, Boston: Houghton Mifflin, 1961, p. 40.
 63. Stearn, *The Sixth Man*, op.cit., p. 150.
 64. H. Viscardi Jr., *A Laughter in the Lonely Night*, New York: Paul S. Eriksson Inc., 1961, p. 309.
 65. Edgerton & Sabagh, op.cit., p. 267.
 66. Rolph, *Women of the Street*, op.cit., pp. 56-57.
 67. Mondeling meegedeeld door Evelyn Hooker.
 68. Zie betr. het verbergen van opname in een psychiatrische inrichting door de huwelijkspartner Yarrow, Clausen and Robbins, op.cit., p. 42.
 69. Zie wat betreft het verschijnsel dat doven vaak onopzettelijk onhandig zijn: R. G. Barker e.a., *Adjustment to Physical Handicap and Illness*, New York: *Social Science Research Bulletin* no. 55, 1953, pp. 193-194.
 70. S. Livingston, *Living with Epileptic Seizures*, Springfield: Ch. C. Thomas, 1963, p. 32.
 71. Henrich & Kriegel, op.cit., p. 101, ook p. 157.
 72. C. van Riper, *Do you Stutter?*, New York: Harper & Row, 1939, p. 601, in Von Hentig, op.cit., p. 100.
 73. Livingston, op.cit., pp. 30 e.v.
 74. Rolph, *Women of the Streets*, op.cit., p. 24. Voor een algemene beschouwing H. Garfinkel, 'Conditions of Successful Degradation Ceremonies' *American Journal of Sociology*, LXI, 1956, p. 420-424.
 75. F. Warfield, *Cotton in My Ears*, New York: The Viking Press, 1948, p. 44, in Wright, op.cit., p. 215.
 76. Wright, op.cit., p. 41.
 77. 'Vera Vaughan' in Toynbee, op.cit., p. 126.
 78. Yarrow, Clausen & Robbins, op.cit., p. 34.
 79. Riesman, op.cit., p. 114.
 80. Wildeblood, op.cit., p. 32.
 81. 'Vera Vaughan' in Toynbee, op.cit., p. 22.
 82. Hiervoor ben ik wederom dank verschuldigd aan H. Garfinkel.
 83. Criddle, op.cit., p. 79.
 84. 'N.O.Goe' in Toynbee, op.cit., p. 150.
 85. Riper, op.cit., p. 601.
 86. Yarrow, Clausen & Robbins, op.cit., p. 42.
 87. Wildeblood, op.cit., p. 32.
 88. Orbach e.a., op.cit., p. 164.
 89. Ibid.
 90. Ibid., p. 159.
 91. Zie voor de mening van een arts over epilepsie bij kinderen als informatieprobleem Livingston, op.cit., pp. 201-210.
 92. Zie Broom, Beam & Harris, 'Characteristics of 1107 Petitioners for Change of Name', *American Sociological Review*, XX, 1955, pp. 33-39.
 93. W. Lee, *Junkie*, New York: Ace Books, 1953, p. 91.
 94. Warfield, *Keep Listening*, op.cit., p. 41.
 95. Atholl, op.cit., pp. 88-89.
 96. Zie het onderzoek van de schrijver in het St. Elisabeth Hospital, Washington D.C., gedeeltelijk opgenomen in *Asylums*, New York: Doubleday & Co., Anchor Books, 1961.
 97. Zie M. Linder & D. Landy, 'Post-Discharge Experience and Vocational habilitation Needs of Psychiatric Patients', *Mental Hygiene*, XLII, 1958, p. 39.
 98. Edgerton & Sabagh, op.cit., p. 268.
 99. Warfield, *Cotton in my Ears*, op.cit., pp. 21, 29-30, in Wright, op.cit., pp. 23-24; een algemene beschouwing by Lemert, *Social Pathology*, op.cit., p. 95, par. 'Counterfeit Roles'.
 100. B. Roueché, 'A Lonely Road', *Eleven Blue Men*, New York: Berkley Publ. Corp., 1953, p. 122.
 101. Een scène tussen een zwangere prostituee en de in onwetendheid verkerende man, die haar wil trouwen bij Thomas, op.cit., p. 134. Een fictieve scène tussen een neger die voor blanke wil doorgaan en het meisje met wie hij wenst te trouwen bij Johnson, op.cit., pp. 204-205.
 102. Stearn, *Sisters of the Night*, op.cit., p. 13.
 103. H. Greenwald, *The Call Girl*, New York: Ballantine Books, 1958, p. 24.
 104. *Madeleine*, op.cit., p. 71.
 105. Orbach e.a., op.cit., p. 163.
 106. Ibid., p. 153.
 107. Warfield, *Keep Listening*, op.cit., p. 21.
 108. E. Hooker, 'The Homosexual Community', onuitgegeven lezing gehouden op het 14e International Congres of Applied Psychology, Kopenhagen, augustus 1961. De samenstelling van zo'n blik is gecompliceerd; er is sprake van cognitieve herkenning van sociale (maar niet persoonlijke) identiteit; ook sexuele bedoelingen zijn erbij betrokken en soms een stilzwijgende overeenkomst.
 109. Greenwald, op.cit., p. 24.

110. A. J. Reiss Jr., 'The Social Integration of Queers and Peers', *Social Problems*, IX, 1961, 118.
111. Yarrow, Clausen & Robbins, op.cit., p. 36.
112. Ibid.
113. Zie voor een voorbeeld van illegitieme en verborgen gehouden zwangerschap H. M. Hughes, op.cit., p. 53 e.v.
114. Barker e.a., *Adjustment to Physical Handicap and Illness*, op.cit., p. 241.
115. S. Poll, *The Hasidic Community of Williamsburg*, New York: Free Press of Glencoe, Inc., 1962, pp. 25-26.
116. Bigmann, op.cit., p. 143.
117. Baker, op.cit., p. 193.
118. Chevigny, op.cit., pp. 40-41.
119. Ibid., p. 123.
120. Criddle, op.cit., p. 147.
121. Verkort overgenomen uit Warfield, *Cotton in my Ears*, op.cit., p. 36, in Wright, op.cit., p. 49.
122. Chevigny, op.cit., p. 51.

HOOFDSTUK 3

1. De term 'zelf-identiteit' zou hier gebruikt kunnen worden, maar zijn uitbreiding 'zelf-identificatie' wordt gewoonlijk op iets anders toegepast, nl. op het aantonen door de persoon zelf van zijn persoonlijke identiteit door documenten of verklaringen.
2. De drievoudige typologie van identiteit, door ons gebezigd, laat de term 'zich identificeren met' buiten beschouwing; deze heeft op zichzelf twee betekenissen: zich vrijwillig deelgenoot maken van de situatie van iemand anders, wiens lot onze sympathie opwekt, en ook: aspecten van een andere persoon integreren bij de vorming van de eigen identiteit. De uitdrukking 'geïdentificeerd worden met...' kan deze psychologische betekenis hebben, maar verwijst bovendien naar de sociale categorie van mensen wier verondersteld karakter aan onszelf wordt toegekend op grond van onze sociale identiteit.
3. Hartman, op.cit., pp. 54-55.
4. Zo is er een bekende neiging het prestige van de eigen werkkring hoger aan te slaan dan die van anderen.
5. Zie Criddle, op.cit., pp. 44-47.
6. Henrich & Kriegel, op.cit., p. 187.
7. Ibid., p. 188.
8. Zie J. P. Sartre, *Anti-Semite and Jew*, New York: Grove Press, 1960, pp. 102 e.v.
9. M. Seeman, 'The Intellectual and the Language of Minorities', *American Journal of Sociology*, LXIV, 1958, p. 29.

10. Criddle geeft een interessant voorbeeld: een bijna blinde jongeman ontmoet een blind meisje op een weldadigheidsbazaar en vertoont daarbij gemengde reacties, op.cit., pp. 71-74.
11. Zie bijvoorbeeld J. Burma, 'Humor as a Technique in Race Conflict', *American Sociological Review*, XI, 1946, pp. 710-715.
12. De term is afkomstig van A. Broyard, 'Portrait of the Inauthentic Negro', *Commentary*, X, 1950, pp. 59-60. Er is dikwijls sprake van een bewuste poging, de rol te vervullen, waarbij dan vaak van persoonsimulatie kan worden gesproken. Zie ook Wolfe, op.cit., p. 203, voor het 'imiteren' van negers door negers.
13. Carling, op.cit., pp. 54-55.
14. Lewin, op.cit., pp. 192-193, gebruikt hier de uitdrukking 'negatief chauvinisme', Broyard, op.cit., p. 62 de term 'rollen-omkering'. Zie ook Sartre, op.cit., pp. 102 e.v.
15. Betr. Joden zie Sartre, op.cit., pp. 95-96, betr. negers zie Broyard, op.cit., betr. intellectuelen zie M. Seeman, op.cit., betr. Japanners zie M. Grodzins, 'Making Un-Americans', *Am. Journal of Sociology*, LX, 1955, pp. 570-582.
16. Ik moet er op wijzen, dat, hoewel de literatuur betr. authenticiteit de vraag behandelt hoe het individu zich behoort te gedragen en dus moralistisch is, deze niettemin wordt voorgesteld onder het mom van een objectieve neutrale analyse, daar authenticiteit geacht wordt een werkelijkheids-oriëntatie in te houden; in feite vormt deze literatuur tot op heden de beste bron voor een neutrale analyse van deze onderwerpen, de identiteit betreffende. Zie voor kritische commentaren I. D. Rinder & D. T. Campbell, 'Variations of Inauthenticity', *Phylon*, 4th Quarter, 1952, pp. 270-275.
17. Dit is slechts één aspect van de algemene neiging de gestigmatiseerden aan een uitgebreid oordeel en inkapseling van hun leven te onderwerpen, waarvan bij normalen geen sprake is. Zo zegt men soms van een gestigmatiseerde, die het tot een gezin en een betrekking heeft gebracht, dat hij 'toch iets van zijn leven heeft gemaakt', maar evenzeer van degenen die een gestigmatiseerde trouwt, dat hij 'zijn leven heeft vergooid'. Dit alles wordt nog geïntensiveerd als het gestigmatiseerde individu een 'case' vertegenwoordigt voor maatschappelijk werkers en andere welzijns-functionarissen, en hij aan deze status vastzit voor de rest van zijn leven. Zie voor de gevoelens van een blinde op dit punt: Chevigny, op.cit., p. 100.
18. De werken van James Baldwin geven ons goed materiaal in deze richting voor wat de negers betreft, zo ook Chevigny, *My Eyes have a Cold Nose*, in verband met blinden.
19. Vandaar dat bijvoorbeeld Lewin, op.cit., het verschijnsel dat hij zelfhaat noemt, kan behandelen zonder verwarring te stichten, ook al bedoelt hij met deze term niet de haat van het individu voor zichzelf (hegeen Lewin trouwens als resultaat van de zelfhaat ziet), maar haat jegens de groep waarvan hij door zijn stigma wordt gedwongen deel uit te maken.
20. De vermaning aan de gestigmatiseerde, dat hij loyaal behoort te zijn tegen-

over zijn groep, wordt ook door wetenschappelijke sociologen vertolkt. Zie bijvoorbeeld Riesman, 'Marginality, Conformity and Insight', *Phylon*, 3rd Quarter, 1953, pp. 251-252, waar hij uiteenzet hoe een socioloog of een Amerikaan of een professor allen kunnen worden verleid tot het aanvaarden van complimenten, die een belediging van hun groep inhouden, en waar hij dit commentaar aan toevoegt:

Ik kan mij nog herinneren dat ik tot een vrouwelijke advocaat eens zei, dat ze niet zo scherp en agressief was als andere Portia's die ik heb ontmoet, en tot mijn misnoegen aanvaardde ze dit als een compliment, waardoor ze haar vrouwelijke collega's graag verloochende.

Sociologisch gezien is het duidelijk, dat het individu, als hij zich in verschillende sociale situaties bevindt, ook wordt geconfronteerd met de aanspraken van verschillende groepen waartoe hij zou kunnen behoren. Andere aspecten zijn minder vanzelfsprekend. Waarom moet men van een individu die reeds een zware prijs voor zijn stigma heeft betaald, eisen, dat hij zich vooral niet zal assimileren; is dat misschien volgens de regel: hoe minder je hebt, des te minder mag je proberen te krijgen? En als verloochening door deze gestigmatiseerden een kwaad is, voor het heden zowel als voor de toekomst, waarom moeten dan degenen die het stigma dragen, *in meerdere mate dan mensen zonder stigma*, de verantwoordelijkheid torsen van een vertegenwoordigen en bevorderen van een 'fair' standpunt, en van de lotsverbetering van de categorie als geheel? Een van de antwoorden op die vraag is uiteraard, dat de drager van het stigma 'er meer van weet', waardoor men een merkwaardig verband legt tussen kennis en moraal. Een beter antwoord zou misschien zijn, dat personen met een bepaald stigma dikwijls door zichzelf en normalen worden beschouwd als bijeengehouden in tijd en ruimte tot één enkele gemeenschap, die door haar leden dient te worden gesteund.

21. Zie voor de militante reacties van sommige patiënten met een verminkt gelaat Macgregor e.a., op.cit., p. 84; zie ook C. Greenberg, 'Self-Hatred and Jewish Chauvinism', *Commentary*, X, 1950, pp. 426-433.
22. Linduska, op.cit., pp. 164-165.
23. Een poging tot algemene analyse van dit soort spanning en de verlichting daarvan bij E. Goffman, 'Fun in Games' in *Encounters*, New York: Bobbs-Merrill, 1961, in het bijzonder pp. 48-55.
24. Russell, op.cit., p. 167, in Wright, op.cit., p. 177, zie ook Russell, op.cit., p. 151. Degene die het ijs breekt kan men natuurlijk ook beschouwen als iemand die uit de situatie wil halen wat er uit te halen valt. Zie I. Levin, *A Kiss Before Dying*, New York: Simon & Schuster, 1953, pp. 178-179, waarin dit voorbeeld:
'O ja', zei Kinship, 'arm is hij zeker. Hij bracht het nadrukkelijk driemaal ter sprake gisteravond. En de anecdote die hij er bijsleepte, over zijn moeder die voor anderen naaide.'
'Wat hindert het dat zijn moeder voor anderen naaide?'

'Niemandal, Marion, niemandal. Het gaat er alleen om, dat hij het zo terloops opmerkte, zo heel terloops. Weet je waar hij me aan deed denken? Er is een man op de club met een slecht been, hij hinkt 'n beetje. Telkens als we golf spelen zegt hij: 'Gaan jullie maar vooruit, jongens, ouwe Hinkelepink haalt jullie wel in. Dan gaat iedereen extra langzaam lopen en je voelt je 'n lammeling als je hem verslaat.'

En doordat hij getoond heeft, het ijs te kunnen breken, kan hij bewijzen dat hij volkomen meester van de situatie is. (Henrich & Kriegel, op.cit., p. 145):

Ik ben van mening, dat het niet de verantwoordelijkheid van de maatschappij is, begrip op te brengen voor mensen met hersenverlamming, maar dat het veeleer onze plicht is, verdraagzaam te zijn jegens de maatschappij en in naam van de ridderlijkheid vergeving te schenken, en om haar dwaasheid te lachen. Het is wel een twijfelachtige eer, maar tevens een uitdaging en erg amusant. Duidelijk verschrikte en nieuwsgierige mensen op hun gemak te stellen vóórdat zij de kans krijgen een situatie te verwarren, plaatst de gehandicapte in een positie, die superieur is aan die van de herrieschoppers; zij leveren een bijdrage tot de menselijke komedie. Maar dit vereist een lange leertijd.

25. Macgregor e.a., op.cit., p. 85.
26. White, Wright & Dembo, op.cit., pp. 16-17.
27. Macgregor e.a., op.cit., p. 85.
28. Carling, op.cit., pp. 67-68.
29. Henrich & Kriegel, op.cit., p. 185.
30. G. Ladieu, E. Handmann & T. Dembo, 'Evaluation of Help by the Injured', *Journal of Abnormal and Social Psychology*, XLII, 1947, p. 182.
31. Chevigny, op.cit., p. 68.
32. Ibid., p. 130.
33. Carling, op.cit., p. 56.
34. Chevigny, op.cit., pp. 141-142. De schrijver zet verder uiteen dat deze filosofie zelfs vaak wordt geëist van blindgeborenen, die dus niet eens weten wat het is waarvoor zij een succesvolle compensatie hebben verworven.
35. Henrich & Kriegel, op.cit., p. 155.
36. Livingston, op.cit., p. 5 en pp. 291-304.

HOOFDSTUK 4

1. Dit noemt Lemert, *Social Pathology*, op.cit., pp. 75 e.v., 'secundaire deviatie.'
2. E. Lemert, 'Some Aspects of a General Theory of Sociopathic Behavior', *Proceedings of the Pacific Sociological Society*, State College of Washington, XVI, 1948, pp. 23-24.
3. Mills, op.cit., p. 105.

4. Macgregor e.a., op.cit., pp. 126-129.
5. Ibid., pp. 110-114.
6. L. Meyerson, 'Experimental Injury, An Approach to the Dynamics of Physical Disability', *Journal of Social Issues*, IV, 1948, pp. 68-71. Zie ook Griffin, op.cit.
7. Een voorbeeld betr. negers bij Johnson, op.cit., p. 92, betr. gebruik van het woord 'gek' door psychiatrische patiënten: I. Belknap, *Human Problems of a State Mental Hospital*, New York: McCraw-Hill Book Comp., 1956, p. 126, en J. Kerkhoff, *How Thin the Veil*, New York: Greenberg, 1952, p. 152. Davis, 'Deviance Disavowal', op.cit., pp. 130-131 wijst er op dat het gebruik van bepaalde termen in betrekking tot lichamenlijk gehandicapten door normalen een teken is dat deze normalen 'ingewijden' zijn.
8. Zie Goffman, op.cit., p. 112.
9. Baker, op.cit., pp. 92-94.
10. Henrich & Kriegel, op.cit., p. 50.
11. Baker, op.cit., p. 97, in Wright, op.cit., p. 212.
12. Viscardi, *A Man's Stature*, p. 70, in Wright, op.cit., p. 214. Betr. soortgelijke technieken, toegepast door een man met haken (i.p.v. handen), zie Russell, op.cit., pp. 122-123.
13. Een experiment op grond hiervan wordt beschreven door M. Kohn & R. Williams Jr., 'Situational Patterning in Intergroup Relations', *American Sociological Review*, XXI, 1956, pp. 164-174.

HOOFDSTUK 5

1. Het is merkwaardig hoe snel allen die betrokken zijn bij de sociale wetenschappen zich de term 'deviant' vertrouwd hebben gemaakt, alsof degenen op wie ze deze toepassen genoeg gemeen hebben om significante uitspraken te doen over hen als geheel. Zoals er beroepskwalen voorkomen bij artsen tengevolge van hun werk (zodat ze nog meer werk moeten verzetten), zijn er categorieën van mensen die door de sociologen zijn geschapen en daarna door hen worden bestudeerd.
2. De ingewikkelde relatie van een afwijkende tot zijn groep is onlangs onderzocht door L. Coser, 'Some Functions of Deviant Behavior and Normative Flexibility', *American Journal of Sociology*, LXVIII, 1962, pp. 172-181.
3. Zie Dentler & Erickson, 'The Functions of Deviance in Groups', *Social Problems*, VI, 1959, pp. 98-107.
4. Dit thema wordt ontwikkeld door H. Becker, *Outsiders*, New York: Free Press of Glencoe, 1963, pp. 145-163.
5. Ik dank een aanwijzing op dit punt aan Dorothy Smith.
6. De term 'deviërende gemeenschap' is niet geheel bevredigend omdat twee

onderwerpen er niet door worden gedekt: de meer of mindere ongewooneid van die gemeenschap, gemeten naar de structurele standaard die men ontleent aan een analyse van normale gemeenschappen, en het al of niet afwijken van de leden der gemeenschap. Een gemeenschap bestaande uit personen van slechts één sexe in een onbewoond gebied is een afwijkende gemeenschap in de eerste zin, maar niet noodzakelijk een gemeenschap van maatschappelijk afwijkenden.

7. De term 'homoseksueel' wordt in het algemeen toegepast op iedereen die er voor bekend staat, geslachtsverkeer te bedrijven met personen van zijn eigen sekse, en de praktijk wordt homoseksualiteit genoemd. Dit gebruik is blijkbaar gebaseerd op medische en juridische gronden, maar vormt een veel te brede en heterogene classificatie om hier dienstig te zijn. Ik heb alleen individuen op het oog, die deel uitmaken van een gemeenschap waarin een onderlinge verstandhouding bestaat, volgens welke het eigen geslacht als het meest begeerde seksuele object wordt beschouwd en de organisatie er opzettelijk en met energie op gericht is, deze objecten op te sporen en in een gezelligheids sfeer samen te brengen. Overeenkomstig deze opvatting zijn er vier fundamentele variaties van homoseksueel leven: de manlijke en de vrouwelijke individuen die men in strafinstellingen aantreft, en de manlijke en vrouwelijke centra die men 'zó' noemt en die in de grote steden te vinden zijn. (Zie voor het laatste E. Hooker, op.cit.) Een individu kan deel uitmaken van dergelijke centra en toch niet meedoen aan homoseksuele activiteiten, zoals iemand de homofiel ook kan exploiteren door het te koop bieden van seksuele gunsten, zonder nochtans lid te zijn van het gezelligheidsleven van de homo-gemeenschap. (Zie hiervoor Reiss, op.cit.)
8. Zie voor een recente analytische beschouwing R. Glass, 'Insiders-Outsiders, The Position of Minorities', *New Left Review*, XVII, Winter 1962, pp. 34-35.
9. Toynbee, op.cit., hfdst. 15 en 17.
10. Voorbeelden in Henrich & Kriegel, op.cit., pp. 178-180.

----- end of text -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- einde van de tekst -----